శ్రీ వైఖానస వైభవము

(వ్యాస సంపుటి)

రచన:

"వైయాకరణపంచానన" "విద్వత్కవిసార్వభౌమ"

శ్రీమాన్ రొంపిచర్ల పార్థసారది భట్టాచార్యులు

శ్రీ వైఖానస వైభవము

(వ్యాస సంపుటి)

రచన:

'వైయాకరణ పంచానన' 'విద్వత్కవిసార్వభౌమ' ఇత్యాది బిరుదాంకితులు

రాష్ట్రపతి అవార్డుగ్రహీతలు

శ్రీమాన్ రొంపిచర్ల పార్థసారధి భట్టాచార్యులువారు

ప్రచురణ:

శ్రీ వైఖానస దివ్యసిద్ధాన్తవివర్ధినీసభ

12/85, పశ్చిమమాడ వీధి

తిరుమల - 517 504

ప్రథమ ముద్రణ
రక్తాక్షి, వైశాఖ
(1984, మే)

హక్కులు ప్రకాశకులవి
మూల్యం : రు. 10-/ లు

సంకలనకర్త భూమిక

డా॥ దీవి శ్రీధర్ బాబు
యం. ఎ., పిహెచ్.డి.
(రీడర్, ఓరియంటల్ రీసర్చి ఇన్‌స్టిట్యూట్
శ్రీవెంకటేశ్వర యూనివర్సిటీ తిరుపతి)

కీర్తిశేషులు శ్రీమాన్ రొంపిచర్ల పార్థసారధి భట్టాచార్యులవారు భారతదేశంలో వైఖానస శాఖీయులందరికి యెనలేని సేవచేసి పరమపదించిన మహనీయులు.

శ్రీ ఆచార్యులవారు దక్షిణాపథంలో ముఖ్యంగా ఆంధ్రావనిలో ఒకప్పుడు శ్రీ వైఖానస సూత్రములను భృగ్వత్రి మరీచాది ఆగమ శాస్త్రములను శిష్యులకు బోధించి విశేషంగా శిష్యసమేతంగా పర్యటించి వైఖానస సిద్ధాంత ప్రచారమేకాక అనేక గ్రంథములనుసేకరించి వైఖానస పునరుజ్జీవనానికి ఊపిరిపోసిన శ్రీ కోదండరామపాకయాజిగారి పుత్రులు. జననం 1895 వ సంవత్సరం.

1913 నుండి 1919 వరకు తిరుపతిలో వీరివిద్యావ్యాసంగం జరిగింది. ముఖ్యంగా సంస్కృత వ్యాకరణం, వైఖానస భగవచ్ఛాస్త్రం వీరి అధ్యయన విషయాలు. వీరి వైదుష్యానికి "వైయాకరణపంచానన" "విద్వత్కవిసార్వభౌమ" వంటి బిరుదులందారు. ఉయ్యూరు ప్రభువుల ఆస్థాన విద్వాంసులుగా ప్రతిభను ప్రదర్శించారు. అర్చక సమస్యల విషయంలో న్యాయస్థానాలలో నిలబడి పోరాడారు. శ్రీవైఖానసుల గర్భచక్రాంకిత దీక్షవిషయమై వాదించారు.

శ్రీ ఆచార్యులవారికి కేవలం శ్రీ వైఖానసశాఖ వికాసవిషయంలోనేగాక సనాతన వైదిక సాంప్రదాయాలతోను అనేక మతవిషయిక కార్యక్రమాలతోను ఆయన జీవితం పెనవేసుకునిపోయివుండేది.

వీరు 1943 వ సంవత్సరంలో తిరుపతి శ్రీ వెంకటేశ్వర ప్రాచ్య కళాశాలలో శ్రీవైఖానసశాస్త్ర అధ్యాపనానికి అహ్వానింపబడి అక్కడనే 1957 వ సంవత్సరమువరకు పని చేశారు. ఈ సమయములోనే అనేక వైఖానస భగవచ్ఛాస్త్ర గ్రంథాలను పరిష్కరించి ప్రచురించారు.

ఆ తరువాత కొలదికాలం శ్రీ వెంకటేశ్వర ప్రాచ్యవిద్యాపరిశోధన సంస్థయందు వైఖానస ఆగమశాస్త్రపరిశోధనకు రీడర్‌గా పనిచేసియున్నారు. ఈదశలో శ్రీవారు తెలుగు పాఠకులకు శ్రీ వైఖానసశాస్త్రవైభవాన్ని గురించి పరిచయం చెయ్యాలనే సంకల్పంతో శ్రీ వెంకటేశ్వర ఇన్‌స్టిట్యూట్ జర్నల్‌లో వ్యాసాలను పరంపరగా ప్రకటించారు. ఆ వ్యాసాలలో కొన్నిటిని ఎన్నికచేసి ఈ సంపుటంగా రూపొందించి ప్రచురిస్తున్నాము. మిగిలినవి రెండవ సంపుటంగా వేయాలని సంకల్పం. ఈ మొదటి సంపుటం ప్రచురించటానికి వ్యాసాలను సంకలన పరచి ప్రచురణకు సిద్ధంచేసే బాధ్యత నాకు వప్పగించినందుకు శ్రీ వైఖానసదివ్యసిద్ధాన్త వివర్ధినీసభ కార్యవర్గానికి కృతజ్ఞతా కుసుమములు. ఈ సంపుటం శ్రీ భట్టాచార్యులవారి కృషి ఫలితంగా వాసిగాంచిన శ్రీ వైఖానస దివ్యసిద్ధాంత వివర్ధినీసభ రజతోత్సవ సభలలో వెలుగుచూస్తున్నందుకు ఆనందంగా వుంది.

—0o0—

ఈ సంపుటిలో

నెం.	విషయము	పేజి
1	వైఖానస శబ్దము - దీని ప్రసిద్ధి ప్రాచుర్యములు	1
2	ఆగమములు	41
3	ఆగమములు - వాని అవాంతర భేదములు	53
4	వైఖానస శాస్త్రము - దాని విశిష్టత	77
5	వైఖానసులు - వారి మతము	97

వైఖానస శబ్దము - దీని ప్రసిద్ధి ప్రాచుర్యములు

గత డిశంబరు మాస సంచిక యందు వైఖానస శాస్త్రమునకు సంబంధించిన యసాధారణ గ్రన్థ సామాగ్రిని గురించి ప్రస్తావింప బడినది. ఈ చిన్న వ్యాస మందు ఆ వైఖానస శబ్దము యేయే యర్థములందు ప్రసిద్ధి ప్రాచుర్యములు కలిగి యున్నదను నంశము విచారింప బడుచున్నది. విపులార్థకమగు నీ శబ్దము విశదతమ మగు వివరణము లేక సుగ్రహము కాకుండుటచే యీ విమర్శము చేయవలసి వచ్చినది. ఉద్దిష్టమగు నీ వ్యాస పరంపరయందు వ్రాయవలసి వచ్చెడి పెక్కు సందర్భములలో యీ నిరూపణ ముపకరించుటచే గూడ నియ్యది విచారింప బడు చున్నది.

వైఖాన, విఖనస్, వైఖానస, అను నీ మూడు శబ్దములు తరుచు వేదమందును భాషయందును, సారస్వతమున వ్యవహార మందున్నవి. అన్ని శబ్దము లును 'వి' యను నుపసర్గముతో చేరిన 'ఖను' ధాతువు యొక్క వికారములుగ తెలియుచున్నవి. 'వి' యను నుపసర్గమునకు విశేషముగ ననియర్థము. 'ఖను' ధాతువుకు అవదారణము అనగా త్రవ్వుట లేక మననము చేయుట అని యర్థము కాగా పై శబ్దములకు విశేషముగ చింతనము చేయు వాఁడని యర్థమేర్పడుచున్నది.

ఈయంశము వాచస్పత్య బృహదభిధానమందీరితిగ చెప్పబడినది. [1]వైఖానస, పుం. వి+ఖన—డ అన, అసున్, కర్మ, స్వార్థేఅణ్ వానప్రస్థే. తాపసభేదే 'వైఖానసేభ్యః శ్రుతరామ వార్తాః' ఇతి భట్టిః.

---

1 'విశేషేణ ఖన్యత ఇతివిఖః 'వి' ఉపసర్గపూర్వక ఖనుధాతోః 'డ' ప్రత్యయె టిలోపె ఇదం రూపం 'అనితి, అనేనేత్యనః, సర్వప్రాణనహేతుః పరమాత్మా, అనః 'అన' ప్రాణన ఇత్యస్మాద్ధాతోః కరణె అసున్. విఖః, అనః యైస్తైవిఖానసః విఖానస ఏవ వైఖానసాఇతి స్వార్థేఅణ్ ఏవం సరజగత్ప్రాణ భూతఃపరమాత్మాయైః విశేషేణ ఖన్యతె ఆవరణాపసారణెన సాక్షాత్క్రియత ఇతి యావత్. ఏవం చ స్థూల సూక్ష్మదేహాదిరూపావరణాన్యవసార్య యైః సర్వాన్తరో జగత్ప్రాణభూతః పరమాత్మా సాక్షాత్క్రియతెతె యోగినః విఖానసః వైఖానసా

ఇట్లే శబ్దకల్పద్రుమమందును వైఖానసః. పుం. విఖనసం బ్రహ్మాణంవేత్తి తపసా (విఖనస్+అణ్) వానప్రస్థః 'యథా వానప్రస్థో వైఖానసో౽ గృహీ' ఇతి త్రికాండ శేషః యథా దేవీభాగవతే 'వైఖానసాయే మునయో మితాహారా జితవ్రతాః, తే౽పిముహ్యన్తి సంసారెజానన్తో౽పిహ్యసత్యతాం' వైఖానసస్యేద మిత్యర్థెఅణి వైఖానస సంబంధిని త్రి. యధాశాకున్తలె. 'వైఖానసం కిమనయా వ్రతమా ప్రదానాద్వ్యాపారరోధి మదనస్య నిషేవితవ్యం' అనియు

అట్లే 'విఖనాః' పుం. బ్రహ్మ. యధా 'న ఖలు గోపికానందనో భవా నఖిల దేహినామన్తరాత్మధృక్ విఖనసార్థి తో విశ్వగుప్తయె సఖఉదేయివాన్ సాత్త్వతాం కులే' ఇతి శ్రీభాగవతే, (10. 31. 4.) అనియు వ్రాయబడియున్నది పై రెండు నిఘంటువులందును ప్రకృత శబ్దములు పరబ్రహ్మమునకును చతుర్ముఖునకును వానప్రస్థులకును పేరైనట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఇంతియగాక యీశబ్దములకు అర్థాంతరమందును శక్తియుండిన యంశము కోశాంతరములందును చెప్పబడుచున్నది.

వైఖానస. Vaikhanasa *i.e.*, Vikhanasa (a proper name) + a adj. Instituted by Vaikhanasa. (with vrata, the life of an anchoret) cak. d 26 II, m, an anchoret. utta Ramch. 16. 5. cf. 93. 5. III f, si, a vessel used for frying meet to be offered in sacrifice (Theadore Benfey, Sanskrit English Dictionary.)

వైఖానస. m. a class of Rishis etc, certain stars, a brahmin of the third order, ascetic, hermit (f, సీ)

వైఖానస. relating to hermits or ascetics. monastic, (carl carpeller, Sanskrit English Dictionary).

పై రెండు కోశములందును అప్టే మొదలగు కోశకారులు వ్రాయనట్టి నక్షత్ర సమూహము, యాగమందు పశు హవిస్సును వండెడి పాత్రయనునవి యీ శబ్దార్థములను నంశము యేర్పడుచున్నది.

ఇతిచవ్యపదిశ్యన్త ఇతి తత్ర భావో లక్ష్యతె. అధవా విశేషెణ ఖన్యత ఇతి విఖః ఖనతెః కర్మణిడః. అనిత్యనేనేత్యనః, అనితెః కరణె అసున్. విఖశ్చాసావనశ్చేతి కర్మధారయె యోగిభిః ఆవరణాపసారణెన సాక్షాత్క్రియమాణః జగత్ప్రాణభూతః పరమాత్మాఅర్థః. శకంధ్వాదిత్వాత్ప రరూపం ఇతి. అథవా విఖః, అనః యేనస ఇతివిగ్రహే యెనపరమాత్మా సాక్షాత్క్రియతె పూర్వవదిత్యర్థా వగమాత్. విఖనశ్శబ్దెన చతుర్ముఖః వైఖానససూత్ర ప్రవర్తకో విఖనా మునిశ్చబోధ్యతె. అత్రి

ఈ యన్ని యంశములను సంగ్రహించిన Monier Williams తన కోశమందు విస్తారముగ యిట్లు, చెప్పుచున్నాడు.

విఖన్. vi √ khan P. Khanati, to dig up. A. Vaikhanasa. n digging up, Nir, Khanasa. m. prob, one who digs up scil roots. N. of a muni. Sak. Sch, cf. Vaikhanasa.

విఖనస్. Name of Brahma m. N Bh P. of a muni cf Vaikhanasa.

వైఖాన. m. N. of Vishnu M. Bh.

వైఖానస. Vaikhanasa m. fr. Vi-khanasa, a brahmin in third stage of his life , anchorite, hermit, (Vanaprastha Q. V.) Kav, Gaut, Bh. P, a part of Vamra, R. Anukr, of Puruhanman, Panc V. Br. N of part Stars Var Br. S of a sect of Vaishnavas W. Cat (i) f. a female anchorite. Balar, a vessel used for cooking the meat offered in sacrifice W. mf (i) n. relating or belonging to Vaikhanasas or anchorites (with tantra-n. the tantra of the sect called Vaikhanasas Bh. P.) T. S. Panc V Br. Latya etc, n. N. of a Saman Arsh. Br. Tantra n. (cf. above) Bhrgu. Samhita f, N of works—mata, in the ruls for anchorites Mn 6-21 Kullu. Vaishnava Agama m Srauta Sutra n Samhita f—samprokshana n Sutra n. N of wks Vaikhanasa Agama m. N. of Vaikhanasacharya m. N of teacher, cat. Vaikhanasa Aradhana n. s Archana navanitha n. N of wks. Vaikhanasa srama m. N of a hermitage[2].

శకంధ్వాది పరరూపత్వే విమతె విఖానస్ ఇతి శబ్దో నిష్పద్యతె. ఏవం ప్రకృతిం కృత్త్వైవ విఖానస ఇమె వైఖానసా ఇతి వ్యవహారోపి విజ్ఞాయత ఇతి ఉక్తోవాచ స్పత్యనిర్వాహః అథవా విశేషెణ ఖనతీతి విగ్రహః. విఇత్యుపసర్గ పూర్వాత్ ఖనుధాతోః అసున్ ప్రత్యయె విఖనశ్శబ్దః. తస్యాపత్యం తెనప్రోక్తమిత్యాద్యర్థె అణి అనుశతి కాదె రాకృతిగణత్వాదుభయపదవృద్ధా వైఖానసా ఇతిరూపం నిష్పద్యతె ఇతిబోధ్యం. అన్యథాచ. 'ఖనోఘచ' ప్రా. సూ. (3-3-125) చాద్ఘఞ్ ఆఖనః ఆఖాన ఇతివత్ విఖన శబ్దః అకారాన్తో నిష్పద్యతె నతు సకారాన్తః తెన వైఖాన ఇత్యను శతికాదిత్వే రూపసిద్ధిర్బోధ్యా.

2 గుర్తుల వివరము:- P. : Parasamaipadi A. V. : Atharvaveda. n: neuter. Nir: nirukta: m: masciculine. Prob.: Probably N.:Name Sak : Sakatayana. Sch. : Scholiast Bh. P. : Bhagavata Purana. cf refer above. M. Bh. : Mahabharata. fr. : from. q. V. : quod

వైఖానస m. part cat.

వైఖానసీయోపనిషత్ f name of an Upanisad

ఈ కోశమువలన నీశబ్దములు ముందు చెప్పిన మూడర్థములతో బాటుగ వభ్రమ పురుహన్మగోత్రములందు పుట్టిన యిద్దరు ఋషులకును, వైఖానస తంత్రమునకు, ఒక సామవిశేషమునకును భృగు సంహితలకును, వానప్రస్థుల ధర్మములకును, వైష్ణవాగమమునకును, ఒకానొక శ్రౌతసూత్రమునకును కొన్ని సంహితలకును వైఖానస సూత్రగ్రంథములకును, వైఖానసాగమమునకును, ఒక మతగురువునకును వైఖానసారాధనమునకును వైఖానసాశ్రమమునకును పేరై యొప్పునట్లు చెప్పబడినది.

కేశవకృతకల్పద్రుమకోశమందును వైజయన్తి మొదలగు నితర కోశము లందును వానప్రస్థ పర్యాయముగనె వైఖానస శబ్దము వాడబడియున్నది.

Monier Williams dictionary యందు స్థూలముగా నాయా యదార్థము లందు వినియోగింపబడిన పై శబ్దముల యాకరములు చెప్పబడినవిగాని యంతకంటే సూక్ష్మముగ నీయాకర సూచనమ్ము వైదిక పదానుక్రమకోశమందు వివరముగ చెప్పబడియున్నది. అందలి యానుపూర్వి యిట్లున్నది.

---

vide Kav. Kavya litrature. Patr. : patronymic. R. Anukr : Rgveda-anukramanika. Panc. V. Br. : Panchavisma Brahmana. Part : Particular. Var. Br. : S Varahamihiras Brihatsamhita. W: Wilson Cat. Cataloge. f: feminine. Balar: Balaramayanam. T.S.Taithirya Samhita. Lat.: Latyayana. Arsh. Br. Arsheya Brahmana, (Monier William's Dictionary.)

3. సంకేతాక్షరముల వివరణము :- తాం = తాండ్యమహా బ్రాహ్మణం. జై = జైమినీయబ్రాహ్మణం ఆ = ఆర్షేయ బ్రాహ్మణం. తై ఆ = తైత్తిరీయఆరణ్యకం సా = సామవిధానబ్రాహ్మణం. తాండ్య(మహా బ్రాహ్మణం and పంచవింశ బ్రాహ్మణం) సామవేదస్య Bibilothica Indica Caland's English translation జైమినీయబ్రాహ్మణం. సామవేదస్య available as only a colection of 212 extracts. Amsterdam 1919. ఆర్షేయ బ్రాహ్మణం of Samaveda Burnell London 1873. సామవిధాన బ్రాహ్మణం of Sameveda Burnell A. C. Mangalore 1876. జైమినీ యార్షేయ బ్రాహ్మణం do. 1878 తైత్తిరీయారణ్యకం రాజెంద్రలాల్‌మిత్ర 1872 Bibi. Indica Calcutta Mahadeva Sastri Mysore, 1900. Anandasrama Poona 1897-98. (Vaidika Padanukramakosa Vol. 2 Lahore by Viswabandu Sastri M. O. L.)

వి - ఖాన - (√ఖన్.) నాః- జై 193.

వైఖానస. (వి-ఖనస)-సః. తాం. (14) 9.29 సం. తాం (14)4, 6, 7-(18) 11, 10. జై. 193₃ -అ, జై. అ (1) 243, సస్య, అ. జై. అ (1)62 సాః, తై. అ (1) 23, 23 తాం (14) 4, 7, జై 193² సా 1. 1. 17. సాన్. జై. 193.

పైయర్థములకు సంవాద ప్రమాణముల యాకరములుగూడ నిఘంటువులందు సూచింపబడియున్నవి. లభ్యమైన వరకూ నాప్రమాణముల నిచ్చట నుదహరించు చున్నాను. అందును ఔచిత్యమునుబట్టి యీ ప్రసంగము జేయబడుచున్నది.

వైఖానశబ్దము పరబ్రహ్మవాచకమనుటకు 'వైఖానః సామగాయనః' అను మహాభారతమందలి సహస్రనామాధ్యాయమును ఆకరముగ చెప్పవచ్చును. 'యానినామానిగౌణాని విఖ్యాతాని మహాత్మనః ఋషిభిః పరిగీతాని తానివక్ష్యామి భూతయే' అని ప్రతిజ్ఞ చేయబడి వేయినామములను భగవానుని యసాధారణగుణ యోగముచే వ్యవహారమునందున్నవానినిగ వ్యాసభగవాను డుపదేశించు ప్రకరణ మిది. హిరణ్యాక్షుని సంహరించుటకై భూమిని త్రవ్వినట్టివాడు భగవానుడని [4]శ్రీశంకర భగవత్పాదులును భక్త ప్రార్థనాద్యనపేక్షముగ భూమియందవతరించి చేతనుల సంసార దుఃఖమును నివృత్తిచేయువాడు భగవానుడని [5] విశిష్టాద్వైతవాది వ్యాఖ్యాతలును యీ వైఖానశబ్దమును వివరించియున్నారు.

---

4. విశేషేణ ఖననాద్వైఖానః ధరణీ విశేషేణ ఖనిత్వా పాతాలవాసినం హిర్యణ్యాక్షం వారాహం రూపమాస్థాయ జఘానేతి పురాణే ప్రసిద్ధం p. 158 Vani Vilas Edition.

5. [987] జనిత్వా భవదుఃఖం యో వివిధం ఖనతి స్వతః. వైఖానస్స చనిర్దిష్టః సప్తార్ణో ఖిలదుఃఖహా (శ్రీ పరాశరభట్ట విరచిత భగవద్గుణదర్పణా ఖ్యానే p. 218) తత్రనిరుక్తం చ. వైఖానః. ఖను అవదారణే, విపూర్వః ధా = ఖ్వాదిః కౌ. పృ. 421 త్రు (1) 'ఖనోఘచ' ఇతిఘఞ్, విఖానః. 3.3.125 కౌ. పృ. 664(2) తత్రసాధుః ఇత్యణ్ 4.4.49 కౌ. పృ. 289.

*'[6]యత్తస్మిన్నుపలభ్యంతే తత్తేజస్త్రయీమయం, తద్వైఖానః పరంబ్రహ్మ ఇతి వేదవిదోవిదుః' అనియు [7]వాలఖిల్య వైఖానస అభగ్నయోగ'అనియు మరిరెండు భారత వచనములు పై యర్థమును చెప్పుచున్నవి. రెండవ వచనమందు 'వైఖానస' శబ్దముకూడ ప్రయోగింపబడుట గమనించదగినది.

ఈ యర్థమునందు శ్రౌతమగు ప్రమాణముకూడ గలదు. శ్రీ వైఖానస కల్ప సూత్రమందు వినియోగింపబడిన ఖిల మంత్రములలో [8]'ధేనుర్వృషాణామదితిః సురాణాం బ్రహ్మఋభూణాం విఖనామునీనాం,భృగుఃకవీనాం యథాంగిరోత్రిఃయజ్ఞేషు పాత్రాణి తథానిదధ్యే' అను మంత్రమొకటికలదు. దీని యర్థము శ్రీ భట్టభాస్కరా చార్యులు శ్రీనివాసమఖి ప్రభృతులచే పై సందర్భమందు నిర్వాహము చేయబడినది. వృషభములకు ధేనువును సురులకదితియు ఋభువులను దేవయోని విశేషములకు బ్రహ్మయు బ్రహ్మలకు విఖనసుడును ఉత్పత్తి కారణమని యీ మంత్రార్థము చెప్పబడినప్పుడు 'విఖనస్' శబ్దము పరబ్రహ్మకు వాచకమనునది స్పష్టపడుచున్నది.

---

* ఈ గుర్తువేయబడిన ప్రమాణములు వర్తమానములగు నాకరగ్రంథము లలో అచ్చునందు లభ్యములగుట లేదు. ఈ వచనములు శ్రీనివాస దీక్షితేంద్రులు వారు తమ కృతులగు శ్రీవైఖానసూత్ర తాత్పర్య చింతామణి, ఉత్తమబ్రహ్మవిద్య, శ్రీవైఖానస మహిమమంజరి, లక్ష్మీవిశిష్టాద్వైతభాష్యము మొదలగు గ్రంథములందు ఆయా మూల గ్రంథస్థములనుగ నెత్తి వ్రాసియున్నారు. కావున యీ ప్రమాణ ములను వారి గ్రంథములందు ధృతములైన వానినిగ యెరుగవలయును.

6. పరమ పదమందు త్రయీమయతేజో రూపమగు వైఖాన శబ్దవాచ్యమగు పరబ్రహ్మము నీకు లభ్యమగునని యుపదేశమిచ్చుటి సందర్భమైయుండును.

7. భీష్మ ఉవాచ 'ప్రాప్యశ్వేతం మహాద్వీపం నారదో భగవాన్ఋషిః దదర్శతానేవ నరాన్ శ్వేతాంశ్చన్ద్రసమప్రభాన్ ఁపూజయామాసశిరసా మనసా తైశ్చ పూజితః దిదృక్షుర్జప్యపరమః సర్వకృచ్ఛ్ర గతఃస్థితః ౨. భూత్వైకాగ్ర మనావిప్రః ఊర్ధ్వబాహుః సమాహితః స్తోత్రంజగౌస విశ్వాయ నిర్గుణాయ గుణాత్మనే. నారద ఉవాచ. ఓంనమస్తే దేవదేవేశనిష్క్రియనిర్గుణలోకసాక్షిన్** ** పంచమహాకల్ప ఫేనపాచార్యవాలఖిల్య వైఖానసభగ్నయోగాభగ్న వ్రతాభగ్న పరిసంఖ్యాన యుగాదేయుగమధ్య *** భక్తవత్సల బ్రహ్మణ్యదేవ భక్తోహం త్వాం దిదృక్షురెకాన్తదర్శనాయ నమోనమః ఁశ్రీమహాభారతం శాన్తి పర్వం 346 అధ్యాయం Nirnayasagar Edition P. 565.

8. శ్రీ వై. మంత్రసంహిత ఁప్రశ్నం. దీనికి ప్రయోగము శ్రీ వై. స్మార్త సూత్రము 5, 5, 1 నందు 'అనాహితాగ్నేః స్రువాదీని 'ధేనుర్వృషాణా' మిత్యా

9సంహితాంతరములందును కలయట్టి వచనములను దీక్షితులవారిచే సంగ్రహింపబడినవానిని తద్గ్రంథములందు చూడనగును.

'విఖనస్' శబ్దము చతుర్ముఖునకు వాచకమనుటకు శ్రీభాగవతము ప్రమాణము కాగలదు. 'నఖలు గోపికానందనో భవా నఖిలదేహినామ న్తరాత్మదృక్ విఖనసార్థితో విశ్వగు ప్తయే సఖఉదేయివాన్ సాత్త్వతాంకులే [స్కం.10,అ.31శ్లో. 4] చతుర్ముఖునిచే ప్రార్థితుడైన శ్రీభగవానుడు కృష్ణుడుగ నవతరించిన సందర్భమందు కీర్తింపబడినది. శబ్దార్థము వెనుకటి తీరుననే తెలియదగినది. ఈ యంశమునే *'విశేషేణఖనేద్య స్మాద్భావనాముని సృష్టయే,తస్మాద్విఖననో నామ స ఆసీదండజః ప్రియః' అనియు * 'స్రష్టుంసతుసముద్యుక్తోబ్రహ్మయోనిమయః ప్రభుః, ఖనిత్వా చాత్మనాత్మానం ధర్మాదిగుణసంయుతం,ధ్యానమావిశ్యయోగెనహ్యాసీద్విఖననోమునిః, అనియు రెండు భారతశాన్తి పర్వవచనములును చెప్పుచున్నవి. ఈ శ్లోకోపన్యాస సందర్భము యిది. శ్రీమన్నారాయణునిచే నియుక్తుడైన చతుర్ముఖుడు సృష్టిచేయ నారంభించి యా సృష్టి విఘ్నమునెందుచుండినంతట యాతడు భగవానుని ప్రార్థించి

దదీత. అని చెప్పబడియున్నది. ఆయంచ మంత్రార్థః. 'వహోనామనడహదీనాం ధేనురుత్పత్తికారణం, సురాణామింద్రాదీనామదితిః ఋభూణాం, 'సాధ్యా విశ్వేచ వసవో మరుతో ఋభవ స్తథా తథైవాంగిరసోరుద్రా ఆదిత్యాశ్చ తథైవచ, ఏతేదేవ గణాశ్చాష్టౌ మన్వంతర గణేశ్వరాః' ఇతిభృగుః, సాధ్యాదీనాం బ్రహ్మ. మునీనాం మునిశబ్దవాచ్యానాం విఖనాః బ్రహ్మణోమునిశబ్దవాచ్యత్వం భారతే చావగమ్యతే 'నిశాంసుప్త్వాథ భగవాన్ క్షపాన్తే ప్రత్యబుద్ధ్యత' పశ్చాద్బుద్ధ్వాససర్జాపః తాసువీర్యమవాసృజత్ తదండమభవద్ధేమం సహస్రాంశుసమప్రభం,అహంకృత్యాత త స్తస్మిన్ ససర్జప్రభురీశ్వరః. హిరణ్యగర్భం విశ్వాత్మా బ్రహ్మాణంజలజం మునిం, భూతభవ్య భవిష్యస్య కర్తారమనఘంవిభు మితి. అండ బహుత్వాభిప్రాయేణ బహువచనం. (దీక్షి. దశవిధహేతు నిరూపణం 34.)

9. పంచరాత్రే = ఆత్మసంహితాయాం. 'మహాభూతేన భూతేన వ్యాప్తం విఖనసా జగత్, తమేవ శరణం గచ్ఛ జగత్కారణమవ్యయం' ఇతి శాండిల్యేన శతానన్దమభిలక్ష్యోక్తం. తథావైఖానసే, ఆనంద సంహితాయాం 'వేదాంత తత్త్వ మీమాంసఖననం కృతవాన్హరిః, నామ్నావిఖనసం ప్రాహుర్యం చవైఖాన ఇసంత' ఁతి (దీక్షి.)

10. ఆపోవా ఇదమాసంత్సలిలమేవ, స ప్రజాపతిరేకః పుష్కరపర్ణే సమభవత్' తస్యాన్తర్మన సికామః సమవర్తత, ఇదగ్ సృజెయమితి, తస్మాద్య

తన సృష్టి యవిచ్ఛిన్నముగ జరుగునట్లు కోరగా భగవానుడు తన యారాధనము చేయుటకై యొక మహనీయుని సృష్టింపగోరెను. అట్టి ఋషిపుంగవుని సృష్టించుటకు చతుర్ముఖుడు చేసిన చింతనము [ఖననము] యీ శ్లోకములందు చెప్పబడినది ఇట్లు తత్త్వమీమాంస చేసినట్టి చతుర్ముఖునకును నట్టి మీమాంసాఫలితముగ నవతరించిన విఖనస ఋషికినీ యీ పేరు కలిగినది. ఈ ఋషియే కల్పసూత్ర కర్తయగు విఖనసుడగుచున్నాడు.

పై సంవాదములననుసరించియే*'నాభిజన్మాండజః పూర్వో విఖనాః కమలాసనః, శతానన్దః శతధృతిః సత్యకోహంసవాహనః, పద్మాసనో విఖనసః చతుర్ముఖ ఇతీరితః అను వ్యాసనిఘంటువు ప్రవృత్తమైనట్లును తెలియుచున్నది. ఇచ్చటి యీ శబ్దము అకారాన్తముగ గూడ పఠియింపబడినది.

ఈ శబ్దము చతుర్ముఖుని శరీరమందుండి సృజియింపబడిన విలక్షణులగు ఋషుల సమూహమునకు వాచకమనుటకు తైత్తిరీయారణ్యక శ్రుతి ప్రమాణము. 'యే నఖాః తేవైఖానసాః' అను నీశ్రుతి సృష్టి ప్రకారమును చెప్పెడి [10]'ఆపోవా ఇదమాసన్ త్సలిలమేవ" అను నా ర ణ్య కానువాకమందుపఠియింపబడినది. సృష్టికార్య వ్యగ్రుడగు చతుర్ముఖుడు తపస్సుచేసి భగవత్సాక్షాత్కారము కలిగినంతట తన శరీరమును కంపింపచేయగా నాతని మాంసమునుండి అరుణకేతు వాతరశనులను మహర్షులును నఖముల నుండి వైఖానసులును వాలములనుండి వాలఖిల్యులును జనియించిరని ఇచ్చటి కథయై యున్నది. ఇచ్చటి 'సతపోఽతప్యత' అను తపఃశబ్దమునకు వేదవేద్యుని ధ్యానించుట యనియు మాంస శబ్దమునకు మనసు అర్థమనియు నఖవాల శబ్దములకు యథాశ్రుతార్థముగాక విశేషార్థములు కలవనియు దీక్షితేంద్రుని నిర్వాహమైయున్నది. 'సమష్టిసృష్టేరనన్తరం వ్యష్టిసృష్టౌ దేవ మనుష్యాదీనాం నానావిధ విశేషసృష్ట్యర్థ మర్చావతారరూపేణావ తరిష్యమాణస్య భగవతో నారాయణస్య పరమవైదికత్వేన ప్రతిపాదిత శ్రీవైఖానస సూత్రోక్త

త్పురుషో మనసాభిగచ్ఛతి, తద్వాచావదతి, తత్కర్మణా కరోతి, తదేషాభ్యనూక్తా ఆవస్తదగ్రే సమవర్తతాధి, మనసోరేతః ప్రథమంయదాసీత్, సతోబంధు మసతి నిర విందన్, హృదిప్రతీష్యాకవయోమనీషేతి, ఉపైనం తదువనమతి, యత్కామో భవతి సతపోఽతప్యత, సతపస్తప్త్వా, శరీరమధూనుత, తస్యయన్మాంసమాసీత్ తతోఽరుణాః కేతవోవాతరశనాఋషయ ఉదతిష్ఠన్, యేనఖాః తేవైఖానసాః యేవాలాః, తేవాలఖిల్యాః యోరసః, సోఽపాం, (తై. అర. 1, 25, 23.)

మార్గేణ సమారాధనార్థంచ స్వాత్మతుల్యాః ప్రజాః సంభవేయురితి సర్వాంతర్యామిణం పరమాత్మానం నారాయణం ధ్యానే నానుకృతవాన్. తపశ్చరణకాలే సాక్షాత్కృత భగవత్స్వరూప వైభవానుభవాతిశయాత్ భగవద్దత్తసృష్టి శక్తిలాభాత్ తదుపజనిత హర్షవేగాచ్చ పులకితసర్వాంగః శరీరమధూనుత కంపమకరోత్ తస్యయన్మాంసంమానసమితియావత్. అర్థాత్ప్రకరణాల్లింగా దౌచిత్యాదర్థనిర్ణయః. ఇత్యర్థనిర్ణయవిధానాత్. 'సమీచీనార్థస్వీకార నియమాదక్షరసామ్యాన్నిర్బ్రూయాదితి నిరుక్తివిధానాచ్చ. తదా తస్యమనః పరమాత్మన్యనిరుద్ధే సంసక్తమాసీదితి యత్తేన హేతునా తదనుగ్రహః సమజని.తేనాను గృహీతాద్బ్రహ్మణః అరుణాః కేతవో వాతరశనాఋషయ ఉదతిష్ఠన్. యద్వా అరుణశబ్దేన రాగపర్యాయః స్నేహ ఉచ్యతే. పరమాత్మస్నేహయుక్తాః తదితరవిరక్తాః కేతవః ఉచ్ఛ్రితస్వభావాః పరమాత్మ ప్రవణానామగ్రేసరాః వాతరశనాః దిగ్వాససః సర్వార్థదర్శిన; సనకాదయ ఉదతిష్ఠన్. ఉత్కృష్యసమభవన్'. విష్ణుపురాణే-'సనందనాదయో యేచ పూర్వం సృష్టాస్తువేధసా. న తే లోకేష్వసజ్జన్త నిరపేక్షాః ప్రజావిదా. తేష్వేవం నిరపేక్షేషు లోకసృష్టౌ మహాత్మనః" ఇత్యాది. నప్రజాపతిరేవం విధాన్ స్వకార్యాసాధకాన్ దృష్ట్వా కించిద్విషాద మాపన్నః పునరపి స్వకారణం భగవన్తం ధ్యానపర్యాయనామ్నాఖన నేనాతోషయత్. యేనఖా ఇత్యత్రాత్యంతవిపర్యయోభవతి. 'కశ్యపః పశ్యకోభవతి. 'సుప్తిలింగపగ్రహలింగనరాణాంకాలహలచ్ స్వరకర్తృయజాంచ, వ్యత్యయమిచ్ఛతి శాస్త్రకృదేషాం సోఽపిచ సిద్ధ్యతిబాహులకేన, బహులంఛన్దసీతి ఖననశబ్దే నధ్యానముక్తంభవతి. 'ఏవ మానుశాసనికే ఉమామహేశ్వరసంవాదే 'విశేషేణ ఖనేద్యస్మాద్భావనా మునిసృష్టయే. తస్మాద్విఖనసోనామ సఆసీదండజఃప్రియః" తత్రైవ, 'స్రష్టుంసతుముద్యుక్తో బ్రహ్మాయోనిమయః ప్రభుః ఖనిత్వాచాత్మ నాత్మానం ధర్మాదిగుణసంయుతం ధ్యానమావిశ్య యోగేన హ్యాసీద్విఖనసోమునిః' ఇత్యాది (మహిమమంజరీ 38 and 43)

ఇచ్చట శ్రుతమగు నరుణకేతు వాతరశనులను మూవురును నొకగణముగను వైఖానస వాలఖిల్యపదములు జంటగ మరియొక పదముగను వ్యవహారమందుండుట చూడ ఈః సృష్టిప్రకరణస్థపాఠమే దీనికి కారణముగ యెంచదగియున్నది. వీరలు సంఖ్య నతిక్రమించియుండిరను నంశమచ్చటచ్చటి బహువచన స్వారస్యము చేతను భారతాది సంవాదములచేతను స్పష్టమగుచున్నది. వీరలదరును ఊర్ధ్వరేతం

స్కృలనియు తెలియుచున్నది. అందు వైఖానస వాలఖిల్యుల సాహిత్యము [11]శ్రీ భారత రామాయణాది ప్రబంధములందును [12]చరకవాగ్భటాద్యాయుర్వేద సంహిత

---

11. 'ఏతచ్చంద్రమసస్తీర్థ మృషయః పర్యుపాసతే, వైఖానస ప్రకృతయో వాలఖిల్యాస్తథైవచ' ఆర్చీక పర్వతం (ప్రస్తుత్యవనపర్వణిభారతే 126-17), 'తత్రభగ్నాంమహాశాఖాంస్మయన్ సమవ లోకయన్ తత్రాఽవలమ్బతోఽపశ్య ద్వాల ఖిల్యాం స్తపస్వినః, వైఖానసాంశ్చ శాఖాయాం లంబమానా నధోముఖాన్' (అమృతాహరణోద్యుక్తగరుడ కథాయాం ఆదిపర్వణి 22-3) 'తథా శ్రీరామాయణే 'ఆజ్యైఃవైఖానసైః మాషైః వాలఖిల్యైర్మరీచిపైః జితకామైశ్చసిద్ధైశ్చచారణై రుపశోభితం' (ఆరణ్య కాండే 35-15) 'సుపర్ణః పర్ణ బహూలాంబభంజాథ మహాబలః తత్రవైఖానసా మాషా వాలఖిల్యా మరీచిపాః 30. అజాబభూవుః ధూమ్రాశ్చసంగతాః పరమర్షయః ప్రకాశమానాదృశ్యన్తే సూర్య వర్ణాస్తపస్వినః' (కిష్కిన్ధాకాండే 60) 'తందేశంసమతిక్రమ్య ఆశ్రమంసిద్ధసేవితం సిద్ధావైఖానసాస్తత్ర వాలఖిల్యాశ్చతాపసాః 33 వంద్యాస్తేతుతపస్సిద్ధాః తపసావీతకల్మషాః. ప్రష్టవ్యాచాపి సీతాయాః ప్రవృత్తిర్వి నయాన్వితైః 34. హైమపుష్కరసంఛన్నం తస్మిన్ వైఖానసంసరః తరుణాదిత్య సంకాశైః హంసైర్విర చరితం శుభైః' 32 (మైనాకపర్వతానన్తరం సిద్ధాశ్రమముక్త్వాతత్రైవ కిష్కిన్ధాకాండే) 'శరభంగేదివం ప్రాప్తే మునిసంఘాస్సమన్తతః. అభ్యగచ్ఛన్తకాకుత్థ్సం రామంజ్వలనతేజసం వైఖానసా వాలఖిల్యాః పృశ్నయోథ మరీచిపాః, మునయః సలిలాహారావాయుభక్షా స్తథైవచ. అశ్మకుట్టాదశతపాః పత్రాహారాశ్చ తాపసాః, దంతోలూఖలినశ్చైవ దండకారణ్యవాసినః 3. ఋషయోహిమహాత్మానో జ్వలనార్కసమప్రభాః, ఆకాశ నిలయాశ్చైవ తథాస్థండిలశాయినః 4. తథోదవసనాదాన్తాః తథైవావస్త్రధారిణః సజపాశ్చమహాత్మా నస్తథాపంచతపాద్విజాః 5. చతుర్మాసకృతాహారానిరాహారాస్తథైవచ వృక్షసక్తాగ్రపాదాశ్చ యేచరన్తిమహత్తపః 6. అదర్శనేనయేధర్మం చరన్తినియతవ్రతాః ఏకాంగుష్ఠేనతిష్ఠన్తి యేచభూతా విహింసకాః 7. శష్పభక్షాః పయోభక్షాః నిర్దిష్టఫలభోజనః ఫలాహారేచనిరతా వాయుభక్షాస్తథైవచ, ఏతేచాన్యేచ ధర్మజ్ఞామునయోధర్మ వత్సలాః, శరభంగాశ్రమేరామమభిజగ్ముః సమాహితాః' Lahore Edition p. 45. అరణ్యకాండే 7, 2, Madras Ed. 6-2) ఇచ్చటి వైఖానస శబ్దము వానప్రస్థాసాధారణముగనుడుంట గమనించగగినది. వైఖానస సూత్రమందు తృతీయాశ్రమప్రకరణమందు చెప్పబడిన వానప్రస్థ అవాంతరభేదము లన్నియు పైశ్లోకములందను వదింపబడుటయు గమనించదగినది.

12 ఋషిసంఘప్రస్తావే - వైఖానసావాలఖిల్యాస్తథాచాన్యే మహర్షయః (చరకసూత్రస్థానం 6 శ్లో.) 'వైఖానసావాలఖిల్యాస్తథా చాన్యేతపోధనాః రసాయన

లందును వాఙ్మయమందు విస్తారముగ వాడుకలో గనుబడుచున్నది. ఇచ్చటి శబ్దములు తరుచు బహువచనాన్తములుగగూడ గనుబడుచున్నవి.

వాలఖిల్య శబ్దముతో జతచేయబడకకూడ వైఖానస శబ్దమొకటి పై భారతాదులందు లభించుచున్నది. బహుశః వీరలును పైవాలఖిల్యులే కావచ్చును. లేదా వైఖానస సూత్రానుష్ఠాతలగు వారలును కావచ్చును. అయ్యది ప్రకరణ పాఠగమ్యముగనుండును. ఇక్షే 'ఉపస్పృశ్యేహ విధివదస్యాం నద్యాంతపో బలాత్ మానుషాదన్య విషయాదపేతః పశ్యలోమశ ౧౫. సర్వాన్‌లోకాన్ ప్రపశ్యామి ప్రసాదాత్తవ సువ్రత వైఖానసానాం జపతామేష శబ్దో మహాత్మనాం ౧౬' (వైతరణిమతీత్యేతి సంబంధః) లోమశః 'త్రిశతం వై సహస్రాణి యోజనానాంయుధిష్ఠిర, యత్రధ్వనింశ్రుణోష్యేనం తూష్ణీమాస్స్వవిశాంపతే' (వనపర్వణి 115 అధ్యాయం.)

ఇట్టివారలే 13 సామవిధాన బ్రాహ్మణమందొక సమూహము చెప్పబడియున్నారు. 'తేషామహీయన్తాజాః పృశ్నయోవైఖానసా వసురోచిషో యేచపూతాః

మిదంప్రాశ్య బభూవురమితాయుషః' (తత్త్రైవరసాయన ప్రకరణే 41 to 57) వైఖానసావాలఖిల్యాస్తథాచాన్యే తపోధనాః బ్రహ్మణావిహితం ధన్యమిదం ప్రాశ్య రసాయనం (వాగ్భటె ఉత్తరస్థానే 39-22) 'తతఃప్రయాతి భగవాన్ బ్రాహ్మణైరభిరక్షితః వాలఖిల్యాదిభిశ్చైవ ప్రభుర్వైఖానసైరపి. మహాత్మభిర్మహాత్మా వైజగతాంపాలనోద్యతః' (శ్రీ విష్ణు పురాణే ద్వితీయాం శేనవమేధ్యాయే. దీక్షి) 'పితామహస్యభవనంజగ్ముశ్చకృపయాన్వితాః తతోదదృశురాత్మానం సహదేవైః పితామహం సిద్ధైర్మహర్షిభిశ్చైవ సమంతాత్పరివారితం తత్రవిష్ణుర్మహాదేవః తత్రాగ్నిర్వాయునాసహ. చంద్రాదిత్యౌచధర్మశ్చ పరమేష్ఠీతథాబుధః వైఖానసావాలఖిల్యాస్సోమపాశ్చమరీచిపాః అజాశ్చైవాజమీఢాశ్చతేజోగర్భాస్తపస్వినః ఋషయస్సర్వ ఏవైతే పితామహముపాసతే' (సభాపర్వణి. దీక్షి)

13. అచ్చటి పూర్వోత్తర సందర్భమిట్లున్నది. 'తేదేవాః ప్రజాపతిముపాధావంస్తేఽబ్రువన్ కథంనువయంస్వర్గంలోక మియామేతి తేభ్య ఏతాన్ యజ్ఞక్రతూన్ ప్రాయచ్ఛదేతైః స్వర్గలోకమాయన్ 15 స్వర్గంలోకమేతి యఏవంవేద16 తేషామహీయన్తాజాః పృశ్నయో వైఖానసా వసురోచిషో యేచాపూతాయేచకామేప్సవస్తే బ్రువన్‌కథంనువయం స్వర్గలోకమియామేతి తేభ్య ఏతత్స్వాధ్యాయాధ్యయనం ప్రాయచ్ఛత్తసశ్చైతాభ్యాం స్వర్గంలోకమేష్యథేతి తాభ్యాంస్వర్గంలోకమాయన్ 17 స్వర్గంలోక మేతియ ఏవంవేద యఏవంవేద18' (సామవిధానబ్రాహ్మణం)తత్రత్యం

సాయణయేచకామేప్సవః' ఇత్యాది (18 మంత్రె) ఈ వైఖానసులు యజ్ఞము చేయు నధికారమును కోల్పోయినవారగుటచే స్వాధ్యాయమునందధికారమును పొంది స్వర్గ లోకమును చేరినట్లు చెప్పబడినది. ఇట్లు యాగాధికారము పోవుటకుగూడ వారలకు గలిగిన తుచ్ఛమగు నైహికఫలైకతానత్వము కారణమైయున్నది. వీరలే దిగువను చెప్పబడిన మంత్రద్రష్టలై యుండవచ్చునను నంశముగూడ నిచ్చటి భాష్యపంక్తుల వలన దెలియవచ్చుచున్నది. మంత్రద్రష్టలగు వీరలు నూర్వురు ఒక గణముగ ప్రసిద్ధిచెందియున్న యంశము శౌనకుని ఋగ్విధానమందు చెప్పబడియున్నది. 'యఃపావమానీరధ్యేతి పూతాత్మా విజితేంద్రియః, తస్యకామదుఘాభూత్వా ఉప తిష్ఠన్తిధేనవః, ఆయుర్బలంయశోవిత్తం ప్రజాంకీర్తిమనాకులం 9 స్వాధ్యాయ పుణ్యమఖిలం పూతః ప్రాప్నోతిచాక్షయం, అశక్తస్తుజపేద్యుక్తః త్రిశంద్వైఖానసీః ఋచః 10 సప్తర్షిభిశ్చయాః ప్రోక్తాః పవిత్రస్యచయాః పరాః ఋచాంద్విషష్టిః ప్రోక్తేయంపవస్వేత్యృషిసత్తమైః సర్వకల్మషనాశాయ పావనాయ శివాయచ' (అధ్యాయం 3) వైశౌనకవచనములపలెనే 'పవిత్రాణాంపవిత్రంతు పావమాన్యః త్యృచోమతాః వైఖానసాఋచః త్రింశత్పవిత్రాఃపరమామతాః ఋచోద్విషష్టిః ప్రోక్తాశ్చపవస్వేత్యృషిసత్తమ, సర్వకల్మష నాశాయపావనాయశివాయచ' అని చరణవ్యూహామందును చెప్పబడియున్నది.

[14]ఋగ్యజస్సామ మంత్రములలో కొన్నిటికి నూర్వురు వైఖానసులు మంత్రద్రష్టలుగనున్నట్లు భాష్యములందు వ్యాఖ్యానము చేయబడియున్నది.

భాష్యం 'తేషాంప్రజాపతిసృష్టానాం మధ్యేకేచన దేవవ్యతిరిక్తాః అజపృశ్న్యాద్యాః అహీయన్తయాగానధి కారేణస్వర్గఫలతాహీనా అభవన్. అథామతిఋషిగణాః వైఖానసాః కేచనశతసంఖ్యాకమంత్రదృశః యేచకామేప్సవః శుద్ధాఅపి తుచ్ఛభూతైహిక ఫలైకతత్పరాః ఉక్తవ్యతిరిక్తాః యజ్ఞాధికారేణహీనా అభవన్, 'తేసర్వే ప్రజాపతిం కథమిదానీం స్వర్గమియామేత్యబ్రువన్, సచోక్తః ప్రజాపతిః తేభ్యః అజాదిభ్యః 'స్వాధ్యాయాధ్యయనం తపశ్చ' దత్వా ఏతాభ్యాంస్వర్గమేష్యథ ఇత్య బ్రవీత్.' తేచ, తాభ్యాం స్వర్గంలోక మాయన్. అథవేదితు॥ ఫలమాహ స్వర్గం లోకమితి.

14 ఋగ్వేదే (మండలం 9, 66 = అష్టకం 7, 2 to 7) 'పవస్వవిశ్వచర్షణేభి విశ్వానికావ్యా. ఇత్యాదిసూక్తం తస్యశతంవైఖానసాః ఋషయః పవమానః

[15]ఈ సూర్వరుగొక వీరలలోనే ప్రసిద్ధులగునట్టియో లేక వేరైనట్టియో మరియిరువురు పురుహన్మకులోద్భవుడును [16]వమ్రకులోద్భవుడునగు వైఖానసులు కలరు.

అగ్నిహోత్ర భస్మమందుత్పన్నమైనట్లు పరికొందరు వైఖానసులు కలరని భారతము చెప్పుచున్నది. దీనినే ఆధారముగ చేసికొని యాస్కుని నిరుక్తమునందు వైఖానస శబ్దము వ్యాఖానింపబడినది.

సోమోదేవతా గాయత్రీ అనుష్టుప్ సర్వానుక్రమణీచ. శుక్లయజుర్వేదే (అధ్యాయం 8 బుక్ 38) అగ్నెపవస్వస్వపా అస్మేవర్చస్సువీర్యం, దధద్రయింమయిపోషం, ఇత్యాది తత్రసర్వానుక్రమణీసూత్రం యజురం తాగ్నేపవస్య వైఖానసః ఆగ్నేయాం గాయత్రీం. మహీధరభాష్యే 'తత్రప్రథమోయధా అగ్నిదైవత్యా గాయత్రీ వైఖానసదృష్టా అద్యోనసప్తార్ణాపదా ఏషాం యజురంతా ఇత్యాది (అ. 38-17) ఆయుష్మానగ్నే హవిషావావృధానో ఘృతప్రతీకో. ఘృతయోనిరేధి, ఘృతంపీత్వా మధుచారుగవ్యం పితేవపుత్రమభిరక్షితాదిమం స్వాహా (మహీధరభాష్యం) అగ్ని దైవత్యా త్రిష్టుప్ వైఖానస దృష్టా (సర్వానుక్రమణీసూత్రే) ఆయుష్మానగ్నే అగ్నేయింత్రిష్టుభం వైఖానసః (అధ్యా 19-33) అగ్న అయూంషి పవస ఆసువోర్జ మిషంచనః ఆరేబాధస్వదుచ్ఛునాం (మహీ. ప్రజాపతిదృష్టా అగ్ని దేవత్యా గాయత్రీ (సర్వానుక్రమణీ) ప్రజాపతిస్తృతీయా వైఖానసః తథాసామవేదే పూర్వార్చికే (అధ్యా 6 ప్రపా 5 మం. 1) అగ్న ఆయూంషి = ఋగ్వేదం 9, 66, 19 శతం వైఖానసాః ఋషయః-తత్రైవ, ఉత్తరార్చికే 1-1-3 పవమానస్య తె కవే అగ్మన్ఘృతస్యయోనిమా శతం వైఖానసా ఋషయః

15. పౌరుహన్మనంభవతి పురుహన్మా ఏతేన వైఖానసోం జసాస్వర్గంలోకమపశ్యత్ 50 సర్గస్యలోకస్యానుఖ్యాత్యైస్వర్గాల్లోకాన్నచ్యవతే తుష్టువాన: (సామబ్రాహ్మణం తాండ్యమహాబ్రాహ్మణము 14, 8, 28) ఇచ్చటి సాయనభాష్యము 'వైఖానసో విఖనసగోత్ర: పురుహన్మానామఋషి: గతమన్యత్, పౌరుహన్మనాఖ్యమపిసామ 'అభిసోమాస ఆయవ' ఇత్యస్మిన్నేపత్యచేగాతవ్యం.

16. తథాఋగ్వేదే కన్నశ్చిత్ర మిషణ్యసిచికిత్వాన్ ఇత్యాదిసూక్తం, తస్యవమ్రోవైఖానస: ఋషి: ఇంద్రోదేవతా, త్రిష్టుప్ఛంద., శౌనకీయ సర్వానుక్రమణీచ. (మం 10, 99 = అష్ట 8-4-17 to 19) తత్రైవ నరిష్టం కర్మాణానశత్' (ఋగ్వేదం. మం 8, 70, 3)

వసిష్టః—'అపిచేదంపురా రామ శ్రుతంమే బ్రహ్మదర్శనం పితామహస్య యద్వృత్తం బ్రహ్మణః పరమాత్మనః దేవస్య మహతస్తాతవారుణీం బిభ్రత స్తనుం, ఐశ్వర్యేవారుణే రామరుద్రస్యేశస్య వై ప్రభోః. ఆజగ్ముర్మునయస్సర్వే దేవాశ్చాగ్ని పురోగమాః యజ్ఞాంగాని చ సర్వాణి వషట్కారశ్చ మూర్తిమాన్ మూర్తిమంతిచ సామానియజూంషిచ సహస్రశః. ఋగ్వేదశ్చాగమత్తత్ర పదక్రమ విభూషితః. లక్షణానిసురాస్తోమా నిరుక్తం సురపంక్తయః. ఓంకారశ్ఛందసాంనేత్రం నిగ్రహప్రగ్రహౌతథా వేదాశ్చసోపనిషదో విద్యాస్సావిత్ర్యథాపిచ భూతం భవ్యంభవి ష్యచ్చ దధారశిరసాశివః సంజుహావతదాత్మానం స్వయమేవతదా ప్రభో యజ్ఞంచ శోభయామాస బహురూపం పినాకధృత్. ద్యౌః నభః పృథివీం ఖం చ తథాచైవైష భూపతిః సర్వవిఘ్నేశ్వరః శ్రీమాన్ ఏషచైవ విభావసుః ఏషబ్రహ్మాశివోరుద్రో వరుణోగ్నిః ప్రజాపతిః కీర్త్యతే భగవాన్దేవః సర్వభూతపతిః శివః, తస్యయజ్ఞః పశుపతేః తపః క్రతవ ఏవ చ. దీక్షాదీప్తవ్రతాదేవీ దిశశ్చ సదిగీశ్వరాః దేవపత్న్య శ్చకన్యాశ్చ దేవానాం చైవమాతరః ఆజగ్ముస్సహితాస్తత్రతదాభృగు కులో ద్వహః. యజ్ఞంపశుపతేః ప్రీతావరుణస్యమహాత్మనః సయంభువస్తు తా దృష్ట్వా రేతస్సమపతద్భువి, తస్యశుక్రస్య నిష్యన్దాత్పాంసూన్ సంగృహ్యభూమితః ప్రాశ్యత్పూషాకరాభ్యాం వై తస్మిన్నేవ హుతాశనే తత స్తస్మిన్ సంప్రవృత్తేసత్రే జ్వలితపావకే. బ్రహ్మణో జుహ్వత స్తత్ర ప్రాదుర్భావో బభూవహ, స్కన్న మాత్రం తు తచ్ఛుక్రం స్రువేణ పరిగృహ్య సః. ఆజ్యవన్మత్రవచ్చాపి సోజుహో ద్భృగునన్దనః తతస్తు జనయామాస భూతగ్రామం చ వీర్యవాన్ తస్యతత్తేజస స్తస్మాజ్జజ్ఞేలోకేషుతైజసం తమసస్తామసా భావా వ్యాపిసత్త్వం తథోభయం సగుణ స్తేజసో నిత్యస్తస్య చాకాశ ఏవచ, సర్వభూతేషు చ తథా సత్త్వం తేజస్తథోత్తమం శుక్రేహుతేఽగ్నౌ తస్మింస్తుప్రాదురా సంస్త్రయఃప్రభో, పురుషావపుషాయుక్తాః తైస్తైః ప్రసవజైర్గుణైః భర్జనాద్భృగురి త్యేవమంగారేభ్యాం గిరాభవత్. అంగారసం శ్రయాచ్చైవ కవిరిత్యపరోఽభవత్ సహజ్వాలాభిరుత్పన్నో భృగుస్తస్మాద్భృగుః స్మృతః మరీచిభ్యో మరీచిస్తుమరీచః కాశ్యపోహ్యభూత్. అంగారేభ్యోంగిరాస్త త్రవాలఖిల్యాః కుశోచ్చయాత్. అత్రైవాత్రేతిచ విభోజాతమత్రింవదత్యపి. తథా భస్మవ్యపో హేభ్యోబ్రహ్మర్షిగణసమ్మితాః వైఖానసాః సముత్పన్నాః తపః శ్రుతగుణేప్సవః' ఇత్యాది (భారతె, అనుశాసనిక పర్వణి 30 అధ్యాయే) తథా, దీక్షితియేపురాణాన్తరే'యజ్ఞెదేవస్యవితతే మహతోవరుణ్యహి బ్రహ్మణోప్సర సంద్ర

ష్ట్వా రేతశ్చస్కందకర్హిచిత్, తత్ప్రితిష్య సపర్ణేన సంజుహావవిభావసౌతతోఽర్చి షోఽభూద్భగవాన్ భృగురంగారకోంగిరాః అత్రైవాన్వేషణాదత్రిః ఖననాద్వి ఖనామునిః ఖననం తత్త్వామీమాంసేత్యాహుః కేచనసూరయః. అపరేనిగమార్థానాం ఖననాదితినఃశ్రుతం. తతస్తద్వంశజావిప్రావేదవేదాంగవేదినః' ఇతి. తథాయాస్క నిరుక్తిః. 'ప్రియమేథవ దత్రివజ్జాతవేదో విరూపవత్ అంగిరస్వన్మహివ్రత ప్రస్కణ్వస్యశ్రుధీహవం' (ఋ. సం. 1-45-3) (నిరుక్తం) 'ప్రియమేధః ప్రియా అస్య మేధా యద్వై తేషామృషీణామేవం ప్రస్కణ్వస్య శ్రుణుహ్వానాం ప్రస్కణ్వః కణ్వస్యపుత్రః కణ్వప్రభవోయథాప్రాగ్రం. అర్చిషిభృగుఃభర్జ్య మనోనదేహే అంగారేష్వంగిరాః అంగారాః అంకనాః (అంచనాః) అత్రైవ తృతీయమృచ్ఛతేత్యూచుః తస్మాదత్రిర్నత్రయ ఇతి. విఖననాద్వైఖానసః భరణాద్భారద్వాజః విరూపో నానారూపః మహివ్రతో మహావ్రతః' ఇతి. అత్రదుర్గః * * భృగుః భృజ్యమానో న దేహే ప్రజాపతినా కిల శుక్రమాత్మీయమాదాయ అగ్నౌహుతం తతఃఅర్చిషి జ్వాలాయాం భృగుర్నామ మహర్షిః సంబభూవ. వ్యపగతేఽర్చిషి యః అంగారేషు సంబభూవ సః అంగిరనామాభవత్. విగ్రహప్రసక్తముచ్యతే అంగారా అంగనా. తే హి యత్ర నిధీయన్తే తదాంకితం భవతి, తస్మిన్నుత్పన్నే ద్వితీయ అత్రైవ తృతీయ మృచ్ఛత ఇత్యూచుః యే పూర్వోత్పన్నాః తేతస్మాదత్రైవ తృతీయ ఇత్యస్మా దనువ్యాహారాదత్రిరభవత్, అథ వైకమన్యథా స్యాత్ అత్రిః ప్రతిషేధార్థోఽత్రా కా రః కథం న త్రయ ఏవాత్ర కిం తర్హి ఖన్యతామే తదగ్నిస్థానం చతుర్థోప్యత్ర భవిష్యతీత్యేవమ నువ్యాహారాదత్రిరభవత్. వ్యాదు హ్యగ్నిం తస్మిన్నగ్నిస్థానే య ఉత్పన్నః స విఖననాద్వైఖానస ఏవనామ్నాఽభూత్ బభూవ. అర్చిషు-అంగారేషు తత్రైవ తృతీయం విఖననాద్వైఖానస ఇత్యనయైవానుపూర్వ్యా ఏతాని నిర్వచనాన్యుపపాదయితుం శక్యన్తే'.

[17]'వైఖానస'మని ఒకానొక విశేషమునకు పేరైనట్లు తైత్తిరీయ సంహిత చెప్పుచున్నది. ఈసామ 'నకిష్టం కర్మణా నశద్యశ్చకార సదావృధం-ఇంద్రంనయజ్ఞైర్విశ్వగూర్తమభ్వసమధృష్టం ధృష్ణుమోజసా' (సామ్ని-ఉత్తరార్చికస్య 4-2-8-1

17. 'వైఖానసంపూర్వేర్హ్వా థ్సామభవతి' (తైత్తిరీయసంహితా 7-1-4 3-) అత్రసాయణభాష్యం. 'యద్బృహత్యా మృచ్యుత్పన్నం వైఖానసాఖ్యం సామ తత్పూర్వదినేగాయేత్'.

ఋగ్వేదస్య అ. 6-5 83) అనునామపూర్వికలదానినిగ చెప్పి దీని మహిమమును విస్తారముగ తాండ్య మహాబ్రాహ్మణము చెప్పుచున్నది.

'న కిష్టం కర్మణా నశదితి బృహత్యః సతో్య అభ్యారంభేణ జగత్యః' (తాండ్య మహాబ్రాహ్మణం అ. 14. ఖం. 4. సూ 2.) తత్రైవ 'వైఖానసం భవతి.' (14-4-6) ఇచ్చటనే ఈసామమహిమను చెప్పెడి యాఖ్యాయిక యొక్కటి ఈదిగువ వ్రాసినరీతిని పఠియింపబడియున్నది. 'వైఖానసావా ఋషయ ఇన్ద్రస్య ప్రియా ఆసన్ తాన్రహస్యః దేవ మలిమ్లుట్ మునిమరణే అమారయత్ తందేవా అబ్రువన్ క్వ తర్షయోఽభూవన్నితి. తాన్ ప్రైషమైచ్ఛత్ తాన్ నావిన్దన్ స ఇమాన్ లోకానేకధారేణాపునాత్ తాన్ముని మరణేఽవిన్దత్ తానేతేన సామ్నా సమైరయత్ తద్వావ స తర్హ్యకామయత కామసని సామవైఖానసం కామమే తేనావరుంధే స్తోమః') తాం. మ. (బ్రా 14-4-7.) తత్రైవ 'యద్వా ఏషా అహీనస్యాహర్భజతే సాహ్మయవాసవన మధైవ జగతీకృతాత్రేశోక ముత్తరస్యాహ్నో బ్రహ్మసామ భవతి వైఖానస మచ్ఛావాకసామ యచ్ఛుక్రియే సవనే క్రియేతే తేనైన జగతీ కృతా తేన పశవ్యః' (18-11-10) అత్ర సాయణీయం భాష్యం 'వైఖానసాః విఖనసః పుత్రాః ఋషయః ఇన్ద్రస్యప్రియా ఆసన్ ఇష్టతమా అభవన్ తాన్ ఋషీన్రహస్యుర్నామ దేవమలిమ్లుట్ దేవాన్ మాలిన్యం మోచయతి ప్రాపయతీతి దేవ మతిగః ఏవం విధోఽసురః మునిమరణే మునయో మ్రియన్తేఽస్మిన్నితి మునిమరణం స్థాన విశేషః అధికరణేల్యుట్ తస్మిన్స్థానే అమారయత్ అవధీత్. ఏవం తేషు వైఖానసేషు మృతేషు తమిన్ద్రం దేవాః అబ్రువన్ తే తవ ప్రియా ఋషయః క్వ కుత్రాభూవన్నితి స ఇన్ద్రః తాన్ ఋషీన్ ప్రైషమైచ్ఛత్ అన్విష్టవానిత్యర్థః సగవేషమాణస్తాన్ క్వచిదపి నావిన్దన్ నాలభత స ఇమాన్ పృథివ్యాదీన్ సర్వానేధారేణైకోద్యోగే నాఽపునాత్ అశోధయత్. ఏవం సర్వాన్ లోకాన్ శోధయిత్వా తాన్ ఋషీన్ మునిమరణే స్థానే అవిన్దత్ మృతానలభత అపశ్యదిత్యర్థః స ఇంద్రః ఏతేన సామ్నాతాన్ సమైరయత్ పునః ప్రాణైస్తాన్ సమయోజయత్ యస్మాదేవం వైఖానసానాం సంబంధః తస్మాద్వైఖానసమితి సామ్నః సంజ్ఞాతా. తత్థలు సమీరణం తస్మిన్ కాలే సోకామయతయస్మాదేవం కామి తార్థమసాధయత్ తస్మాద్వైఖానసం సామ కామసని కామప్రదం. తస్మాత్సద్వమేవకామ్య మానం ఫలం తేన సామ్నా లభతే' (14-4-7) తథా 'వైఖానసో విఖనసగోత్రః పురుహన్మా నాష ఋషిః (14-9-28) తథా 'వైఖానసాఖ్యం సామ కిష్టం కర్మణా నశ

దీతి తృచే గాతవ్యం' (14-4-6) తథా 'న కిష్టం కర్మణా నశ దిత్యాద్యా స్త్రిస్ర: అచ్ఛావాక సామ్న: స్తోత్రియా భవేయు: తాశ్చ స్వభావతో బృహత్యశ్చ సత్య: భవంత్యభ్యారంభేణ గానసమయే సకృద్గీయమానస్య మంత్రభాగస్య పునరపి గానా ర్థము పాదానమభ్యారంభ: తేన జగత్యో భవంతి అస్మిన్ స్తృచే వైఖానససామ్ని గీయమానే సదా వృధం ఋభ్వసం ధృష్ణుమోజసే తి చతురక్షరా: త్రయోర్ధపాదా: పునరావర్తంతే ఏతాని ద్వాదశాక్షరాణి సంపద్యంతే బృహతీ షట్త్రింశదక్షరేతి మిలిత్వా అష్టాచత్వారింశదక్షరా ప్రథమా జగతీ భవతీతి ఏవముత్తరే అపి' (14-4-2).

18 "నకిష్టం" అను నీసామయొక్క ప్రాముఖ్యత సంప్రతిపన్నమనుటకు దీని పాఠము వేదములందు పలుతావుల కనబడుటయే కారణముగ చెప్పవచ్చును.

పైతాండ్య బ్రాహ్మణ మందలి యాఖ్యాయికను ఇట్లు సంగ్రహించవచ్చును. వైఖానసులను పేరుగల ఋషులు ఇంద్రున కిష్టులైయుండిరి. వారినొకప్పుడు దేవతలను చెరచు రహస్యుడను నొకడు మునిమరణమను నొకచోట వధించెను. దేవతలు వైఖానసులను కానక వారలెచ్చటయని ఇంద్రునడుగగా ఇంద్రుడు వారలను వెదకినను గానలేకపోయెను. తిరిగి తిరిగి భూమ్యా మాకాశములను వెదకి కడపట ముని మరణమునందు హతులైనట్లు తెలిసి వారలను "నకిష్టం" అను సామచే బ్రతికించెను. కాగా ఈ సామ సమస్తకామముల నిచ్చునదై యున్నది. ఇట్లు ఈ యాఖ్యాయిక సామమహిమమును చెప్పినట్లు ఏర్పడుచున్నది. ఇచ్చట వైఖానసులు విఖనస పుత్రులని భాష్య సంవాదము చెప్పుచున్నది. అనగా విఖనసుడను నొక మంత్రద్రష్ట ఈ ఋషులకు కూటస్థుడై యుండవచ్చునని తెలియనగును. ఈ విఖనసు దెవ్వరని విచారించ తగియున్నది. ఈ వైఖానసులు మృత్యువశ్యులసునట్లు

---

18 నకిష్టం కర్మణా నశత్ R V 8 31 17 a. A V 20 92 18 a, S V 1 2 43a 2 505a. T S 1 8 22 4a. M S 4 11 2a. 165 1, KS 11 12a. P B 1442. A C 744 P నకిష్టం C C 1258. 189 11 సంకేతముల వివరణము A V అథర్వవేదం శౌనకీయం R V ఋగ్వేదం S V సామవేద సంహితి M S మైత్రాయణీయ సంహిత K S కాఠకసంహీత A C అశ్వలాయనశ్రౌత సూత్రం P B పంచవింశబ్రాహ్మణం C C శాంఖ్యాయనశ్రౌత సూత్రం P ప్రతీకం.

కథవలన తెలియుటచే వీరలు పూర్వమందు వాలఖిల్యసహచరితులుగా చెప్పబడిన వైఖానసులు మాత్రము కాగూడదని నిర్ణయింపవచ్చును.

ఇచ్చటి ఇంద్రశబ్దమునకు "ఇది పరమైశ్వర్యే" యను వ్యుత్పత్తిగల్గిన ప్రధాన లక్ష్యమగు పరాత్పరుడర్థమనియు "అశ్వత్థ: కపిలా గావ: తులసీ విఖనా స్తథా చత్వారోమత్ప్రియా రాజం స్తేషాం వైఖానసో వర:" అను భగవద్వాక్యము చొప్పున భగవత్ప్రియులగు వైఖానసులు విఖనస్సూత్రానుష్ఠాతలే కావలయుననియు దీక్షితేంద్రుని నిర్వాహమై యున్నది.

వైఖానస శబ్దము ఆ పేరుగల యొక కల్పసూత్రమును రచియించిన మహర్షికి పేరై యున్నది. [19] ఈ కల్పసూత్రము ఇతర కల్పసూత్రములవలె గృహ్య ధర్మశ్రౌత భాగములు గల్గి ముప్పదిరెండు ప్రశ్నములతో నున్నదని ముందటి వ్యాసమందు చెప్పబడినది. అట్లే దైవికసూత్రమొక్కటి సార్ధకోటి ప్రమాణముగ నీ మహర్షిచేత రచియింపబడి భృగుమరీచ్యత్రికశ్యపులను నలుగురు ఋషుల కుపదేశింపబడినట్లు తెలియుచున్నది. ఈ దైవిక సూత్రమునే పై చెప్పిన నలువురు ఋషులు నాల్గులక్షల గ్రంథముగ శ్రీ వైఖానస భగవచ్ఛాస్త్రమను పేరిట సంగ్రహించి యున్నారు. ఈ గ్రంథమును శ్రీ వైఖానస భగవచ్ఛాస్త్రమనియు వైఖానసాగమములనియు పిలువవచ్చును. ఈ సంహితలననుసరించి విష్ణుని మనస్సునందు జన్మించిన విలక్షణశక్తిగల చతుర్ముఖుడే కల్పభేదమున విఖనసుడను పేరు గలిగి యుండెననియు చతుర్ముఖునిచే విలక్షణశక్తియుక్తుడుగ భగవదారాధనమునకై భగవదాజ్ఞచే సృజియింపబడిన యొకానొక మహర్షియనియు నాతనికి చతుర్భుజములు శంఖచక్రములు కిరీటము మునిజనాసాధారణమగు దండకమండులులు కలవనియు తెలియుచున్నది. ఈతడు నైమిశారణ్యమున నవతరించి తన యవతారము నుప సంహారించికొనెను.

---

19 వైఖానసం మహాశాస్త్రం సర్వవేదేషూద్ధృతం సర్వవేదసారభూత మప్రతర్క్యమనిందితం వైదికైరుపసేవితం నిష్ఠోరారాధనం సర్వభూతహితార్థాయ శాబ్దం ప్రమాణమపలంబ్య విష్ణునా విఖనస ఉక్తం విఖనసా భృగ్వాధీనాముక్తం భృగుణా కాశ్యపేనాత్రిణా మయా చైవ తంత్రాధికార కాండసంహితాభేదై: చతుర్లక్షం ప్రోక్తం తేషాంక్రమేణ ప్రతిమార్గం గ్రన్థసంఖ్యాంవక్ష్యామి అత్రప్రథమం ప్రధానం విఖన: సూత్రం (మరీచి: విమానార్చనకల్పే 96 పటలే)

దీక్షితేయే:-పంచరాత్రే 'అథ మత్స్యాకృతి: శ్రీశ: ప్రవిశ్యాం = బుధిమధ్య మం నిర్మథ్య సోమకం వేదానదాత్పంకజయోనయే తాదృశం పుండరీకాక్షంస్తోత్రై: సంతోష్య పద్మభూ: ఉవాచ వచనం ప్రేమ్ణా దండవత్ప్రణిపత్య చ తాంత్రికేణ మయా ప్రోక్తం మార్గేణ భవదర్చనం న ప్రసీదతి తేనాస్మన్మన: కమలలోచన వైదికేన త్వదర్చాం మే యథాపూర్వం వదాచ్యుత ఇత్యుక్తో భగవాన్ దేవ: శాస్త్రం శ్రుతిపథా గతం సహస్రకోటిభి: శ్లోకై: సంఖ్యాతం బహువిస్తరం సూత్రమూల మనాద్యన్తం కల్పే కల్పే సమాశ్రితం ఉవాచ జగతాం ప్రీత్యై యజ్ఞానాం పూరాణా యచ ***శ్రుత్యుక్తం తదిదం శాస్త్రం వైఖానస మహార్ణవం ఇత్యుక్త్వా భగవా నాద్య: తత్రైవాంతరధీయత తత: పరం చతుర్వక్త్రో జటాకాషాయదండభృత్ నైమిశారణ్య మాసాద్యమునిబృందనిషేవితం తపస్తప్త్వాచిరం కాలం ధ్యాయం స్తేజస్తు వైష్ణవం పశ్చాదపశ్యద్విష్ణూక్తమాగమం విస్తరాత్తదా సశ్రౌతం చ ససూత్రం చ వేదమంత్రై రభిష్టుతం సంక్షిప్యసారమాదాయ శాణోల్లిఖితరత్నవత్ ధాతా విఖనసో నామ మరీచ్యాది సుతాన్మునీన్ అబోధయదిదం శాస్త్రం సార్ధకోటి ప్రమాణత' ఇతి. భగవచ్ఛాస్త్రము నుపదేశించిన యుపకారస్మృతికై వారిశిష్యులగు భృగ్వాదులు భగవదాలయములలో నీయాచార్యునకు మూడుస్థానములు కల్పించి ప్రతిష్ఠార్చనాది విధుల నుపదేశించియున్నారు. 'అనంతో గరుడశ్చైవ విష్వక్సేన: పితామహ: అనాదివైష్ణవా: పంచ మునిరాడ్విఖనా అపి***అథునా సంప్రవక్ష్యామి స్థాపనం విఖనో మునే: దేవస్య దక్షిణేభాగే శ్రియో దేవ్యా: సమీపత: శంఖచక్ర ధరం దేవం చతుర్భుజధరం తథా త్రికండధారిణం విష్ణోరర్చనా సక్తమానసం ఉరా కూర్మపీఠే ప్రతిష్ఠాప్య నిత్యం విధివదర్చయేత్. **ద్వారపాలకరూపత్వే వక్ష్యన్తే మూర్తయస్తదా** పృథక్ స్థాపనకాలే తు దేవీ సహితమాచరేత్' (భృగు: క్రియాధికారే 36 అధ్యాయ:) తథా. 'ముఖమంటపద్వారదక్షిణే హేమాంబరధర: రురువాహన; కుశధ్వజ: విధిజో దివ్యేశ: నామాద్యక్షరబీజ: దండధరశ్చతుర్భుజో విఖనా:' (మరీచ విమానార్చ 19 పటలే). ఇట్లర్చనమునకై యేర్పడినబింబమునకు విలక్షణమగు మంత్రముగూడ వైఖానససంహితలయందు పఠింపపడి మంత్ర పాఠమందును పాఠ్యమానమైవచ్చుచున్నది. ఆ మంత్రము ఇది. 'వైఖానసాయా చ్యుతసంశ్రయాయ తపోగ్రనిష్ఠాయ చ బ్రహ్మదర్శినే' (సర్వదైవత్యప్రశ్నము వైఖానసఖిలసంహిత) కల్పసూత్రకారులెవ్వరికును కలుగనట్టిమానుష విలక్షణమగు చతుర్భుజత్వాదులను ఈ సూత్రకర్తయందు శంకింపనవకాశములేదు. మనుష్య

మాత్రులలో కనెడి యసాధారణశక్తి సంపదలను ప్రత్యక్షముగ చూచునప్పుడు ప్రమాణశరణులు శాస్త్రమునపలాపముచేయ సాహసింపరు. అందు గర్భాగారమం దొకస్థానము. ద్వితీయద్వారమందొకస్థానము. పృథగాలయమందొకస్థానము చెప్ప బడినది.

వైఖానసుడు లేక విఖనసుడను మహర్షిచేత ప్రణయనము చేయబడిన సూత్రమునకును వైఖానసమని పేరుకలదు. 'అతీవ గూఢార్థమనస్యదర్శితం న్యాయైశ్చ యుక్తం రచయన్నసౌ పునః హిరణ్యకేశీతి యథార్థనామభాగభూద్వరాత్తు ష్టమునీంద్ర సమ్మతాత్ వాధూల ఆచార్య వరోఽకరోత్పరం సూత్రం తు యత్కేరళ దేశసంచితం వైఖానసాచార్య కృతం తథా పరం పూర్తేనయుక్తం త్వితి సూత్ర షడ్విధం' (Indischeastudian P 81, 82 సత్యాషాఢ సూత్రవ్యాఖ్యాతా.)— తథా అగ్నివైశ్యమూద్రే సూత్రగణనావసరేచోక్తం.

ఈ కల్పసూత్రము గౌతమాదికృతసూత్రములవలె ఏదొక వేదశాఖ నాధా ముగ చేసికొనిగాక వేదములు నాల్గును వ్యాసభగవానునిచే వ్యస్తముకాక సమష్టి రూపముగ నున్నప్పుడా యఖండ వేదము ననుసరించి ప్రణీతమైనట్లు ఆనందసహితా వచనమువలన తెలియుచున్నది. 'వేదానాం వ్యసనాదర్వాక్ ప్రాగ్రూపం మిలితంతు యత్ తాం తు వైఖానసీం శాఖామితి వేదవిదో విదుః' (ఆనందసహితా అధ్యా 6) ఈ యర్థమే అష్టోత్తరశతోపనిషత్తులలో నొగటగు సీతోపనిషత్తునందును అనువదింప బడినది. హరేర్ముఖాన్నాదః తన్నాదాద్బిందుః బిందోరోంకారః ఓంకారాత్పరతో రామవైఖానసపర్వతః తత్పర్వతే కర్మజ్ఞానమయీాభిః బహుశాఖాభవన్తి. ***వైఖానసమతస్తస్మిన్నాదౌ ప్రత్యక్షదర్శనం స్మర్యతేమునిభిర్నిత్యం వైఖానసమతః పరం **వైఖానసఋషేః పూర్వం విష్ణోర్వాణీ సముద్భవేత్ త్రయీరూపేణ సంకల్ప్యఇత్థందేహీ విజృంభతే సంఖ్యారూపేణ సంకల్ప్యవైఖానసఋషేః పురా ఉదితో యాదృశః పూర్వం తాదృశం శృణుమేఽఖిలం'. (సీతోపనిషది). దాననే 'ఆద్యత్వాత్సర్వసూణాం వైష్ణవత్వాచ్చ తత్తుపై మయాను వర్తితం తద్వత్ కాశ్యపాత్రిమరీచిభిః' అనుభృగువచనమన్వర్థమైనట్లు చెప్పుదురు. 'బ్రహ్మదేవానాం ప్రథమః సంభభూవ విశ్వస్య కర్తా భువనస్యగోప్తా సబ్రహ్మవిద్యాం సర్వవిద్యా ప్రధానా మథర్వాయ జేష్ఠపుత్రాయ ప్రాహ' యనుప్రసిద్ధశ్రుతియం దీసూత్రసార మగు భగవత్సమూర్తయజనమనునుత్తమ బ్రహ్మవిద్యను విఖనశ్శబ్దవాచ్యుడగు

బ్రహ్మ భృగుశబ్దవాచ్యుడగు నథర్వునకుపదేశించిన పై గ్రంథ సంవాదమే చెప్ప బడినదని దీక్షితేంద్రుని నిర్వాహముత్తమ బ్రహ్మవిద్యా గ్రంథమందు చూడ నగును.

ఈ సూత్రమును మనువు మొదలగు సుప్రసిద్ధ ధర్మశాస్త్రకారులును బోధా యనుడాదిగాగల కల్పసూత్రకారులును అనుసరించియుండుటచే దీని మహిమముతెలియ దగును. 'పుష్పమూల ఫలైర్వాపి కేవలైర్వర్తయేత్సదా కాలపక్వై: స్వయం శీర్ణై: వైఖానసమతే స్థిత:' (మను: 6 21) అత్రకుల్లూకభట్ట: 'వైఖానసో వాన ప్రస్థ: తద్ధర్మప్రతిపాదకశాస్త్ర దర్శనే స్థిత: తేనైతదుక్తం అన్యదపి వైఖానస శాస్త్రోక్తం ధర్మమనుతిష్ఠేత్' ఇతి. తథా అగ్నీన్ ఆత్మని వైతానాన్ సమారోప్య యథావిధి. అనగ్నిరనికేతః స్యాన్మునిర్మూల ఫలాశన: (మను:) అత్రకుల్లూకః శ్రౌతానగ్నీన్ 'వైఖానసశాస్త్రవిధానేన భస్మపానాదినా ఆత్మని సమారోప్య లౌకి కాగ్ని గృహశూన్య: ముని: మౌనవ్రతచారీ ఫలమూలాశన ఏవ స్యాత్ ఇతి. తథా యాజ్ఞవల్క్య: 'సుతవిన్యస్తపత్నీక: తయావానుగతో వనం వానప్రస్థో బ్రహ్మచారీ సాగ్ని: సోపాసనో వ్రజేత్' ప్రాయశ్చిత్తాధ్యాయే 45శ్లో. అత్రత్యమితాక్షరా. న చ యథా బ్రహ్మచారిణో విధురస్య వా వనం ప్రస్థితస్యాగ్నిహోత్రాది పరిలోపః తథా నిక్షిప్తపత్నీకస్యాప్యగ్నిహోత్రాద్యభావ ఇతి శంకనీయం అపాక్షితత్వేన శ్రవ ణాత్ న చ బ్రహ్మచారి విధురప్యగ్నిహోత్ర సాధ్యకర్మ స్వనధికారః పంచమా సాదూర్ధ్వమాహితశ్రామణకాగ్నేః తదధికారదర్శనాత్ వానప్రస్థో జటిలః చీరాజిన వాసాః న ఫాలకృష్టమధితిష్ఠేత్ అకృష్టం మూలఫలం సంచిన్వీత ఊర్ధ్వరేతాః క్షమాశయో దద్యాదేవ న ప్రతిగృహ్ణీయాత్ ఊర్ధ్వం పంచభ్యో మాసేభ్యః శ్రామణ కేనాగ్ని మాధాయ ఆహితాగ్నిః వృక్షమూలికః దద్యాద్దేవపితృ మనుష్యేభ్యః సగచ్ఛే త్స్వర్గమానన్త్యమితి వసిష్ఠస్మరణాత్ చీరం వస్త్రఖండో వల్కలం వా. న ఫాలకృష్ట మధితిష్ఠేత్ కృష్టక్షేత్రస్యోపరిన నివసేత్ శ్రావణికేన వైదికేన నలౌకికేనేత్యర్థః. అత్రత్య బాలంభట్టీయే ఆహితేతి. శ్రావణం శ్రుతిః తత్ర భవః శ్రావణికో మార్గః తేనాహితోఽగ్నిర్యేన తన్య బ్రహ్మచార్యాదేరిత్యర్థః తత్రమానం శ్రుతిమాహవానేతి' అను వాక్యములచే శ్రావణ శబ్దమునకు శ్రుతియను నర్థము చెప్పబడియున్నది. 'తపసాం శ్రమణమేతన్మూలం తస్మాదేత ద్విధానమేతమగ్నిం చ శ్రామణకమిత్యాహ భగవాన్' (శ్రీ. వై. స్మా. సూ. 9.5) అను సూత్రమువలన నీ యగ్నికి పేరు విఖనసునివలననే పెట్టబడినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. బాలంభట్టికారుని వ్యాఖ్యాన

ప్రకారము పై సూత్రమాతనికి తెలియనట్లు ఏర్పడుచున్నది. శ్రమణశబ్దము చాల ప్రాచీన కాలమందుండి వాడుక యందుండి యున్నట్లు 'కుమారః శ్రమణాదిభిః' (2-1-70) అనుపాణిని సూత్రమువలన నేర్పడుచున్నది.

అన్యత్ర 'అఫాలకృష్టే నాగ్నీం శ్చపిత్యాన్ దేవాతిథీం స్తథా భృత్యాంశ్చ తర్పయేచ్ఛశ్వచ్ఛశ్రులోమభృదాత్మవాన్'. (యాజ్ఞ్యవల్క్యస్మృతిప్రాయ. 46) అత్రబాల్యక్రీడా సాన్నికగమనపక్షే అగ్నిహోత్రాది సాధనత్వేన అఫాలకృష్టవిధానం పక్షాన్తరేతు వైఖానసశాస్త్రోక్తస్యైవమాదే: ప్రదర్శనార్థం ఉపన్యాస: తథాశబ్దస్య పక్షద్వయేపి తచ్ఛాస్త్రానుసారేణ దీక్షావిశేష ప్రకార పరిగ్రహార్థ:. అన్యత్రస్మృతౌ త త్రైవ. అగ్నీన్వాప్యాత్మసాత్కృత్వా వృక్షావాసోమితాశన: వానప్రస్థగృహే చైవ యాత్రార్థం భైక్షమాచరేత్ 54 గ్రామాదాహృత్య వా గ్రాసానష్టౌ భుంజీత వాగ్యత: వాయుభక్ష: ప్రాగుదీచీం గచ్ఛేదా వర్ష్మసంక్షయాత్ 55. తద్వ్యాఖ్యాయాం వైఖానస శాస్త్రోక్తవిధినా అగ్నీన్ ఆత్మని సమారోప్యమూల ఫలాదినా జీవనార్థం వృక్ష ఏవావాసో వాసస్థలం యస్య స మితాశనః పరిమితభోజీస్యాత్ తదసంభవే వానప్రస్థా నాం గృహేభైక్షం యాత్రార్థం ప్రాణరక్షణార్థమాచరేత్ చరుపురోడాశాశ్చ వైఖా నస శాస్త్రోక్తా ఏవజ్ఞేయాః (వీరమిత్రోదయే).

ఇక్లే 'బ్రహ్మచారీ గృహస్థో వానప్రస్థః పరివ్రాజక ఇతి. బ్రహ్మచారీ గురు శుశ్రూషురామరణాత్' అని యారంభించి 'వానప్రస్థో వైఖానసశాస్త్ర సముదాచారః. వైఖానసో వనేమూల ఫలాశీ తపః శీలః సవనేషూదకముపస్పృశన్ శ్రామణకేనాగ్ని మాధాయాగ్రామ్యభోజీ దేవపితృమనుష్యర్షి పూజకః సర్వాతిథిః ప్రతిషిద్ధవర్జం భైక్షముపయుంజీత' బోధాయన ధర్మసూత్రం 2.11). తత్రగోవిందస్వామి వివర ణం. వనే ప్రతిష్ఠిత ఇతి వానప్రస్థః వైఖానసోఽపి వానప్రస్థ ఏవ సంజ్ఞాంతరకర ణంతు సంవ్యవహారార్థం విఖనసా ఋషిణాప్రోక్తం వైఖానసశాస్త్రం తత్రబహవో ధర్మా వానప్రస్థస్యోక్తాః గ్రీష్మే పంచతపా ఇత్యాచయః సముదాచారః సమాస్తచారః **శ్రామణో నామాధానవిధిరస్తి వైఖానసశాస్త్రే తేనాగ్ని మాధాయ జుహుయాదితి శేషః'. తథాసూత్ర ఏవ '14 వైఖానసానాం విహిత దశదీక్షః 15 యచ్ఛాస్త్రమభ్యు పేత్య దండం చ మౌనం చాప్రమాదం చ 16 వైఖానసాః శుద్ధ్యన్తి నిరాహారాశ్చేతి 17 శాస్త్రపరిగ్రహః సర్వేషాం వైఖానసానాం' (బో. ధ. 3-3-15)

తథా ఆపస్తంబసూత్రే '17 అథవానప్రస్థః 18 అత ఏవ బ్రహ్మచర్యవాన్ ప్రవ్రజతి 19 తస్యోపదిశన్తి 20 ఏకాగ్నిరనికేతః స్యాదశర్మా శరణోమునిః స్వాధ్యాయ ఏవోత్సృజమానో వాచం' (ధ 2 21 21) తత్ర హరదత్తః 'కః పునరస్యైకాగ్నిః న తావదౌపాసనం బ్రహ్మచారిత్వాత్ తస్మాల్లౌకికాగ్నౌ యథా పూర్వం సాయం ప్రాతస్సమిధ ఆదధ్యాదిత్యర్థో వివక్షితః అపర ఆహ శ్రామణకేనాగ్ని మాధాయేతి గౌతమః శ్రామణకం నామ వైఖానససూత్రం తదుక్తేన ప్రకారేణైకోఽగ్నిరాధేయః తస్మిన్ సాయంప్రాతరగ్నికార్యమితి అన్యద్గతం'

తథా గౌతమసూత్రే 'తస్యాశ్రమ వికల్పమేకే బ్రువతే బ్రహ్మచారీగృహస్థో భిక్షుర్వైఖానసః' (ధర్మ 1. 3) తత్రవ్యాఖ్యానం 'కే పునస్త ఆశ్రమాః బ్రహ్మచారీత్యాది యద్యప్యసౌపూర్వమపి బ్రహ్మచర్యాశ్రమ ఉక్తః తథాపి ప్రపిత్సితనైష్ఠిక బ్రహ్మచారిత్వ మత్ర వివక్షితం భిక్షుః సన్న్యాసీ వైఖానసో వానప్రస్థః వైఖానస ప్రోక్తేన మార్గేణ వర్తత ఇది తేన స ఆశ్రమః ప్రాధాన్యేన దర్శితః'.

తథా సత్యాషాఢశ్రౌతసూత్రే 'అథ వానప్రస్థః ఏకాగ్నిరనికేతః స్యాదశర్మాశరణో మునిః అపర ఆహ శ్రామణకేనాగ్నిమాధాయేతి గౌతమః శ్రామణకం నామ వైఖానససూత్రం తదుక్తేన ప్రకారేణైకోగ్నిరాధేయః సాయంప్రాతరగ్నికార్యమితి' (ప్ర. 27. 5)

తథా లఘువిష్ణుస్మృతిః 'గృహస్థో బ్రహ్మచారీవా వనవాసం యదా చరేత్ ***శ్రామణకేనాగ్నిమాధాయ బ్రహ్మచారీ వనే స్థితః పంచయజ్ఞవిధానేన యజ్ఞం కుర్యాదతంద్రితః' (అధ్యా 3 3.) తథా వసిష్ఠస్మృతిః వానప్రస్థధర్మాననుక్రమ్య 'శ్రామణకేనాగ్ని మాధాయాహితాగ్నిః వృక్షమూలికః ఊర్ధ్వం షడ్భ్యో మాసేభ్యః అనగ్నిరనకేతనః' (9. 7. 8.)

వేదమునకు తదితర సారస్వతమునకు కాలనిర్ణయమును చారిత్రకదృష్ట్యా సాధనాంతరములచే సాధించెడి [20]ప్రాచ్యపాశ్చాత్యపరిశోధక మహాశయులు వేదకాలమును B. C. 4000 నుంచి 3000లు వరకు అయి యుండవచ్చుననుచున్నారు. ఇట్లే వేదవ్యాసుడు B. C. 3100 నాటివాడనియు ప్రథమ బ్రాహ్మణమగు శతపథము

20 C. V. Vaidya's Sanskrit Literature Page 37 and so on.

B. C. 3100 కావచ్చుననియు ఇట్లే ఇతర వేదభాగముల కాలము కొంచెం మించ మించుగనుండుననియు చెప్పుచున్నారు. అట్లే ఈ పరిశోధకులు ఈ కల్పసూత్రము లకు కాలనిర్ణయము చేయునప్పుడు అపస్తంబాదుల కాలమును B. C. 2000వరకు త్రోసియున్నారు, వీరలు తమకు లభ్యమైన సాధనసామాగ్రిని పరిశీలించినంతలో సంపూర్ణమగు కల్పసూత్రములు ఆరుకలవని నిర్ణయించి దానిలో వైఖానస సూత్రమొక్కటియని చెప్పిరి. తక్కిన ఐదింటిలోను ఈ సూత్రపరామర్శము కాన వచ్చుటచే ఈ ప్రమాణము నపలాపముచేయ జాలక 21 కాకదఱు ఇప్పుడు లభ్యముగనున్న సూత్రముకంటే ప్రాచీనమును అపస్తంబాదులకు వేద్యముగను ఉండెడి సూత్రమొండు కలదని యభిప్రాయపడిఇప్పుడు లభ్యమగు సూత్రము మాత్రమదికాదని యభిప్రాయపడుచున్నారు. వారిట్టి నిర్ణయమునకు వచ్చుటలోగల సాధనములను పరిశీలించిన విమర్శము ఈ వ్యాసపరంపరయందుమరియొక వ్యాస మందు ప్రచురింపబడును.

వైఖానసుడు లేక విఖనసుడనునది యొకానొక ఋషికి వ్యవహారనామము కాదనియు అది కేవలము రూఢిశక్తిచే అరణ్యములందు కందమూలములను త్రవ్వి తినియెడి తృతీయాశ్రమము వారి పేరైయుండెననియు ప్రాచీనకాలమందు సర్వ సూత్రులలోను తృతీయాశ్రమము వారు అరణ్యములలో దారపుత్రాదులతో వసియింపుచుండగా గృహస్థులగు చాలమంది ధర్మోపదేశమును పొందుటకై తరుచు వారి యాశ్రమములకు పోవుచుండిరనియు అట్లుండగా వానప్రస్థులు కారణాంతర ములచేత తమ నియమమునుండి భ్రష్టులై అతి పరిచయముచేత గృహస్థునతో కలిసి పోయిరనియు కలియందు వనస్థాశ్రమము నిషేధింపబడినంతట అట్టిభ్రష్టులగు వన స్థులు వృత్త్యంతరము నాశ్రయించినవారై తమకు స్వసూత్రమందు తావులేనందున నందు వ్యాపకుడగు నొకఋషిచే యీ సూత్రము ప్రణయనముచేయబడి తనవారలలో వ్యాప్తి చెందింపబడెననియు నొక్కవిచిత్రమగు నుల్లేఖమును 22 Seshagiri Sastri goru, 'Report on a search for Sanskrit and Tamil Manu-scripts for 1893--1894లో వ్రాసియున్నారు. (2 a) see page (12 a)

---

21 See, Doctor Bulher's introduction to Manu S. B. E, Vol xxv P 28.

22. The word Vaikhanasa comes from 'Vikhanas' which orginally means a person who digs up the roots of trees and

వీరి యభిప్రాయముగూడ యసంగతమను నంశము ముందు వ్యాసమందు వివరింప బడగలదు. ఇట్టి కల్పనల నుద్దేశించి శ్రీ దీక్షితేంద్రులు వైఖానసపద నిష్కర్షమును వ్రాయు సందర్భములో 'శ్రుత్యాస్మృత్యా పురాణేన సేతిహాసేన గమ్యతే అస్తి విఖ్యాను మత్యాచ విఖనా నామసూత్రకృత్' అని తాత్పర్య చింతామణి పీఠికయందు సాధించియున్నారు.

---

plants from 'విఖనస్' 'to dig up' and was applied to a person either a brahmin, a Kshatriya or a Vaisya who having beɔome old made over all his property to his son, and retired to forest with or without his wife. He lived on the fruits and roots of trees, remained in forests and avoided going to towns and villages. He wore matted hair and cloths prepared out of the bark of trees. He took only one meal a day or two and spent his time in performing many religious ceremonies and reading the Upanishads. and other works which t.eat of Brahma, the Supreme being.

Originally Brahmins of different sutras, such as Asvalayana, Apastamba, Bodhayana etc. retired to forests and lived there together. Incourse of time mendicants who led the life of an heuse- holder (Gryhastha) and lived in forests either by the produce of the trees and the vegetables there or by the alms obtained in towns and villages mixed with the Vanaprasthas and formed one community with them. Kalidasa refers to the gathering of the Vaikhanasa girls in his Sakuntala from which word we have to understand the unmarried daughters of those persons who lived in forests with their wives and chileren and were not Vanaprasthas.

The Vaikhanasa Sutras were composed by a learned person of the community whose proper name is not known and who is known by his common name of his community (viz) Vikhanas. The original rigid and stringent customs of the Vanaprastha stage of life have not been much effected by their adoption of a new Sutra, called Vikhanasa Sutra. The rise of a new Sutra, amoing the Brahmins who had their own definite Sutras for the performance of the Vaitanika and Gryhya ceremonies is analogous to the rise of the 'Atharvaveda' as a esperate Veda among the Brahmins who originally belonged to Rig, Yajus and Sama Vedas.

తైత్తిరీయ యజుశ్శాఖ ననుసరించి వ్రాయబడిన సూత్రములలో నిది యొక్కటియని [23]చరణవ్యూహమందు చెప్పబడియున్నది. 'తత్ర తైత్తిరీయకా

The duties of a Vanaprastha are so difficult and infeasable and the rules are so stringent that he is considered the host or all the sages, and that in course of time the 'Vanaprastha Asrama' that is, the third Asrama being extinct: and accordingly we have the passage quoted below(అయంచవానప్రస్థాశ్రమః "దేవరేణసుతోత్పత్తిః వానప్రస్థాశ్రమగ్రహః" ఇతికలౌనిషిద్ధాః) which says that the begetting of a child by the brother-in-law(husband's brother) and the life of a Vanaprastha are prohibited in the kaliyuga. Owing to the modifications and changs of Government Religion and Society in ancient India, Vanaprastha stage of life fell into disuse and the feW people who were known as Vaikhanasas were diverted into the services of temples of Vishnu. The priest of most of the temples of Vishnu is a follower of the Vaikhanasa Sutra and originally retains his original custom of being not branded with the heated whell and conch emblems of Vishnu. But as a rule all the Vaishnavas have the branded markes, and the absence of such emblems in the temple priests causes much anoyance to every pious Vaishnava and there have been accordingly attempts in many places to compell the priests or nambigars as they are called to adopt the universal custom of branding the body which have however had a very limited success. In many of the temles the prists have continued the oid custom and have not been branded. It is said that the Vaikhanasas perform a ceremoney which corresponds to the chakrankanam or branding ceremoney of ordinary Vaishnavas. While they perform the Pumsuvana ceremoney and Ahuti of Paramanna or rice pudding made with the fire and the remainder, is eaten by the pregnant woman after dipping the wheel and conch emblems of Vishnu into it. In the way it is asserted that the child in the womb receives the religious marks, which among the other Vaishnavas impressed on the person of the child, ofter it is born, But this way of impressing the marks is not prescribed in the Vaikhanasa Gryhya contained in the manuscript. (vide the extracts).

23. శిలాక్షరముద్రణము Benares ఖండం 2.

నామ ద్విభేదాభవన్తి ఔఖేయాః ఖాండికేయాశ్చేతి. తత్రఖాండికేయానామ పంచ భేదా భవన్తి కాలేతా శాత్యాయనీ హైరణ్యకేశీ భారద్వాజ్యాపస్తంబీచేతి' ఔఖేయ యనుశబ్దమును Monier Williams వ్యుత్పన్నముచేసి ఉఖుని శిష్యులని యర్థ మునువ్రాసెను. ఉఖుడను నామాంతరము విఖనసునకు కలదను నంశము విమర్శింప దగియున్నది. ఇచ్చటి ఔఖేయశబ్దము వైఖానసపర్యాయమైనది. భృగు ప్రకీర్ణాధి కారము శాస్త్రమహిమాను వర్ణనాధ్యాయము 'యేన వేదార్థ విజ్ఞేన లోకానుగ్రహ కామ్యయా ప్రణీతం సూత్రమౌఖేయంతస్మై విఖనసే నమః అను భృగు సంహితా వచనము పైనిర్ణయమున కాధారమైయుండవచ్చును. ఇట్లే శ్రీసూత్రమందు ప్రశ్నాంతగద్యములందు 'ఇతి శ్రీమదౌఖేయ శాఖాయాం విఖనసా ప్రణీతే మూల గృహ్యే' యను సంవాదముకూడ లభించుచున్నది. ఈ సంప్రదాయము ననుస రించియే వైఖానసులు తమ ప్రవరమును చెప్పునప్పుడు 'యజుశ్శాఖాధ్యాయీ ఔఖేయసూత్ర:' అని చెప్పుట ప్రసిద్ధమైయున్నది.

వైఖానసశబ్దము వానప్రస్థాశ్రమమును తదాశ్రమ నిష్ఠులనుకూడ చెప్పుచున్నది తృతీయమగు నీయాశ్రమము సర్వసూత్రసాధారణమైనది. 'బ్రాహ్మణానాం చాతురా శ్రమ్యం క్షత్రియాణాం త్ర్యాశ్రమ్యం' అనువచనముచేత బ్రహ్మక్షత్రమాత్ర లభ్యమునుకూడ అయి యున్నది. ఈ యాశ్రమము ననుష్ఠించు వారలేసూత్రము వారలైనను వైఖానవ సూత్రోపదిష్టమగు శ్రామణకాగ్ని నుపాశించుటచేతను అది పాక్షికమగుచో తత్సూత్రోక్తభూయోధర్మముల ననుష్ఠించుటచేతను వారలు వైఖాన సాశ్రమావలంబులనియు వారల యాశ్రమము వైఖానసాశ్రమమనియు అందలి బ్రహ్మచర్యాదిధర్మములు వైఖానసవ్రతమనియు వ్యవహారమందు ప్రసిద్ధిచెందినది. వీరలు తమ తమ నియతసూత్రధర్మములను కూడ ననుష్ఠించుటలో విరోధ మున్నట్లు కనుబడదు, వైఖానససూత్రమందును వానప్రస్థ భేదముల నుపన్యసించు నప్పుడు వైఖానసులను నొక విభాగముకూడ చెప్పబడియున్నది.

'వైఖానసం కిమనయా వ్రతమాప్రదానాత్' శాకుంతలము. 'ఏతాని తాని గిరినిర్ఝరిణీతటేషు వైఖానసాశ్రిత తరూణి తపోవనాని' కాళిదాసు.

24 వైఖానశబ్దము యాగోపకరణములగు విలక్షణములగు నిష్టకలకు పేరై యున్నది. ఈ యంశమింతవరకు నిఘంటుకారులు వ్రాసియుండలేదు.

---

24 'మూర్ధాసిరాడితి' సప్తవాలఖిల్యా: పురస్తాదుపదధాతి. యంత్రీరాడితి పశ్చాత్ప్రాచీస్సప్త' వైఖానసశ్రౌతసూత్రం (9 ప్రశ్నం 3ఖండం) ఇచ్చటివాలఖిల్యే ష్టకలను గుంచి W. Dr Caland వ్రాసిన విషయము గమనింపదగినది.

Moiner Williams చెప్పిన నక్షత్ర వాచకత్వము పశుహవిస్సును శ్రపణముచేయు పాత్ర వాచకత్వము ఏయాకరమునందుకలవో తెలియలేదు. పరిశీలించదగియున్నది.

వైఖానసశబ్దము విష్ణుపరత్వమును భగవత్సమాశ్రయణ స్వరూపమును చెప్పెడి వైష్ణవం ద్వివిధం 'వైఖానసం పంచరాత్రమితి' వైఖానసం వైదికం వైదికైరర్చిత మైహికాముష్మికఫలప్రదం పంచరాత్రమాగ్నేయమవైదికం దీక్షితైరర్చితమాముష్మిక ఫలప్రదంసౌమ్యం సర్వత్ర సంపూజ్యం' (మరీచి విమా 77 పటల.) అనురీతిని భగవచ్ఛాస్త్రావాంతర భేధమునకు వాచకమైయున్నది.

తథా అత్రిశ్చ (అధ్య78. 1.) 'అథాతో గ్రన్థగణనావిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః వైఖానసం మహాశాస్త్రం సర్వవేదేషూద్ధృతం సర్వవేదార్థసారభూత మప్రతర్క్యమనిందితం వైదికైరుపసేవితం విష్ణోరారాధనం సర్వభూత హితార్థాయశాబ్దం ప్రమాణమవలంబ్య విష్ణునా విఖనస ఉక్తం విఖనసా భృగ్వాదీనాముక్తం భృగుణా కాశ్యపేనా త్రిణామయాచైవ తంత్రాధికార కాండ సంహితా భేదైః చతుర్లక్షం ప్రోక్తం తేషాం క్రమేణ ప్రతిమార్గం గ్రన్థసంఖ్యాం వక్ష్యామి (మరీచి విమా 96 పటలే). పై మరీచి వచనమందు వైష్ణవశబ్దమునకు వ్యాఖ్యానమే మరీచి 'తస్మాదగ్నౌ నిత్యహోమాన్తే విష్ణుర్నిత్యార్చా గృహే దేవాయతనే భక్త్యా భగవన్తం నారాయణమర్చయేదితి విఖనసా సూత్రే సమాసేనోక్తం తదహమశేష విశేషేణ సమంత్రకం సప్రయోగం క్రియామార్గం క్రమేణ విస్తరతో వక్ష్యామి' (విమానా 1 పటలం). అనియు భగవత్సమాశ్రయణోపయోగియగు తత్త్వపరామర్శమును

The addition of Vaikhananas is curious and striking. No where are these designatee by this name' ఈ యంశమును పురస్కరించుకొని యీ శ్రౌతసూత్ర పీఠికయందాతడే యిట్లు కూడ చెప్పుచున్నాడు That the Sutrakara is a fervant Vaikhanasa appears from the fact that certin bricks are designated by him only (xix 3 End as Vaikhanasih. This is not found in any other source. xxv

So also Doctor Theoder Bloch's treatise on the Grhya and Dharma sutras of Vaikhanasas. I have consulted the English traanslation of the above treatise by Srman P. V. Ramanujaswami Varu M. A. Director, Principal. s. V. O. Institute & College, Tirupati.

ప్రార్థించిన ఋషి ప్రశ్నమందు 'అథాతో మరీచిం మహామునయః ప్రణమ్య చరిత క్రియా జ్ఞాన యోగేషు చతుర్షుపూజామార్గేషు చరితం భగవతా విఖనసా సూత్రే విస్తరేణ ప్రణీతం అన్యత్సం క్షేపేణోక్తం తదుపన్యాసో బహుప్రయోగ క్రమేణ క్రియామార్గ స్త్వయా ప్రణీతః భగవన్ తత్త్వజ్ఞానం చ శ్రోతుమిచ్ఛామ ఇత్యయాచన్త' (విమానా 85 పటలే). అనుగ్రన్థసందర్భముచేతను 'తస్య భావస్తత్త్వం అనునచ్చటి మరీచి తత్త్వోపదేశోపక్రమమువలనను ఈ సంహితల తత్త్వమును తెలసికొనవచ్చును.

విఖనస్ అను పేరుగల కృతికర్తచే యుపదేశింపబడినదను నర్థమునందుగాని విఖనసుడనుశ్రోతకుపదేశింపబడినదను నర్థమునందుగాని ఈ శాస్త్రమునకీపేరుగల్గి యుండవచ్చును. ఈ శాస్త్రమాదియందు అనన్తమై భృగ్వాదుల కుపదేశింపబడి నప్పుడు సార్ధకోటి ప్రమాణమై భృగ్వాదులచే నాలుగులక్షలుగ సంగ్రహింపబడినట్లు పూర్వమే చెప్పబడినది. 'వైఖానసం పంచరాత్రం తథా భాగవతాభిధం త్రివిధం వైష్ణవం శాస్త్రం' అను భృగుప్రకీర్ణాధికార వచనము ఇందుకు మూలము. పై సంహితలలో ద్వివిధమను నుపపాదనము ప్రధాన విభేదమును పురస్కరించి కొని వచ్చినదిగ యెంచదగును. ఈ శాస్త్రముతోపాటు పంచరాత్రము భాగవతమునను మరిరెండు శాస్త్రములు కలవు. ఈ మూటిలో వైఖానసము వైదికము సౌమ్యము ఐహికాముష్మికఫల ప్రదమనియు, పంచరాత్రము తాంత్రికము ఆగ్నేయము ఆముష్మిక మాత్రఫలప్రదమనియు, భాగవతము పురాణసిద్ధమనియు సిద్ధాంతమై యున్నది. ఈ యంశమే శ్రీ భాగవతమందు. 'వైదికస్తాంత్రికో మిశ్ర ఇతి మే త్రివిధో మఖః. త్రయాణామీప్సితేనైవ విధినామాం సమర్చయేత్' (11-27-7). అని వివరణము చేయబడినది అత్రవీరరాఘవీయం వ్యాఖ్యానం- తావత్స్వారాధనాత్మక యోగస్యత్రైవిధ్యమాహ వైదిక ఇతి మిశ్ర: వైదిక: తాంత్రిక ఇతి త్రివిధో మఖో యాగ: తత్రతాంత్రిక: పంచరాత్రతంత్రోక్త: యద్యపి పంచరాత్రికో ధర్మ: ఏకాయన శాఖామూల: పరమవైదిక: తదాపి వైదికశబ్దో గోబలీవర్ధన్యాయాత్ త్రయీసిద్ధ ధర్మేషు వర్తతే తత్ర త్రయాణాం మధ్యే అన్యతమేనైన విధినా మాంసమ్య గర్చయేత్' అని యున్నది. ఈ వ్యాఖ్యానము క్లిష్టమైనది. అత్ర విజయధ్వజతీర్థీయ పద రత్నావల్యాం 'వైదికో వేదాధికారివిషయోఽగ్నిష్టోమాది: తాంత్రికస్తంత్రాధి కారి విషయ: పుష్పాంజల్యాది: మిశ్ర: స్త్రీశూద్రాదివిషయో నామసంకీర్తనాది: మఖో యోగః పూజాలక్షణః తత్తదధికారిణమాహ త్రయాణామితి ఈప్సితేన యోగ్యేన'

(ఇదియు ఉచితముగలేదు. అత్రవిశ్వనాథ చక్రవర్తి కృతసారార్థదర్శిన్యాం వైదిక ఏవమంత్రో వైదికాన్యేవాంగానిచయస్మిన్ పురుషసూక్తాదౌ సవైదికః ఏవంతాంత్రికో గౌతమీయ తంత్రాద్యుక్తః మిశ్రోఽష్టాక్షరాదిరుభయోక్తః మఖః పూజా, ఇదియు స్పష్టముగలేదు. ఈ శ్లోకమునందు వైదికమనునది వైఖానసశాస్త్రమే కావలయునని వల్లభాచార్యకృత సుబోధినీవ్యాఖ్యానము. గోపికాగీతయందలి విఖనసార్థిత శ్లోకము నందు స్పష్టపరచియున్నారు. వల్లభవ్యాఖ్యాన మీవిధముగనున్నది. 'విఖనాః బ్రహ్మ విశేషేణ ఖనతీతి సర్వధా వేదార్థవిచారకః అత ఏవ వైఖానసం మతం బ్రహ్మణా కృతం భగవద్భజన ప్రతిపాదకం తేనైవ మార్గేణ పూజాం భగవాన్ గృహ్ణాతీతి వేంకటాద్రౌతథైవ పూజా". శ్రీభాగవతమందే తిరిగి ఈ వేదతంత్ర శబ్దములు ఈ యధ్యాయాంతములోపల రెండుతూరులు కంఠోక్తముగ చెప్పబడియున్నవి. (మూలం) 'ఉభాభ్యాం వేదతంత్రాభ్యాం మహ్యం తూభయసిద్ధయే ౨౬ అత్రవీర రాఘవీయే 'ఉభాభ్యాం వేద పంచరాత్రోక్తాభ్యాం విధిభ్యాం" అని యున్నది. ఇట్లే. (మూలం) ఏవం క్రియాయోగపథైః పుమాన్ వైదికతాంత్రికైః అర్చన్నుభయ తస్సిద్ధిం మత్తో విందత్యభీప్సితాం ౨౭ మదర్చాం సంప్రతిష్ఠాప్య మందిరం కార యేద్దృఢం' ౨౮. ఇచ్చటి 'మదర్చాం సంప్రతిష్ఠాప్య మందిరం కారయే' దను నంశము విప్రతిపన్నముగతోచి దీపికాదీపినీకారులును క్రమసందర్భకారులును ఇట్లు వ్యాఖ్యానించిరి. 'మందిరం కారయిత్వా మదర్చాం సంప్రతిష్ఠాపయేదితి వాచ్యేవైప రీత్యోక్తిః మందిరేఽవశ్యార్చా ప్రతిష్ఠాజ్ఞాపనాయ 'భవాపవర్గో భ్రమతో యదాభ వేదితి వత్'. (దీపికాదీపినీ టిప్పణీక్రమసంధర్భౌ). అని కొందరు వ్యాఖ్యాతలు వ్రాసిరి. ప్రతిష్ఠ చేయబడిన వెనుక ఆలయనిర్మాణము చేయు విషయము 'సామృత హారక' భేదనిరూపణావసరమందు శ్రీ వైఖానస సంహితలందు వివరముగ నిరూ పింపబడియున్నది. దీనిచే గూడ నిచ్చటి వైదికశబ్దము వైఖానసశాస్త్రమునే పరా మర్శించుచున్నదనుట తెలియుచున్నది.

శ్రీ భారతమందును యుధిష్ఠర ప్రశ్న నుపక్రమించి 'విష్ణుం చ పుంషం సత్యమచ్యుతం. చ యుధిష్ఠర అనిరుద్ధంచమాం ప్రాహుర్వైఖానస విదోజనాః వాసుదేవంచ రాజేంద్ర సంకర్షణమథాపి వా ప్రద్యుమ్నం చానిరుద్ధచ చతుర్మూరు ర్తిం ప్రచక్షతే' అని వైఖానస పంచరాత్ర శాస్త్రముల పరామర్శము చక్కగ చేయబడినది.

'యుధిష్ఠిరః 'కథం త్వమర్చనీయోసి మూర్తయః కీదృశాశ్చ తే వైఖానసాః కథం బ్రూయుః కథం పాంచరాత్రికాః శ్రీభగవాన్. శృణు తత్సర్వ మర్చనాక్రమ మాత్మనః స్థండిలే పద్మకం కృత్వా చాష్టపత్రం సకర్ణికం 90 అష్టాక్షరవిధానేన హ్యథవా ద్వాదశాక్షరైః, వైదికైరథవా మంత్రైః మమసూక్తేన వా పునః. 91 స్థాపితం మాం తత స్తస్మిన్నర్చయిత్వా విచక్షణః పురుషం చ తతః సత్యమచ్యుతం చ యుధిష్ఠిర. 92. అనిరుద్ధం చ మాం ప్రాహుర్వైఖానసవిదో జనాః. అన్యేత్వేవం విజానన్తిమాం రాజన్ పాంచరాత్రికాః 93. వాసుదేవం చ రాజేంద్ర సంకర్షణ మధాపివా ప్రద్యుమ్నంచానిరుద్ధం చ చతుర్మూర్తిం ప్రచక్షతే. 94 ఏతాశ్చాన్యాశ్చ రాజేంద్ర సంజ్ఞాభేదేన మూర్తయః విద్ధ్యనర్థాన్తరా ఏవం మామేవం చార్చయే ద్బుధః' శ్రీ భారతే ఆశ్వమేధికపర్వణి అనుగీతాసు. (అ. 109. 89) తథా తత్రైవ 'వేదోక్తేనైవ మార్గేణ సర్వభూతహృది స్థితం మామర్చయన్తీ యే విప్రా మత్సా యుజ్యం వ్రజన్తీ తే'. (అ. 122 26½.) పై సంవాదములందు వైదికపూజనము దాని ప్రాశస్త్యము ప్రత్యేకత యనునవి నిరూపింపబడినవి. 'పురుషం చ తతః సత్యం' అనుచోట విష్ణుం చ పురుషం సత్యం' అను పాఠముండవలయునని సంహితములందు తెలియుచున్నది. చాతురాత్మ్య నిర్వాహార్థము 'పురుషం చ తతస్సత్యం' మను శ్లోకముకూడ సమ్మతమై అప్పుడు ప్రధాన మూర్తియగు విష్ణువును ప్రమాణాంతర మందుండి గ్రహించి వైఖానస శాస్త్రసిద్ధమగు పంచవ్యూహ ప్రకారమును సమన్వయించుకొనవలెను.

ఈ యంశమే 'యజ్వభిర్యజ్ఞపురుషో వాసుదేవశ్చ సాత్త్వతైః వేదాన్తవేదిభిర్విష్ణుః ప్రోచ్యతే యో నతోస్మితం' అను శ్రీ విష్ణు పురాణ వచనముచేతగూడ విశదీకరింపబడినదని తాత్పర్య చింతామణియందు దీక్షితేంద్రుని నిర్వాహమైయున్నది. అచ్చెట్లనిన 'యజ్వభిర్యజ్ఞపురుషో వాసుదేవశ్చ సాత్త్వతైః వేదాన్తవేదిభిర్విష్ణుః ప్రోచ్యతే యో నతోస్మితం' ఇతిపులస్త్య వసిష్ఠ మహేశ్వర వరదానలబ్ధ తత్త్వావబోధేన దేవతాపారమార్థ్యవిదా భగవతా పరాశరేణోక్తత్వాచ్చ. అత్రయజ్వభిర్యజ్ఞ పురుష ఇతి ఆయమపి వైఖానస విషయః. కథం? అమూర్త భగవద్యజనపరైః వేదవిద్భిర్వైఖానసైః యజ్ఞపురుష ఇత్యుచ్యతే, సమూర్తభగవద్యజనపరైః వేదాన్తవేదిభిర్వైఖానసైః విష్ణురితిప్రోచ్యతే ఇతిభావః *** అర్ణవే రాజధర్మాను వర్ణనే 'వేదాన్తవేదిభిర్విప్రైః తద్వైఖానససూత్రిభిః యాజయేద్యజ్ఞపురుషం విష్ణుంరాజా జగద్ధితః' ఇతి. స్థానప్రామాణ్యేన వైఖానససూత్రిభిరితి స్థానే యజ్వభిరి

త్యుక్తమితి గమ్యతే, అత్ర సాత్త్వతైరితి సాత్త్వతశాస్త్రవేదిన ఉచ్యన్తే సాత్త్వతం నామ పంచరాత్ర' మిత్యాది (ఉత్తమబ్రహ్మవిద్యాసారః 62)

తథాశిల్పే మానసారే-'వైఖానస ప్రతిష్ఠాచేదన్త: స్థాపనమిష్యతే, 201. విష్ణు దేవైరితి ప్రోక్తం పంచరాత్రం బహిర్భవేత్ దుర్గాం గణపతిం చైవ బౌద్ధం జైనం గతాలయం 202, అన్యేషాం షణ్ముఖాదీనాం స్థాపయేన్నగరాద్బహి:' (9. అధ్యాయే P. K. Achary's Edition, Lahore).

తథా దీక్షితీయే జ్యోతిషే హయగ్రీవసంహితాయాం. 'శ్రీ శాస్త్రైణైవకర్త వ్యం గ్రామమధ్యాలయార్చనం, పాంచరాత్రవిధానేన నాచరేదితి శాసనం'.

శైవాగమసంహితలగు సుప్రభేదము, భీమసంహిత మొదలగు సంహితల యందీ విభాగము విస్తారముగ చెప్పబడియుండుట నందు చూడనగును.

విద్యాస్థానములలో భగవచ్ఛాస్త్ర సంహితలకు వేని యందంతర్భావము కలుగవచ్చునను నంశమును శ్రీ వేంకటనాథ వేదాంత దేశికులు తమ న్యాయపరిశుద్ధి గ్రంథమందు విస్తారముగ చర్చించి వీనిని స్మృతులలో చేర్చవలయునని యభిప్రాయ పడియుండిరి. చారిత్రకముగ చూచినప్పుడీ సంహితలకాలము వైఖానసకల్పసూత్ర ములకు తరువాతిదను నంశము స్పష్టముగ తెలియుచున్నది. ఈ యంశమును మరీచ్యాది సంహితలందలి యుపక్రమోప సంహారములందు చూడనగును. న్యాయ పరిశుద్ధియందు. ఈ పంక్తులు కలవు. 'ఏవం స్థితే కేచిత్ బాహ్లీకప్రాయాః శ్రీమత్ వైఖానసప్రమాణ్యే విశేరతే. తత్ర తాపసత్కల్ప సూత్రం నా ప్రమాణం. ఇతరవ దేవ కల్పసూత్రత్వాత్ తత్కర్తుశ్చ కల్పసూత్రకారత్వప్రసిద్ధేః. వేదావిరుద్ధత్వాత్ వైదికమంత్త్రైరేవ సకలధర్మవిధానాత్. సూత్రాన్తరాణామపి కుండసన్నివేశ లక్ష ణాదిషు క్వచిత్ తదుపజీవనాత్. వర్ణాశ్రమ ధర్మాణామప్యనుకూలం నారాయణ పరత్వ ప్రదిపాదనాదేరపి సత్త్వమూలత్వేన ప్రామాణ్యైకహేతుత్వాత్. 'హరిమేవ స్మరేన్నిత్యం కర్మ పూర్వాపరేష్వపి ధ్యాయేన్నారాయణం దేవం స్నానాదిషు చ కర్మసు' ఇత్యాదినా శౌనకాదిభిరపి తథైవ విధానాత్. వంశపరంపరయా చ వైఖా నసైరధీయమానతయా విప్లవస్యాప్యనవకాశత్వాత్. అస్తుకిమపితత్. ఇదం తదితి నియామకం కిమితి చేత్. ఇతరానుపలంభస్తదుపలంభశ్చ. అన్యథా సర్వత్ర శ్రుతి స్మృత్యాదీనాం తథా తథా ప్రసంగాత్. అస్తిమేవతత్. ప్రమాణం చ. తథాఽపి భార్గవాదిచతుష్కస్య కథం ప్రామాణ్యం, ఇతి చేన్న ఉక్తోత్తరత్వాత్, మహర్షి

ప్రణీతత్వ వేదావిరుద్ధత్వాదేః సమత్వాత్. పంచరాత్రవిరోధోఽస్తీతిచేత్. తత్త్వే తదభావాత్. కర్తవ్య క్రియాది భేదస్యాపి ప్రతినియతాధికారివిషయత్వేనైవో పపత్తేః కల్పసూత్రప్రక్రియా భేదవత్. ఆగమదివ్య తంత్ర తంత్రాన్తరరూప పంచరాత్రావాన్తర చతుష్క్రియాది విభాగవచ్చ. అశ్వమేధికే శ్రీ వైష్ణవధర్మ శాస్త్రే ద్వితయమపి సమప్రామాణ్యతయోపాత్తం ద్వయోరపి పరస్పర ప్రామాణ్యం. 'విష్ణోస్తంత్రం ద్విధాప్రోక్త" మిత్యాదిషు వ్యంజితం. పరస్పరాక్షేప వచనాని ఇక్షుభక్షకృతిచికీర్షుభిరుపక్షిప్తానివా స్వశాస్త్రప్రశంసార్థవాద రూపాణివేతి న తతో విరోధః. నను భార్గవాదీని న తావత్కల్పసూత్రాణి. తథా అనభ్యుపగ మాత్ అప్రసిద్ధేః అయుక్తేశ్చ. న స్మృత్యన్తరాణి, మన్వాదిష్వపాఠాత్. తద్వృత్త త్వసిద్ధ్యభావాచ్చ. న చ స్వతంత్ర తంత్రాన్తరాణి. సాంఖ్యయోగాది సహపాఠాం దర్శనాత్ వైఖానసానువర్తనాచ్చ. తత్రకతమాం విధామవలంబ్యాఽమీషాం ప్రామాణ్యముచ్యతే. మన్వత్రి భార్గవాదివత్ నారదీయాదివచ్చ ధర్మశాస్త్రతయై వైతేషాం ప్రామాణ్యం. అష్టాదశాదిపరిగణ నస్యోపలక్షణతాయాః ప్రామాణికై రభ్యుపగమాత్. స్మృత్యన్తరేషు దేవోత్సవాది ప్రపంచనం నాస్తీతి చేత్. మాభూత్ ప్రపంచనం. స్వరూపంతావదనుజ్ఞాతం తత్రపంచనపరాణాం. (Page 294 Srirangam Edition.)

వృద్ధహారీత సంహితయు నీయంశమును చక్కగా వివరించియున్నది. ఈ వృద్ధహారీతసంహితను పంచరాత్ర సంహితయనియే చెవ్పదగును. ఇచ్చటి భగవదా రాధనము శ్రౌతము స్మార్తము ఆగమమునను మూడు భేదములుగ విభజింపబడి వానియుపదేశ పరంపరగూడ వివరముగ నుపదేశింపబడియున్నది. ఇచ్చటి శ్రౌత శబ్దముచేత పరామర్శింపబడినది వైఖానసశాస్త్రమే ననుసంశము అచ్చటి పూర్వాపర పరామర్శమువలన సులభముగ తెలియుచున్నది.

'అథ వక్ష్యామి రాజేంద్ర విష్ణుపూజావిధిం పరం శ్రౌతం మహర్షిభిః ప్రోక్తం వసిష్ఠాద్యైః పురాతనైః వైఖానసైశ్చ భృగ్వాద్యైః సనకాద్యైశ్చ యోగిభిః వైష్ణవై ర్వైదికైః పూర్వం యద్యదాచరితం పురా తా. తత్తే వక్ష్యామి రాజేన్ద్ర మహాప్రియ తమం హరేః ***ఏత చ్ఛ్రౌతం నృపశ్రేష్ఠ మునిభిః సంప్రకీర్తితం సమ్యగుక్తం యథా తేఽద్య నిశ్చితం మతముత్తమం ౨౫, ఏతత్ప్రియతమం విష్ణోః శ్రియో నాథస్య సర్వదా, శ్రౌతేనైవ హరిం దేవమర్చయన్తి మనీషిణః ౨౬. శ్రౌత

స్మార్తాగమై: విష్ణో: త్రివిధం పూజనం స్మృతం, ఏతచ్ఛ్రౌతం తత: స్మార్తం పౌరుషేణ చ యత్స్మృతం. ౭౭. మంత్రైరష్టాక్షరాద్యైస్తు తద్దివ్యాగమ ముచ్యతే. శ్రౌతమేవవిశిష్టం స్యాత్తేషాం నృపవరోత్తమ. ౩౭౮. శ్రౌతమేవ తథా విప్రా: ప్రకుర్వన్తి జనార్దనే. *** విశిష్టం వైష్ణవం ధర్మశాస్త్రం వేదోపబృంహితం, విష్వక్సేనాయ ధాత్రే చ సంప్రోక్తం పరమాత్మనా. ౩౪౧. విష్వక్సేనాయ సంప్రోక్తమేతద్వైఖనసే పురా. భృగో: ప్రోక్తం విఖనసా భృగుణా చ మహర్షిణా ౩౪౨. వైవస్వతమునో: ప్రోక్తం మనునా చ మమేరితం. మనుస్తుధర్మశాస్త్రం తు సామాన్యేనోక్తవాన్ స్వయం. ౩౪౩. తదేవ హి మయా రాజన్ వైశిష్ట్యేన తవేరితం' (వృద్ధహా, 11 అధ్యాయం)

ఈ విభాగమును మనము నందిడికొనియే 'త్వాం పాంచరాత్రికనయేన పృథగ్విధేన వైఖానసేన చ పథా నియతాధికారా: సంజ్ఞావిశేషనియమేన సమర్చయన్త: ప్రీత్యానయన్తి ఫలవన్తి దినాని ధన్యా:" అని కవితార్కికసింహుడు శరణాగతి దీపికయందును సంధానముచేసినట్లు సంప్రదాయవిదులు చెప్పుదురు.

పైవృద్ధహారీతస్మృతి ప్రకారము వశిష్ఠాదులు నిర్మించిన శ్రౌతవిధానమగు నారాధన మొండు లభించవలసియున్నది. వసిష్ఠస్మృతి మొదలగు లభ్యమాన గ్రంథములలో సమూర్తయజన విస్తరమున్నట్లు కానరాదు.

మరియు మహాభారతమందలి శాంతిపర్వమునందు నారాయణీయమును పరామర్శింపుచు 'అహో హ్యేకాన్తిన: సర్వాన్ ప్రీణాతి భగవాన్ హరి: విధిప్రయుక్తాం పూజాం చ గృహ్ణాతి శిరసా స్వయం' ౪. అనియారంభించి 'యదాసీన్మానసం జన్మ నారాయణముఖోద్గతం. బ్రహ్మణః పృథివీపాల తదా నారాయణ: స్వయం౧౩. తేన ధర్మేణ కృతవాన్ దైవం పిత్ర్యం చ భారత ఫేనపా: ఋషయశ్చైవ తం ధర్మం ప్రతిపేదిరే ౧౪ వైఖానసాః ఫేనపేభ్యోం తం ధర్మం ప్రతిపేదిరే. ౧౪. వైఖానసేభ్య: సోమస్తు తతః సోస్తర్దధేపున:'. (358. అధ్యా) అని చెప్పబడిన శాస్త్రము వైఖానసమనియే తెలియుచున్నది. నారాయణుని మానసజన్మయగు బ్రహ్మ విఖనసుడే నను నంశము పూర్వమే నిరూపింపబడినది. అతడే దైవపిత్ర్యకల్పకమగు కల్పసూత్రమునుకూడ నిందు చెప్పినట్లు రచియించెను. వైఖానసులనుండి సోమునకు లభించిన శాస్త్రము సోమునితో అంతరించినదనగా వైఖానసులనుండి సోమునకు లభించిన శాఖమాత్రమే అంతరించినట్లు చెప్పవచ్చును. "వైఖానసేభ్యః"

యనుబహువచనము భృగ్వాదులను పరామర్శించినదనవచ్చును.. సోముడేగాక వైఖానసులనుండి యుపదేశింపబడిన మరికొందరిశాఖవృద్ధియై ఇప్పటి సంహితలుగా పరిణతి చెందవచ్చుననియు గ్రంథభేదముచేత గురు పరంపర కొంచెము భిన్నముగా నుండుట సంభవింపదగినదేననియు తెలియదగును.

సమూర్తయజనము విగ్రహారాధనముగ పర్యవసించినట్లు పై సంహితలలో నిరూపింపబడినది. ఆసంహితలందు 'మానసీహోమపూజా చ బేరపూజేతిసాత్రిధా'. యనియున్నను బేరపూజకే సర్వాతిశాయి ప్రాముఖ్యమొసంగబడినది. శాస్త్రమునకు వైదికత్వము నిరూపించుటకు ముందుగ విగ్రహారాధనకు వైదికత్వము స్థాపింపబడుటయవసరము. ఈయంశమున వైదికులకును పాశ్చాత్యులు, ప్రాచ్యులలోకూడ పెక్కుమందికిని సంశయము కల్గియుండిన మాట వాస్తవమే. విగ్రహారాధనము వేదకాలమందు వాఙ్మయమునయున్నట్లును వేదసిద్ధమైనట్లును పైవ్యాసమందు నిరూపింపబడును. కావున వైదికశబ్దముచే నీ సందర్భమున వైఖానస శాస్త్రమే పరామర్శింపబడుచున్నదనుట నిర్వాదము.

మరియు వైఖానసశబ్దము వైఖానసారాధనమందును తదీయ గ్రంథసంహితలందునుకూడ వాడబడుచున్నది.

వైఖానస సూత్రముచేత నిషేకాద్యష్టాదశ సంస్కార సంస్కృతులగు బ్రాహ్మణులకు వైఖానసులనిపేరు.

వైఖానస శాస్త్రరీతిగ భగవదాలయములను నిర్మించి యారాధింపచేయుచు తదుక్త విశిష్ట ధర్మముల ననుష్ఠించుచు వైఖానస సూత్రానుష్ఠాతలకు శిష్యులై వర్తించెడి యాలయ నిర్మాతలును ఆయత్నముగ వైఖానస సన్నిధులలో తీర్థప్రసాదములను స్వీకరించి యుజ్జీవించెడి చేతన సామాన్యమును వైఖానసులేయనబడుటలో యెట్టి సంవాదము కలుగజాలదు.

[25] శంకరవిజయమందు వ్యాసదాసుడను నొక వైఖానసుని వృత్తాంత ముల్లేఖింపబడినది. ఇది శంకర భగవత్పాదుని దిగ్విజయములలోని యొక సంవాదము మాత్రమే గనుక దానిని విమర్శించుట యవసరము.

---

25. See Anandagiri's Sankara Vijaya with Dhanapati Ṣuris Commentary P. 520 Anandasram Edition.

[26] నారద పరివ్రాజకోపనిషత్తునందు వైఖానస ప్రస్తావము కలదు. అచ్చటి శ్రీ వైఖానస శబ్దము పూర్వమొక్కచోటు నందువలె వాలఖిల్యశబ్దముతో సహ చరితముకాక హారిద్విజ శబ్ద సహచరితమైయున్నది. వైఖానస హారద్విజు లిరువ్వ దును సన్న్యస్యాశ్రమమునకనధికారులని యచ్చటి సన్న్యాస ప్రకరణమందు చెప్ప బడియున్నది. ఇట్టి వచనములు సంప్రతిపన్నములగు నాప్తగ్రంధములందెచ్చటను కానరావు. వైఖానసహారద్విజ శబ్దముల సహపాఠమనునది ఈ రెండుతెగలవారిని దేవళలములలో పూజచేయు శాఖవారలనుగ నిర్ణయించియే యుపయోగించబడినది. వీరలను సన్న్యాసమునుండి బహిష్కరించుటకు వీరల వైఖానసత్వ హారద్విజత్వ ములు మాత్రమేగాక వారలవృత్తిని దేవలకత్వముక్రింద పరిగణించి ఈ బహిష్క రణమును సాధించిరనుట న్యాయము కావచ్చును. కాని అట్టి దేవలకత్వమీ శాఖల వారికి కలుగదను పరశ్శత ప్రమాణములవలన నదియు సరికాదు. చాతురాశ్రమ్య మును విధించిన వైఖానస సూత్రము స్వకీయుల నిట్టి యుత్తమాశ్రమమునుండి నివృత్తుల చేయజాలుట యసంభవము. ఇక్కడను తదితరత్ర కూడ 'చక్రీ లింగీ వైఖానస హారద్విజా' అను పాఠము సంప్రతిపన్నముగ గానవచ్చుటచేతను చక్రాం కనము వైఖానసులకు నిషిద్ధమగు కారణముచేతను ఈ సన్న్యాస బహిష్కారము చక్రలింగాకితులగు వైఖానసహారద్విజులకు మాత్రమే వర్తించవచ్చునను నొక నిర్వాహము సులభముగ చెప్పదగును. ఈ యంశముమే దేవీభాగవతమందు [27] స్పష్టపరుపబడియున్నది.

---

26. 'అంధః షండః పతితోంగవికలః స్త్రైణో బధిరోర్భకో మూకః పాషండః చక్రీ లింగీ వైఖానసహారద్విజా భృతకాధ్యాపకః శిపివిష్టోఽన్నగ్నికో వైరాగ్యవన్తోఽప్యేతే న సన్న్యసాహాః సన్న్యస్యా యద్యపి మహావాక్యోపదేశే నాధికారిణః' (Page 136 Adyar Edition) తథా బృహత్సన్న్యాసోపనిషది. ఇయమేవానుపూర్వీ పఠితా. (Page 250) ఇచ్చట ఈ యుపనిషత్తులు ప్రకరణ సందర్భమును బట్టియు. 'మహావాక్యోపదేశే' యను పారిభాషికాద్వైత మహావాక్య పరామర్శమునుబట్టియు శంకరాద్వైతమును పురస్కరించుకొని నిర్మింపబడినవై యందు పరమవైష్ణవ భేదవాద సిద్ధాన్తమును స్థాపించెడి వైఖానసులను తమ గోష్ఠి నుంచి అద్వైతవాసనా సంపన్నులు బహిష్కరించియుండుట సహజమనునది సూటియగు సమాధానము కావచ్చునని తలచెదము.

27. 'తప్తచక్రాంకితా యే చ వైఖానసమతానుగాః. తే సర్వే నిరయం యాన్తి' (అ 11. 4.) నిరయగామినాం దండకముక్త్వా.

ఈ సందర్భములో కట్టకడపట పేర్కొనవలసినది ఔశనసస్మృతియై యున్నది. ఔశనస స్మృతియందు సంకరజాతిని నిరూపించుచు 'శూద్రాయాం వైశ్యతశ్చౌర్యాత్కటకార ఇతిస్మృతః. వసిష్ఠశాపాత్త్రేతాయాం కేచిత్పారశవాస్తథా ౪౫. వైఖానసేన కేచిత్తు కేచిద్భాగవతేన చ వేదశాస్త్రావలంబాస్తే భవిష్యన్తి కలౌ యుగే ౪౬. కటకారాస్తతః పశ్చాన్నారాయణగణాః స్మృతాః శాఖావైఖానసేనోక్తా తంత్రమార్గ విధిక్రియాః ౪౭. నిషేకాద్యాః శ్మశానాంతాః క్రియాః పూజాంగసూత్ర భృక్. పంచరాత్రేణ వా కశ్చిత్తం త్రోక్తం ధర్మమాచరేత్' ౪౮. అని వైఖానస పంచరాత్రాధికారులను తారుమారుగ చెప్పబడినది. అబ్రాహ్మణులగు పారశవులు వైఖానస పంచరాత్ర శాస్త్రముల నవలంబించినవారై నిషేకాది శ్మశానాన్తక్రియలను పూజావిధానమును స్వసూత్రముచే నిర్వర్తించుకొనుచుండిరనియు వీరలు త్రేతా యుగమందు వసిష్ఠ శాపమువలన నిట్లైరనియు పై శ్లోకమున కర్థము కావచ్చును. శాపమువలన యెవ్వరికి దోషము కలిగినదియు శాపకారణము, తన్ముక్తికారణము చెప్పబడలేదు. వేదశాస్త్రావలంబులై నిషేకాది కర్మలను స్వసూత్రోక్తముగ చేసి కొని వైష్ణవపరత్వముగ భగవదారాధనము చేసికొనుటను ఆపాదించెడి ఫలము శాపమునకు దుష్ఫలితముగాక శుభఫలితమునే యత్నము లేక సమకూర్చి యుండ వచ్చునని తోచెడిని. కావున నీ స్మృతి వాక్యములు నిరర్థకములుగా యెంచదగినవి.

ఇట్లే విశ్వేశ్వర స్మృతిసారమునందలి సందర్భశుద్ధి విరహమగు నేకైక వచనము సమాధేయమై యుండును.

ఈ రీతిగనుండు వచనములను పరామర్శించియే నిగమాన్త మహాదేశికులు తమ న్యాయపరిశుద్ధియందు ఇట్లుపన్యసించియున్నారు.

వైఖానస సంహితానాం ప్రామాణ్యముపస్థాప్యం తదన్తరం 'తథాపి జీవానా మంతతోఽన్యోన్య వైషమ్యమాత్రస్య చ సార్వత్రికత్రాన్నికృష్టాధికారికాణి తానీతి చేత్: న. తేష్వన్యేషు చబ్రాహ్మణైక్య ప్రధానత్వవచనాత్. తథోపలబ్ధేశ్చ. కథం తేషాం బ్రాహ్మణ్య మితి చేత్. శాన్తం పాపం; శ్రవసీ పిదధీమహి; తథాపి వ్యక్తం. దృశ్యన్తే హ్యేతే వంశపరం పరాయావేదమధీయానాః. వైఖానస సూత్రోక్తవైదిక సకల సంస్కారశాలినో వవర్ణాశ్రమ ధర్మకర్మతాః భగవదేకాన్తా బ్రాహ్మణాః. నూనమమిషాం బ్రాహ్మణ్యైకకారణేన భాగవతత్వేనైవ విపరీతం బంభ్రమీతి బ్రాహ్మణగార్ధభః. అన్యథా వైఖానసకల్పస్యాపి నిరధికారిత్వేన అప్రా

మాణ్యప్రసంగః. అస్తు తత్ప్రామాణ్యం అమీతు కతమే? ఇతి చేత్. దేశాన్తరాదావప్యేవం వక్తుం శక్యత్వాత్ విపరీతం వా కస్మాన్న స్యాత్. ఏవం చ సతి సూత్రాన్తరాదిష్వపి కః సమాశ్వాసః. వైఖానసానాం నికృష్టజాతిత్వ వచన వివాదాభ్యాం సందేహ విషయత్వమితి చేత్. ఆపస్తంబగ్రన్థస్తాదృశవచనాభావాత్. భావేప్యేంషా నికృష్టజాతిత్వే ప్రమాణాభావాత్. ఆగమప్రామాణ్యోక్త సాత్త్వతాది సమాఖ్యా నిర్వాహసమత్వాత్. న హ్యనేకార్థః శబ్దోనాస్తి. నచశబ్దైక్యాదర్థైక్యం శబ్దభేదే నార్థభేదోవా. అన్యథా విలీనం తృతీయాశ్రమేణాపి, వివాదస్య తు భవాదృశ జిహ్వాస్పంద మాత్రాధీనస్య సూత్రగోత్రాదావపి సుశకత్వాత్. ఇతిః పూర్వంతావన్నాస్తీతి చేత్. అస్యాపి వివాదస్యా నాదిత్వాయోగాత్. తతః పూర్వమభావాత్. తథా చ భవతో భవిష్యతో వా వివాదస్య వివాదత్వావిశేషాత్. తతః పరం తేషామనాశ్వాస ప్రసంగాత్. అస్మాకంతావత్తేషాం సంశయో నాస్తీతి చేత్! అస్మాకం వా కిమస్త్యమీషు? క్వ తర్హి నికృష్టజాత్యన్తరం. కిమస్మాసు తన్న్యాసీకృతం. యేనాస్మాభిః ప్రదర్శనీయం.। న చస్మాభిరనన్తా దేశా ద్రష్టుంశక్యాః. సంభవతిచోచ్ఛేదః ఇదానీం క్షత్రియవైశ్యమాహిష్యాదివత్. తేషాం కేషాం చిన్నామసామ్యాదత్రాను ప్రవేశః సంభవతీతి చేన్న. అస్యా అపి శంకాయాః సర్వత్ర సులభ త్వాత్ అస్తి చ వర్ణిత్వభిక్షుత్వాదీనాం సామ్యమన్యత్రాపి. యస్త్వేవమతిశంకయా దూయతే స తు స్వమాతాపితృచరితానవధారణేన స్వబ్రాహ్మణ్యమపి యథాహ్నమతిశంకేతేతి జితం లోకాయతేన. ఉక్తం చ భగవతా 'అజ్ఞాశ్చాశ్రద్దధానశ్చ సంశయాత్మా వినశ్యతి. నాయం లోకోఽస్తి చ పరో న సుఖం సంశయాత్మన' ఇతి. తత్సిద్ధం విశిష్టాధికారికం వేదావిరుద్ధం వైఖానసాదిస్మరణం ప్రమాణమితి'. (Page 295)

ఈ వ్యాసమందు వైఖానసశబ్దము వేదమందేమి భాషయందేమి ఏయే యర్థములలో నెచ్చటెచ్చట నుపయోగింపబడినదను నంశము నాకు తెలిసినంతవరకు పాఠకుల కెరుక పరుప కలిగితినని తలచుచున్నాను. ఇంక వైఖానస సూత్రశాస్త్రముల ప్రాచీనతను గురించియు శాస్త్రాంతరవైలక్షణ్యమును గురించియు ముందు వ్రాయదలచి దీనినింతతో ముగించుచున్నాను.

ఈ సందర్భములో ఈ ప్రకరణమునకు సంబంధపడి పూర్వమొకప్పుడు నాచేవ్రాయబడిన పద్యపంచకమును కూడ దీనితో చేర్చుచున్నాను.

నాహర్న క్షణదా న ఖం న ధరణిః న ధ్వాన్తమాసీద్యదా
న జ్యోతిర్ణ చ వస్తు లభ్యమపరం శ్రోత్రాదిబుద్ధ్యా యదా
యన్నిర్విక్రియ మచ్చ మక్షరమనన్యాధీన మేకాకృతి
స్వైరం స త్రిగుణం సపూరుషమభూద్వైఖానసాఖ్యం మహః. ‖ ౧ ‖

సంజ్ఞామూర్తిసిసృక్షయా స్వవిహితస్వానుప్రవిష్టాత్మక-
స్వస్వధ్యాపిత వేదజాత ధనినా యేనార్థవాన్ శ్రీపతిః
నిర్మాతా సపరిచ్ఛదాంత్రిజగతా మామ్నాయవక్త్రిః స్వరా-
డాస్తేఽసౌ విఖనా మునిః నియమితః స్వారాధిరాజ్యే పితుః ‖ ౨ ‖

ఔత్సుక్యాదవధార్యమూర్ధని నిజే మాలామివాజ్ఞాం గురో-
రాఖ్యార్చ్ఛదవతీర్య నైమిశవనే యః శాస్త్రసిద్ధాఽధ్వనా
వేదానాం వ్యసనాదివ స్వవిహితే ప్రాచీనతాం శిక్షితుం
సూత్రే వక్త్రివిపర్యయాన్మునివరో దోద్యోతి వైఖానసః ‖ ౩ ‖

యో భృగ్వత్రిమరీచికాశ్యపముఖాం శాస్త్రప్రతిష్ఠాపికాం
లక్ష్యీకృత్య పరంపరామచకథల్లక్ష్మీశపూజావిధమ్
ప్రాణైషిచ్ఛహరేః సమూర్తయజనవ్యాఖ్యానగర్భాః కృతీః
నిర్వాణైకనికేతనం విజయతే యోగీ స వైఖానసః ‖ ౪ ‖

సిద్ధాన్తాన్తరనాటకైస్పదసదాకల్పావబద్ధైర్ముహుః
తత్త్వేబాధముపప్లుతే జగతి తత్సంధుక్షయన్ యోఽశ్వయీత్
తస్యాచార్యవరాధ్వరీన్ద్రినృహరి శ్రీవాసముఖ్యాత్మనా
వైఖాజిత్రముపాస్మహే విఖనసః వాల్లభ్యవశ్యం విభోః ‖ ౫ ‖

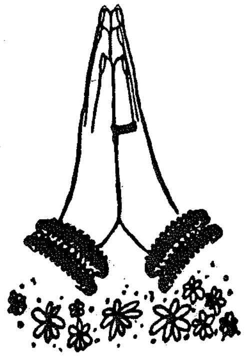

ఆగమములు

యేన వేదార్థ విజ్ఞేన లోకానుగ్రహకామ్యయా।
ప్రణీతం సూత్రమౌఖేయం తస్మై విఖనసే నమః॥

శ్రియఃపతియు అవాప్తసమస్తకాముడును సమస్త కల్యాణగుణాకరుడును నగు శ్రీమన్నారాయణుని లీలావిభూతియగు నీ విశాల ప్రపంచమందు భారతభూమి యొక్కటియే కర్మభూమియై యొప్పుటచే మనదేశము ఒక్క ప్రత్యేకతను కలిగి యున్నది. ఇందుకు

'అత్రాపి భారతం శ్రేష్ఠం జంబూద్వీపే మహామునే
యతో హి కర్మభూరేషా తతోఽన్యా భోగభూమయః॥ ౨౨
అత్ర జన్మ సహస్రాణాం సహస్రైరపి సత్తమ
కధాచిల్లభతే జన్తుః మానుష్యం పుణ్యసంచయాత్।' ౨౩

అని శ్రీ విష్ణుపురాణము ద్వితీయాంశమందు మూడవ అధ్యాయమున చెప్పబడినది.

దీని తాత్పర్యమిది, 'ఓ మైత్రేయా। భగవానుని యఖండ విభూతి దేశకాల పరిమాణ పరిచ్ఛేదము లేనిది. అనేకకోటి బ్రహ్మాండములాతని విభూతి యందిమిడి యున్నవి. పంచాశత్కోటియోజన విస్తీర్ణమై సప్తద్వీపదీపితమై నవఖండాత్మకమై సప్తసముద్రపరివృతమగు మనము వసియించెడి బ్రహ్మాండమున జంబూద్వీపమున భరతఖండమును నొక్క ప్రదేశము మాత్రమే కర్మభూమియని ప్రసిద్ధి జెందినది. భరతఖండము గాక తక్కిన దేశములన్నియు కర్మాచరణమును అవలంబించుట లేదనునది ప్రత్యక్షసిద్ధమైన విషయము. ఇదిగాక భువర్లోకమాదిగాగల ఊర్ధ్వలోకము లారుకలవని శాస్త్రములందు చెప్పబడినది. ఆ లోకములందును కర్మాచరణము లేదు. భూలోకమందు మంచి కర్మల నాచరించిన వారలు తమ కర్మఫలముల ననుభవించుటకుమాత్రమే ఆ లోకము లుద్దేశింపబడినవి. అచ్చట కర్మల చేయు నవకాశములేదు. కాగా వానిని భోగభూములని చెప్పుచున్నారు. కావున కర్మభూమియగు భారతావనియందు పుట్టుట యనునది అనేక జన్మములందు జేసిన సుకృతములకు ఫలితము. ఈ కర్మభూమియందు జన్మించిన మనుష్యునకు

క్రమముగ ముక్తినొందుటకు కావలసిన సాధనసామగ్రి యంతయు సిద్ధమైయుండుటచే ఈ సతపకాశమును సద్వినియోగము జేసికొని మానవుడు తరింపగలడని భగవత్పరాశర మౌనీంద్రుడు చెప్పెను. ఈ యంశమునే వేదములును మంత్రద్రష్టలగు మహర్షులును మతకర్తలును విస్తరించి సిద్ధాంతపరచియున్నారు.

కావున నీ కర్మభూమియందు మానవజన్మము లభించినందులకు తోటి మానవకోటిలో గర్వపడదగిన యవసరము భారతీయులమగు మనకు కలదు. ఇట్టి నిర్వ్యాజమగు ననుగ్రహమును మనపై బ్రసరింపజేసిన సర్వేశ్వరునకు మనము సర్వదా కృతజ్ఞులమై యుండెదము గాక.

పై జెప్పబడిన శ్లోకములందలి కర్మశబ్దమునుగూడ పరాశరు డిట్లని నిర్వచించెను.

'తత్కర్మ యన్న బంధాయ సా విద్యా యా విముక్తయే।
ఆయాసాయాపరం కర్మ విద్యాఽన్యా శిల్పనైపుణ్యమ్॥'

(అం ౧ అధ్యా ౧౦ శ్లో ౧౯)

అనగా ఏ కర్మ ననుష్ఠించినంతట నయ్యది జరామరణకారణమగు సంసారబంధమును దగ్గర చేరనీయదో ఆ కర్మయే కర్మశబ్దమునకు ముఖ్యార్థము. అట్లే ఏ విద్య చదివినచో సంసారబంధమునుండి విముక్తి కలుగగలదో ఆ విద్యయే విద్యాశబ్దమునకు ముఖ్యార్థము. అట్లుగాక జరామరణరూపమగు సంసారమునుత్తరోత్తరముగ వృద్ధిజేయునది కర్మయు, సంసారబంధమందుండి మోక్షమును కల్పింపజాలనిది విద్యయు కాదని తెలియదగునని పరాశరుని మతమందు స్పష్టపరుపబడినది.

ఈ కర్మశబ్దమునకు సమానార్థముగనే క్రియాశబ్ద మొక్కటి ఉపనిషత్తులందును భగవచ్ఛాస్త్ర సంహితలందును ప్రయోగింపబడినది.

'ఆత్మక్రీడ ఆత్మరతిః క్రియావానేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠః'

(ముండకోపనిషత్ ముం. ౩ మంత్రం 4)

'క్రియాయోగం సమాచక్ష భవదారాధనం విభో'

(శ్రీ భాగవతం స్కం ౧౧ అధ్యా ౧౩ శ్లో ౧)

క్రియాశబ్దమునకు భగవదారాధనమర్థమనియు ఆత్మజ్ఞానముకలిగి పరమాత్మయందు సమర్పింపబడిన చిత్తవృత్తికలవాడు బ్రహ్మజ్ఞానులలో నుత్తముడని పైరెండు ప్రమాణములు చెప్పుచున్నవి.

గీతోపనిషత్తునందు పరమపురుష ప్రాప్తి సాధనముగ చెప్పిన ఉపాసనము యజనమునను శబ్దములుగూడ భగవదారాధనమునే చెప్పుచున్నవి.

భగవానుడు విష్ణుశబ్దవాచ్యమగు పరబ్రహ్మము, భగవదారాధనముచే మోక్షము సిద్ధించును. మోక్షము నిత్యానందపదము. ఈ పదవిని సకలమతముల వారు ఐకకంఠ్యముగ 'ప్రాప్య'మని చెప్పెదరు. ఐతే ఆ పదవిని పొందుటకు వారలు వేరువేరు మార్గములను నిరూపించెదరు. వారా విర్ణయమునకు వచ్చుట వారల కర్మాధీనమైనది. అందునుగురించి వేరువిధముగ నిర్వాహముచేయుట దుస్సాధ్యము.

భగవదారాధనము 'అమూర్తము సమూర్తము'నని రెండు విధములుగను జపము, హోమము, అర్చనము, ధ్యానమునని నాల్గు విధములుగ నుండునని వైదికులు చెప్పుదురు. అమూర్తపూజనము సద్వారకమగుటచే పరంపరాసాధనము. సమూర్తము అద్వారకమగుటచే సాక్షాత్సాధనమునగునని మాత్రమే ఈ రెంటికిని తారతమ్యము. సమూర్తపూజనము విగ్రహరూపియగు భగవానుని సాక్షాత్తుగ పరిచర్యచేయుట, అమూర్తపూజనము అగ్నియందాహుతులను ఆజ్యాదిద్రవ్యములతో వ్రేల్చి అగ్నిద్వారమున భగవానునకు హవిస్సును సమర్పించి పరిచర్య చేయుట నగును.

గీతోపనిషత్తునందు ఉపాసనము యజనము మొదలగు శబ్దములచే విధింపబడిన యజనోపాసనములీ సమూర్తభగవద్యజనమే.

'అనన్యేనైవ యోగేన మాం ధ్యాయన్త ఉపాసతే
తేషామహం సముద్ధర్తా మృత్యుసంసార సాగరాత్॥' ౧౨ అ

'మన్మనా భవ మద్భక్తో మద్యాజీ మాం నమస్కురు
మామేవైష్యసి సత్యం తే ప్రతిజానే ప్రియోఽసిమే।' ౧౮ అ

అనుచోటులందు చెప్పబడిన ఉపాసనమేమి, యజనమేమి భగవానుని దివ్యమంగళ విగ్రహమునందు చేయు అర్చనమునే చెప్పుచున్నవి. ఇట్లు విగ్రహములందు భగవానుని నర్చనముచేయు విధానమును విస్తారముగను ఐదంపర్యముగను వ్యాఖ్యానము చేయుటయే ఆగమ గ్రంథమందలి తాత్పర్యమైయుండును.

సమూర్త యజనము కాని యారాధనము అమూర్తయజనము లేక ముందు జెప్పిన జపహుతధ్యానములును కాగలవు.

జపమనగా అష్టాక్షరాదిమహామంత్రములను నియమముతో పురశ్చరణము చేయుట మనశాస్త్రమునందు చెప్పబడినరీతిని ఆమంత్రజపమునకు నిర్ణయింపబడిన తర్పణము హోమము బ్రాహ్మణభోజనము మొదలగు వానిని చేయుట. హుతమనునది శ్రౌతాగ్నులందును స్మార్తాగ్నియందును నిత్యములు నైమిత్తికములునగు హోమములను చేయుట ధ్యానమనునది యోగశాస్త్రమందు చెప్పబడిన రీతిని యమనియమాదులనలవరచుకొని ప్రాణాయామ ప్రత్యాహార ధ్యాన ధారణ సమాధుల నభ్యాసము చేసికొని పరమాత్మచింతనము చేయుట.

అగమశాస్త్రములందు చరితము, క్రియ, జ్ఞానము, యోగమునను నాలుగు భాగములలో ప్రమేయమంతయు క్షుణ్ణముగ విచారింపబడియుండును. అందు చరితమనునది బ్రాహ్మణాది వర్ణములవారికి యేర్పడిన శ్రౌతస్మార్తకర్మయనుష్ఠానము. శ్రౌతకర్మలనగా అగ్నిష్ఠోమాది త్రేతాగ్నిసాధ్యములగు మహాయజ్ఞములు. స్మార్త కర్మలనగా ఉపనయనము వివాహము మొదలగు శారీర సంస్కారములు. శ్రౌత స్మార్తకర్మలయనుష్ఠానమందే సదాచారానుష్ఠానము కూడ చేరియుండును. క్రియను భగవదారాధనమని చెప్పియుంటిమి. జ్ఞానమనగా జీవేశ్వర ప్రకృతులను మూడు తత్త్వములను తెలిసికొనుట. యోగమనగా యమనియమాదులగు నష్టాంగములతో చేరిన చిత్తవృత్తి నిరోధము. ఈ నాలుగు విభిన్న విషయములు నాలుగు భాగములుగ ఆగమసంహితలందు వ్యాఖ్యానింపబడుట తరుచుగ కానవచ్చుచున్నది.

ఆగమ శబ్దమునకు పారంపరాభిగతమగు నాచారమనియు అర్థము. ఆగమమనగా తత్త్వమును తెలియజెప్పెడి శాస్త్రమనియు అర్థమును చెప్పువారలు కలరు. "ఆగమ్యతే తత్త్వమనేనేత్యాగః, తత్త్వావేదకం శాస్త్రమ్" తస్మాదపి చాసిద్ధం

పరోక్షమాప్తాగమాత్సిద్ధమ్. సా. కా. 'సిద్ధం సిద్ధైః ప్రమాణైస్తు హితం వాఽత్ర పరత్ర వా, ఆగమః శాస్త్రమాప్తానామాప్తాస్తత్త్వార్థదర్శినః' ఇత్యుక్తేః" అని వాచస్పతిమిశ్రుడు చెప్పియున్నాడు. ఈ యాగములకు తంత్రములు అని కూడ వ్యవహారము కలదు. తంత్రములందును ఆగమములందును ఇంచుమించుగ ఒకే విషయములు చెప్పబడుచున్నను సూక్ష్మదృష్టితో పరిశీలించినప్పుడు అయ్యవి పరస్పరము కొంచెము కొంచెము భేదమును కలిగియుండునని లక్షణకారులు చెప్పుదురు. తంత్ర శబ్దార్థము కామికాగమమందిట్లు వివరింపబడినది.

'తనోతి విపులానర్థాన్ తత్త్వశాస్త్ర సమన్వితాన్
త్రాణం చ కురుతే యస్మాత్తన్త్రమిత్రభిధీయతే'

అనగా వేదవేదాంగములందు నిగూఢముగ నుపదేశింపబడిన రహస్యములను విపులముగ వ్యాఖ్యానించుట చేతను అందలి యుపదేశములననుష్ఠించు వారలకు రక్షణ మిచ్చుచుండుట చేతను ఈ వాఙ్మయమునకు తంత్రమను వ్యవహారము కలిగినదని దీని యర్థము. ఆగమ తంత్రశబ్దములు వైఖానస శాస్త్రమందు ప్రాచీన వాఙ్మయమున నెచ్చటను ప్రయోగింపబడుటలేదు.

ధ్యానముత్తమాధికారికి విహితము. అట్టి యధికారులు కలికాలమందుండుట యసంభావితము. అట్లుండినను అట్టి యధికారియు 'అగ్నౌతిష్ఠతి విప్రాణాం హృది తిష్ఠతి యోగినాం, ప్రతిమాస్వప్రబుద్ధానాం సర్వత్ర విదితాత్మనామ్' అనునట్లు విగ్రహపూజనే చేయవలయు ననుటయు తెలియుచున్నది.

విగ్రహారాధనము వేదములందు ప్రతిపాదింపబడి అనాది కాలమునుండియు నాగరికులేమి అనాగరికులేమి సర్వప్రజలందును ఏదొకరీతిగ స్వయం ప్రమాణమై ప్రవాహ పరంపరగ వచ్చుచు నేటికిని ఆచారమందున్నది. భారత భూమియందైతే సకల ధర్మములకు ఆకరములుగ నాయాశాస్త్రములు ప్రవృత్తములై యున్నరీతిని విగ్రహపూజ కాగమశాస్త్రములొక కట్టుబాటును మాత్రమే కల్పించినవి. విగ్రహారాధన ప్రమాణమందు విప్రతిపత్తియనునది పైదికులందును కలదుగాని అది చాల అల్పజమైనది. భగవానుడు జగత్స్వరూపియగుట సంప్రతిపన్నమగుటజేసి యాతడు విగ్రహ రూపముగ నుండుటలో విరోధము లేదు. అతడు సర్వవ్యాపి యగుటచే

విగ్రహములలో గూడ వ్యాపించియుండుట కభ్యంతరములేదు. ఇంతకుమించి వార లకు చెప్పదగిన సులభ సమాధానము ఉండదు. ప్రాచీనులగు వైష్ణవ శైవ భక్తు లందరును విగ్రహారాధనమందు ప్రవృత్తిగలిగి ఆయా ప్రదేశములందు శరణాగతి జేసి తరించినట్లు చారిత్రకమగు నిదర్శనము కలదుగదా.

ఆగమములు ప్రధానముగ వైష్ణవాగమములు శైవాగములు శాక్తాగమము లని మూడు విధములుగనుండును. వైష్ణవాగమములు తిరిగి వైఖానసము, పాంచ రాత్రము, భాగవతమునని మూడు విధములైనవి. వైఖానస పాంచరాత్ర గ్రంథము లను సంహితములనియు భగవచ్ఛాస్త్ర మనియు వ్యవహరించుట కలదు. వైఖానస శాస్త్రమును భృగు మరీచి అత్రి కశ్యపు లను నలువురు ఋషులు సుమారు నూట యిరువది యెనిమిది పుస్తకములను నాల్గులక్షలు గ్రంధములతో వ్రాసిరి. ఈ శాస్త్రమందు పరస్పరము విభేదములు లేవు. పంచరాత్ర శాస్త్రము రమారమి నూట యెనిమిది సంహితములలో వ్రాయబడినది. ఇయ్యది అగమ సిద్ధాన్తము, మంత్ర సిద్ధాన్తము, తంత్ర సిద్ధాన్తము, తంత్రాంతరమునను నాల్గు అవాంతర భేదములు కలిగియున్నది. ఈ యవాంతరభేధము కేవల ప్రక్రియా బేధమును కలిగినదే కాని పరమ తాత్పర్యమందు భేధములేదు. అనగా పంచరాత్ర సిద్ధాన్త రీతిని తత్త్వ మొక్కటియే. అన్నిటియందును ఏకరూపము చెప్పబడినను పూజావిధానాధులలో ఒక భాగమునకు చెందినచోటున మరియొక విభాగమునకు చెందిన శాస్త్రమందలి ప్రమాణములను చాల చోటులందు యామునాచార్యులు మొదలగు వైష్ణవ సంప్ర దాయ ప్రవర్తకులు తమ సిద్ధాన్తమున కాధారముగ నుదహరించుచుందురు. భాగ వతమను విధానమునకు ప్రత్యేకశాస్త్ర మొక్కటి నిర్దేశింపబడినట్లు కనబడదు. కాని శ్రీ భాగవతము శ్రీ విష్ణుపురాణము శ్రీ భారతము మొదలగు పురాణేతిహాస గ్రంథములందు చెప్పబడిన కొన్ని ప్రమాణములచే దీనిని పౌరాణిక పూజయని యనవచ్చునని తోచుచున్నది ఇయ్యది కేవలము విష్ణ్వాలయములందు మాత్రమే తిరువనంతపురం బదరికాశ్రమము మొదలగు చోటులందనుష్ఠానమందున్నది. శ్రీ శంకరాచార్యులవారు ఈ విధానమును సంస్కరించినట్లాస్థలములందలి పూజకులు చెప్పుదురు. శైవమునందు అవాంతర విభాగములు లేవు. కాని కొంత కాలమునుండి శివాలయములలో శైవాగమమునకు సంబంధములేక శివదీక్షలేని స్మార్త బ్రాహ్మణులు నిరాధారముగ పూజచేయ నారంభించుటచే ఆ పూజయు సాగు చున్నది. రానురాను వీరలపూజ విష్ణ్వాలయములకు కూడ ప్రాకుచున్నది.

శక్తిని పూజించెడి విధానము దక్షిణాపధమందెక్కుడుగ కానవచ్చుటలేదు. శాక్తవిధానమును చెప్పెడి గ్రంథసముదాయమును విశేషించి తంత్రములనిపిలుతురు. ఈ తంత్రశాస్త్రము ఎక్కువగ కాశ్మీర దేశమందును ఉత్తర హిందూస్థానమందును కలదు. తంత్రశాస్త్రములో ఎక్కువగ యోగసిద్ధి షట్కర్మసాధనము మొదలగు ఐహిక సుఖ సాధనములను గురించిన ప్రకారములు చెప్పబడును. ఇవి పంచరాత్ర మందును శైవమందును కూడ కొంచెము ప్రాసంగతిని కనబడుచున్నవి. శాక్త తంత్రములలో దేవాలయముల కంతటి ప్రాధాన్యతలేదు. వానిలో యంత్రములు సాధనములు ననువాటికే ప్రాధాన్యత ఈయబడుటవలన వానిని దేవాలయ చరిత్రను ప్రశంశించెడి ఈ యవసరమున మనము చర్చింపనవసరములేదు. ఇదియే విశేషము.

అన్ని ఆగమముల విగ్రహములను పూజించి కడతేరుటను గురించి ఐక కంఠ్యముగ నొకే సిద్ధాంతమును చాటుచున్నవి. అయితే ప్రకారభేదము మాత్రమే ఆయా యాగమములలోని తత్త్వము. విగ్రహములను పూజించుటకు వానికొక నియమితమగుస్థలము కావలసియుండుటచే అట్టి స్థలమునే ఆలయమను పేరుతో నిర్మించుటను మొట్టమొదట ఆగమములు విధించుచున్నవి.

విగ్రహములను పూజించుటకు గృహస్థులు తమ ఇండ్లలో చిన్న విగ్రహములను ప్రతిష్ఠజేసుకొని పూజించదగియుండగా దీనికొక ఆలయమేలనని మహర్షులు విచారించిరి. పూజచేయుట ఒక యోగము అది చాలా శక్తికలిగినవారే చేయగలరు. అట్లు ప్రాకృతప్రజలగు నస్మదాదు లాపూజను యధావిధిగచేయజాలరు. చేయుటకు తగు సంవిధానమును అందరకు కలుగదు. అందరకు అధికారములేదు. కావున ఆయా గ్రామమునందలి ప్రజలందరకు ప్రతినిధిగ ఒక్క యధికారిని నియమించు కొనినచో వారలకై యాతడా పనిచేయుట సులభసాధ్యమని కనిపెట్టి మహర్షులు దేవాలయమును ప్రతిచోట ఊర ఊరను నిర్మించునట్లుపదేశించిరి. దీనికి చక్కగ యుపమానమునుచెప్పుచు తనయింటిదీపము వంటిది గృహార్చనమనియు జగత్ప్రకాశకమగు సూర్యబింబము వంటిది ఆలయ పూజయనియు చెప్పిరి.

ఆలయము నిర్మించుటకు సంకల్పించిన యజమానుడు తనకున్న సొత్తును మూడుభాగములుగ విభజించి తనకుటుంబ పోషణమునకై యొకభాగమును ప్రత్యేకించి అవశిష్టములగు రెండుభాగములను ధర్మకార్యమునకై వినియోగించవలయును.

ముందుగా ఆలయనిర్మాణము మొదలు మహాప్రతిష్ఠవరకు జరుగదగిన కార్యకలా
పమును అవిఘ్నముగ నెరవేర్చుటకు వలయు సలహాల నిచ్చుటకై ఆగమజ్ఞుడగు
నొక్క యాచార్యుని నాతడు వరించికొనవలెను. అతడు ఆలయ నిర్మాణకార్యము
లను తెలిసిన శిల్పులను బిలిచి వారిచే ఆలయనిర్మాణమునకు తగిన భూమిని పరీ
క్షించి ఆ భూమియందు పదకల్పనముచేసి కర్షణము బీజవాపనము గోగణనివేదనము
ఫేలాస్థాపనము మొదలగు పూర్వాంగములను మంత్రయుక్తముగ జేసి ఆలయమును
నిర్మింపజేయును. అందు ప్రతిష్ఠింపదగిన శిలావిగ్రహములనుగాని దారువిగ్రహ
ములనుగాని సుధా విగ్రములనుగాని చేయుటకు వలయు శిలను దారువును పరీక్షించి
నిర్దోషములగు శిలాదులతో విధివిహితముగ విగ్రహములను నిర్మింపజేయును.
ఆలయములు కట్టుటకును విగ్రహములు నిర్మించుటకును వలయు కొలతలు పరిమా
ణములు సుధాశర్కరాది సంపాదనమునందు చేయవలయుభాగవిశేషములు
అన్నియు యాగమములందు క్షుణ్ణముగ చెప్పబడినవి. ఆలయములు ఒకప్రాకారము
మొదలు యేడుప్రాకారములు కలుగునట్లు విభవమునను సరించి నిర్మింపబడవచ్చును.
విమానభేదములు తొంబది యారు విధములుగ వర్ణింపబడినవి. మండపములు
అందు యెన్నో భేదములు గోపురములు ప్రాకారములు ఉద్యానములు దిగుడుబావులు
బావులు పుష్కరిణులు, తటాకములు, ఇట్లే ఎన్నెన్నియో విధములగు నిర్మాణముల
విధానము కూడ చెప్పబడినది. ఇంతవరకు ఆయా కార్యారంభమునందు శుభా శుభ
పరీక్షణముచేయుట అవసరమగుటచే కార్తాంతికులతోడను ఆచార్యులతోడను శిల్పుల
తోడను కర్మకారులతోడను యజమానునకు పనికల్గియుండుటచే వారలకందరకు
అతడు ఉచితరీతిని వేతనమునిచ్చి యాదరపచుట కవకాశమేర్పడినది. ఆచార్యులు
శిల్పులు కార్తాంతికులు కర్మకారులు మొదలగువారు తమతమ విద్యలయందు వైదు
ష్యమును సంపాదించుకొని పోటీ చేసి గౌరవప్రతిష్ఠలను ధనలాభమును పొందుటకు
ఆశజనించి ఆయా విద్యలను శ్రద్ధతో వారు అభ్యసించుట కవకాశమేర్పడినది.
ఇంతమంది ఏకకాలమందొక మహాకార్యమందు వ్యాపృతులైనంతట ఆ ప్రదేశము
వణిగ్వ్యాపారము నాకర్షించుట కవకాశముకలుగును. శిల్పులనగా నల్లరాతిని
చెక్కెడివారు, మలిచెడివారు, విగ్రహములను జేయువారు, చిత్రములను గీయు
వారు, రంగులను వేయువారు, ఇటుకలను కట్టువారు, సున్నము పనిచేయువారు,
కొయ్యపనిచేయువారు, ఇట్లెన్ని విధములుగనో శిల్పశాస్త్రమందు ప్రశంసిపబడు
చున్నారు. ఇట్లే రాగి, ఇత్తడి, వెండి, బంగారు, కంచు పంచలోహములతో విగ్రి

హములు పీఠములు ప్రభలు అర్చనపాత్రములు గంటలు కవచములు మొదలగు వానిని చేయునట్టి పనివారలకు భృతియు వారి పైదుష్యమును ప్రదర్శించుటకవకాశ మును ఏర్పడుచున్నది.

ఇక మహాప్రతిష్ఠజరుగుట ఆ పరిసరములందొక గొప్పవిశేషము. ఇది కనీ సము తొమ్మిది దినములు జరుగునట్టి మహాక్రతువు. ప్రతిష్ఠాయజ్ఞములో పాల్గొనెడి ఋత్విక్కులు కొందరు, వేదములు పురాణములు మొదలగు గ్రంథములను పారా యణముచేయు వారలు కొందరు, వేదాంగములలోను ఇతరకళలలోను శాస్త్రార్థము చెప్పెడి వారలు కొందరు, కవులు అవధానులు సంగీత పాఠకులు నటులు నర్త కులు వివిధ వాద్య వాదకులు వినోదకులు తమతమ పాండితీ ప్రకర్షను చూపుటకు వత్తురు. నిరతముగ బ్రాహ్మణ సంతర్పణము నానావర్ణములవారికి అంధులకు బధి రులకు అనాథలకు అర్థులకు మృష్టాన్నప్రదానము సంభావనములు జరుపబడును. కథలు కాలక్షేపములు ఆటలు పాటలు వినోదములు పలువిధములుగ నా సన్ని వేశము నాకర్షించుట కవకాశము కలదు. చేతిపనులను వృత్తిగా గల వారలు తమ పనులకు తగినంత గిరాకి కలిగి చక్కని కూలి తెచ్చుకొనుటకు కూడ ఈ తరుణము చాల అనువైనది. ప్రదర్శనశాలలు మల్లవిద్యాప్రదర్శనములు పందెములు ద్యూత ములు ఆ అభిరుచికలవారల నాకర్షింపగలవు. విటులు చోరులు కూడ అయత్నముగ తమ యభీష్టసిద్ధికై ఈ యవకాశమును వినియోగించుకొనుటయు కలదు. బాలురకిది తెంపులేని సంభ్రమము. గృహస్థులు ఒక్కొక్కరును ఈపుణ్యదినములను తమతమ యింటిపండుగగ దలచి బంధుమిత్ర పరివారములను రావించి యాదరించి వారలతో సుఖియింతురు. ప్రతిష్ఠ పూర్తియైనది. ఇక అందు కైంకర్యపదులగు అర్చకులు పరిచారకులాదిగాగల సిబ్బంది విభవానుసారము నియమింపబడి జీవించుచుందురు.

ఇక నిత్యము సాయంప్రాతఃకాలములందును మధ్యాహ్నమందును ఆలయ ములో జరిగెడి ఆరాధనము ఆరంభింపబడును. అదియొక్క విలక్షణమైన అను భవము. ప్రసాదములు విశేషభోగములు చేయబడు ఆలయములలో ఆ సమయ మును ఎదురుచూచు ఆ బాలవృద్ధము ప్రసాదములకై గుమిగూడెదరు. నృత్తవాద్య ములు గల చోటులందు అందుకై భక్తులు చేరెదరు. ప్రజలకు సమాన స్వామ్యము గల ప్రదేశమగుటచే జాతిమతపక్షతారతమ్యము లేక సాధారణవిషయములను ప్రసంగించుచు జనులందరును అచ్చటచేరి ప్రొద్దుపుచ్చుదురు. ఉదయము నిద్రనుండి

లేచినదే భగవన్మందిరమును జూచి మ్రొక్కుటమంచిదని అట్లు చేయువారు కొందరు, శుభాశుభసమయములందు భగవానుని దర్శించుటకై యచ్చటకేగువారు కొందరు, భజనల జేయువారు కొందరు, ప్రమాణములను చేయువారు కొందరు ప్రార్థనలు జేయువారు కొందరు, ఇట్లనేకవిధముల నాలయముల దర్శించుచుందురు.

ఇక విశేషదినములు. శాస్త్రమందు చెప్పబడినరీతిని పంచపర్వములు అనగా అమావాశ్య పూర్ణిమ శ్రవణము శుక్లపక్ష కృష్ణపక్షములందలి రెండు ఏకాదశులు, ఈ దినములు, గ్రహణము, సంక్రమణము, కృష్ణజన్మాష్టమి శ్రీరామనవమి, సంవత్సరాది, దీపావళి, శరన్నవరాత్రము, వసంత నవరాత్రము, వైకుంఠఏకాదశి స్కందషష్ఠి, కార్తీకసోమవారము, మహాశివరాత్రి, వినాయకచతుర్థి, మహాలయ అమావాస్య మొదలగు పుణ్యదినములు. ఈ దినములందు భగవానునకు మహాస్నపనము జరిగి మహోత్సవములు జరుపబడును. ఆ సమయములలో వాద్యగాండ్రు, దీపధరులు, వాహనవాహకులు ఛత్రచామరాదిపరికరములను తెచ్చువారు మొదలగు వారలకు పనులు హెచ్చుగా కలుగును.

ఇంక బ్రహ్మోత్సవము. (ఆంధ్రదేశమున కల్యాణోత్సవము) పవిత్రోత్సవము మొదలగు పెద్ద ఉత్సవములు. ఇవి తొమ్మిది దినముల దీర్ఘకాలము కూడ చేయబడునట్టివి. ఇందుకుపయోగింపబడునట్టివాహనములు మొదలగు నుపకరణములు ప్రత్యేకములుగ నాకర్షకములై యుండును.

ఆయా గ్రామములందుగాని మండలములందుగాని జనపదములందుగాని వ్యాధులు దుర్భిక్షమాదిగాగల ఆధులు భూమికంపము దిశాదాహము ఉల్కాపాతం మొదలగు నుత్పాతములు కలిగినప్పుడుగాని ఆలయములందును రాజగృహమందును చేయదగిన శాంతివిధానములాగమములందు ఆశ్చర్యముగ వివరింపబడి యుండును.

ధర్మములగు నైహిక సుఖములను కాంక్షించెడి విద్యాసంపజ్జయ సంతానకాములనుష్ఠింపదగిన పౌండరీకకల్పము సర్వశాంతి మొదలగు విధానము లాగమములందు చెప్పబడినవి.

సహస్రకిరణుని శ్యమంతకమణి, ఋష్యశృంగుని బ్రహ్మచర్యము, దేశమును వృష్టిమంతముగ జేసినవి. విశ్వామిత్రుని తపము స్వర్గాంతరమును సృష్టిం

చినది. ఆచార్యుని మంత్రప్రభావము విగ్రహమందు భగవచ్ఛక్తి నావిర్భవింప చేయగలదు. అతడు తనతపస్సుచే సృష్టించిన దైవము తటస్థులగు గ్రామస్థులకును దేశస్థులకును రాజరాష్ట్రములకును సకల ప్రపంచముకును సంరక్షణము చేయ గలుగుచున్నది.

ఇట్లు ఆలయములు చతుష్షష్టికళలు పెంపొందుటకు పరోక్షముగ సాయపడు టయేగాక ప్రత్యక్షముగ కూడ నియ్యని గొప్పగొప్ప విద్యలను బోధించెడి విద్యా కేంద్రములుగ పూర్వకాలమందుపచరించెడివి. ఇప్పటికి తిరుపతి మొదలగు క్షేత్రము లందీయలవాటు అత్యల్ప ప్రచారము కలిగి బ్రతికియన్నది.

ఇట్లే దైవభక్తికలిగి సదాచారము ననుష్ఠించదగిన పురుషుడు తన దైనందిన ప్రవర్తనమునెట్లు గడుపవలయునో ఏయే పనులు చేయనగునో ఏయే పనులు త్యజింపదగునో ఆలయ పరిపాలనముచేయు నధికారి యెట్లు ప్రవర్తించవలయునో ప్రభువులెట్లాదరింపవలయునో అర్చకపాచకపరిచారకాది పరివారమెట్లు నడచికొన వలయునో తటస్థులెట్లుండవలయునో ఆలయమున కెట్లు పోవలయునో ఈ మొద లగు సర్వసాధారణధర్మములు తేటతెల్లముగ నాగమములందు చెప్పబడును.

ఒకానొక సందర్భమున పై వివరములను తెలియజాలని ఒక యధికారి చెందిన భ్రమమును గూర్చి రెండుమాటలు మాత్రము చెప్పి ఈ ప్రసంగమును ముగించెదను.

మరీచివిమానార్చనకల్పమను గ్రంథమును నేను ప్రచురించి నపుడది పుస్తక ముల రిజిష్ట్రారువారి ఆఫీసుకు పంపబడెడి అచారము చొప్పున నట్లు పంపబడినది. దానిపై ఆఫీసులో విమర్శము వ్రాయునప్పుడు దీనియుపయోగమును గురించి వ్రాయదగిన శీర్షిక క్రింద 'వైఖానసులకుపయోగపడునది' అని వ్రాయబడియుండు టను నేనొకతూరి ఆకస్మికముగా ఆఫీసుకు వెళ్ళినప్పుడు రిజిష్టరులో చూచుట తట స్థించి అందుకు జవాబుదారీయైన ఉద్యోగిని ప్రశ్నించుచు ఈరిమార్కు వ్రాయుటలో తమ యుద్దేశమేమని యడిగితిని. 'గ్రంథము వైఖానసగ్రంథము కాదా' అని యాతడు నన్ను తిరిగి ప్రశ్నించెను. నేను ఆశ్చర్యముతో 'అయ్యా ఇది వైఖానస శాస్త్రసంబంధమైన గ్రంధమగుట నిజమే; మీరట్లే వ్రాసియుండినచో మిమ్ములను నేను ప్రశ్నించియుండను. ఈ గ్రంథము వైఖానసులు మాత్రమే చదువ

వలసినట్టిదికాదు. ఇందు శిల్పులు కర్మకారులు యజమానాచార్యార్చకపరిచారకులాదిగా గల సిబ్బందివారు తటస్థులు గ్రామస్థులు దేశవాసులు ప్రభువులు ధర్మజిజ్ఞాస దైవ చింతనము ముముక్షుత్వము కలిగిన ప్రతిమానవుడు చదివి మన్నన చేయవలసిన విషయములుకలవు. అందును దేవాలయములను గురించి విశేషించి తెలిసికొన దగిన రహస్యములు పెక్కులు కలవు. ఇన్నిటిని మీరు వ్రాయుట కష్టమని తోచినచో దీనియుపయోగమును దేవాలయ ధర్మశాస్త్రము అని వ్రాయుట యుక్తమని తలచెదను. నేను విశేషించి నా వ్యాపారమును కూడ దృష్టియందుంచుకొనిన వాడ నగుటచే తమరువ్రాసిన సలహావలన వైఖానసులు కానివారలు దీనిని కొనుగోలు చేయకుండుటచే ఆ విధముగ కూడ నాకు నష్టము కలుగుటయేగాక మీరు తత్త్వ మును మరుగుపరచి వైఖానసేతరులకీ గ్రంథమువలనప్రయోజనములేకుండచేసిన వారగుదు'రనియంటిని. వారు వ్రాసిన షరాకు యేలనాయాక్షేపము తెలుపవలసి వచ్చె ననగా వారు పంపిన ముద్రితగ్రంథత్రైమాసిక విమర్శమును ప్రభుత్వమువారు ప్రజోపయోగార్థమై గెజటులో ప్రచురించెదరనుటవలన ఆ యధికారితో నాకు తోచిన తత్త్వమును నేను చెప్పవలసి వచ్చినది. విద్యాధికులలోనే ఇట్టిభ్రమము కలుగునెడల ప్రాకృతుల విషయము చెప్పనక్కరలేదు. కావున ఆగమశాస్త్ర పరామర్శ చేయునప్పుడు విమర్శకులు గ్రహించదగిన విశేషములిందు కలవని మాత్రమే నేను చెప్పదలచితిని.

తంత్రముల యొక్క విలువను గూర్చి ప్రశంసించుచు Dr. Winternitz తన indian Leterature అనే పుస్తకములో తన నిర్ణయము నిట్లు చెప్పియున్నాడు.

Whatever also may be our opinion of the literary, religious and moral value of the Tantras' the historian of Indian religion and culture cannot afford, to neglect them and from the point of view of Comparative religion too, they contain valuable material'. (Page 606).

ఆగమములు - వాని అవాంతర భేదములు

భారతీయ నాగరికత అతిప్రాచీనమైనది. నియతిపరతంత్రమైనది. ఖండాంతరములందును ద్వీపాంతరములందును ఇంతటి నాగరికతలేదు. అచ్చటి నాగరికత అంతటి ప్రాచీనమైనది కాని అనవద్యమైనదికాని కాదు. భారతీయ నాగరికతకు కల గొప్పదనమునకు కారణము దానియందలి నియతిపారతంత్రమే.

"నియతికృత నియమరహితాం
హ్లాదైకమయీ మనన్యపరతంత్రామ్"

అని చెప్పబడెడి స్వాతంత్ర్యము కావ్యప్రపంచముననే గాని నాగరికతకు లేదు. అనియతి యనునది పరమేశ్వరుని ఆజ్ఞారూపములగు వేదములననువర్తించుటయే. వేదవిహితములగు విధులను అణుమాత్రము కూడ అతిక్రమించక వానిననుసరించుటయే ఈ నాగరికత చిరస్థాయినియై వృద్ధి చెందుటకు నిదానము. వేదములు భారతీయుల సర్వస్వము. ప్రపంచశాంతికిగాని వృద్ధికిగాని వేదములు శాశ్వతముగ తోడ్పడగలవు వేదములు స్వతఃప్రమాణములు. భ్రమప్రమాదములకు ఆస్పదమగు సాధారణ మనుషునిచే అయ్యవి నిర్మింపబడలేదు. జగత్కారణ వస్తువని చెప్పబడెడి పరబ్రహ్మకూడ వేదములను సృష్టించలేదు. అయ్యవి ఆ పరబ్రహ్మమునకు సత్తను కలిగించదగి యాతనికి ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాసరూపులై కూడ వెలయుచున్నవి. వేదములనుండియే జగత్ప్రవృత్తి జరుగుచున్నది. ప్రళయకాలమందు బ్రహ్మపదార్థమందు లయించిన బ్రహ్మాండమును తదంతర్వర్తియగు సకల చేతనాచేతనాత్మకమగు వస్తుజాతమును సృష్టికాలమున సృష్టికిలక్ష్యమై సృజియించబడుట, సృష్టింపబడిన వెనుక పాలింపబడుట, మొదలగు కార్యములన్నియు వేద సహాయముచేతనే పరబ్రహ్మముచే జరిపించబడుచున్నవి. 'యస్య నిశ్వసితం వేదాః' అనునట్లు వేదమను ప్రమాణమే లేనియెడల ఈశ్వరసత్తయే తెలిసికొనుటకు సాధ్యముకాజాలదు. బ్రహ్మపదార్థము ప్రత్యక్షముచేతగాని అనుమానముచేతగాని తెలిసికొనుటకు అనువగునట్టిది కానందున శబ్దమయమగు వేదమే దాని సత్తనుమనకు వ్యక్తపరచుచున్నది. దానినే వ్యాసులు బ్రహ్మసూత్రములందును పరబ్రహ్మము 'శాస్త్రయోని' యని నిర్ణయించిన వెనుకనే వేదాన్తశాస్త్రోపదేశమున కుపక్రమించెను.

వేదములనంతములై అతిగంభీరార్థమును కలిగి సంస్కృతమందు భాషా ప్రౌఢిమను కలిగియున్నది. కాలము గడిచినకొలది కలిదోషముచే ఈ సారస్వతము మరింత గూఢమగుచున్నది. వేదార్థములను సాకల్యముగ నెరిగిన తపస్సంపన్నులగు మహర్షులను ఆయా సమయములందు లోకోజ్జీవనమును కాంక్షించి వేదములందలి రహస్యములను సంగ్రహించి సర్వసాధారణముగ తెలిసికొనుటకు తగిన రీతిని సంస్కృతభాషలో చాలా వ్యాఖ్యానగ్రంథములను వివరణ గ్రంథములను స్వతంత్ర గ్రన్థములను వ్రాయుచు వచ్చిరి. వీనిలో 'శిక్షా వ్యాకరణం ఛందో నిరుక్తం జ్యోతిషం తథా, కల్పశ్చేతిషడంగాని వేదస్యాహుర్మనీషిణః' అనునట్లు శిక్షా, వ్యాకరణము ఛందస్సు, నిరుక్తము, జ్యోతిషము, కల్పసూత్రమునకు నారువిభాగములు వేదముల అంగములుగ నిర్మింపబడినవి. అనగా వేదార్థములను పూర్ణముగ దెలిసికొనవలయు ననిన నీ యారు అవయవములతో జేరిగాని వేదమనునంగి తెలియబడదని యన వచ్చును. వేదాంగములు ఆరింటితోబాటుగ వేదార్థమును ఇంకను స్పష్టపరచుటకై అష్టాదశపురాణములు, అష్టాదశ ఉపపురాణములు న్యాయశాస్త్రము. పూర్వోత్తర మీమాంసలు, మన్వాదులగు ననేక ధర్మశాస్త్రములు నిర్మింపబడినవి

"పురాణన్యాయమీమాంసధర్మశాస్త్రాంగమిశ్రితాః
వేదాః స్థానాని విద్యానాం ధర్మస్య చ చతుర్దశ" అని పై విషయమునే క్రోడీకరించి విద్యాస్థానములు పదునాలుగు అని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పుచున్నాడు.

"శ్రుతిస్తు వేదో విజ్ఞేయః ధర్మశాస్త్రంతు వై స్మృతిః" అనునట్లు ధర్మశాస్త్రములనే స్మృతులని చెప్పుదురు.

వేదాంగములలో 'శిక్ష' యనునది వేదాక్షరముల స్వరవర్ణాదుల నసంకరముగ కాపాడుటకు వలయు సామగ్రిని కలిగియున్నది. వ్యాకరణము పై శిక్షను నిస్సంశయముగ ప్రవర్తింపజేయదగినది. 'అథ శబ్దానుశాసనమ్' అని యారంభించి 'లౌకికానాం వైదికానాం శబ్దానామ్' అని వ్యాకరణ శాస్త్రారంభ ప్రయోజనమును సమర్థించుచు 'రక్షోహాగమలఘ్వసందేహాః ప్రయోజనమ్' అనియు భగవత్పతంజలి చెప్పుచు వ్యాకరణ శాస్త్రము వేదమునకు 'రక్ష' యని నిరూపించిరి. చందస్సు వేద ఋక్కులు పాదబద్ధములుగ యేర్పడినప్పుడు వివిధబంధముల లక్షణములను సంగ్రహించునట్టిది. వేదమందలి కఠిన పదజాలమును సాంప్రదాయికముగ వచ్చుచుండెడి

అర్థములకు సరిపడునట్లు వేదమందలి వివిక్త ప్రదేశములందుండియు ఆనుశాసనిక సూత్రముల ననుసరించియు సుగమము చేసినది నిరుక్తము. వేదమందలి కర్మానుష్ఠానమునకు ఉచితమగు కాలమును సూర్యచంద్రుల గతి ననుసరించి నిర్ణయించుట కేర్పడినది వేదాంగ జ్యోతిషము. వేదము యజ్ఞాదికర్మలను నిర్వహించుట కుపయోగమైన శాసనగ్రంథమని ముందుగా తెలిసికొనదగియున్నది. ఇట్లు వేదములకు కడపటి భాగమై వేదాంతమని చెప్పబడు నుపనిషత్తులు పరబ్రహ్మోపాసనమును చెప్పెడి శాస్త్రగ్రంథములుగ గూడ తెలియదగినవి.

"సహయజ్ఞైః ప్రజాః సృష్ట్వా పురోవాచ ప్రజాపతిః

అనేన ప్రసవిష్యధ్వమేషవోఽస్త్విష్టకామధుక్" అని గీతయందలి భగవద్వాక్యము. ఈశ్వరుడు సృష్టిని ప్రారంభించుచునే వేదములనుండి యజ్ఞములను, యజ్ఞములను ఆచరించెడి ప్రజలను, యౌగపద్యముగ సృష్టించి 'ఓ ప్రజలారా! వేదములందు చెప్పిన యజ్ఞములను మీరు అనుష్ఠించుడు దాన మీరలు శ్రేయస్సు పొందుడని చెప్పియున్నాడు. వేదములందు పఠియింపబడిన మంత్రముల కర్థము ఆ వేదములందే బ్రాహ్మణమను నొక ప్రత్యేక భాగమందు వివరింపబడుచు వచ్చినది. ఐనను ఈ వివరణము అనుస్యూతముగ లేదు. ఈ వైషమ్యమును కనిపెట్టిన వేదవేత్తలగు మహర్షులు తమ తమ అతీంద్రియార్థజ్ఞానసంపత్తితో వేదార్థములను సమీకరణముజేసి 'కల్ప' మనుపేరిట వేదమంత్రములకు వినియోగక్రమమును వ్రాసిరి. 'కల్ప' శబ్దమునకు 'వినియోగమును సిద్ధపరచుట' అని యర్థమును చెప్పవచ్చును. ఇట్లు వేదములకు నాల్గింటికిని వినియోగమును కల్పించిన కల్పసూత్రకారులు చాలామంది వుండిరి. ఇట్లుండుటకు వేదములందలి అనన్వయము మొదటి కారణము. ప్రాచీనకాలమందలి దేశవ్యవస్థయు శీతోష్ణ తారతమ్యమును అవాంతర కారణములు. ఈనాడువలె కొన్ని వేల సంవత్సరములకు పూర్వము విశాల భారతమందలి సకల ప్రదేశములందు వసియించెడి ప్రజాసమూహము ఐకమత్యముతో తమతమ దైనందిన జీవితమును సరిదిద్దుకొనుటకు అవకాశములు లేకుండెను. దేశమందు భౌగోళికముగ సన్నిహితములగు చిన్నచిన్న ప్రదేశములు ఆయా ప్రాంత్యముల కనువగునట్లు తమతమ ఆచారములను క్రమబద్ధముగ జేసికొని ఆ కాలమందు ప్రముఖులగు కొందరు గురువుల ద్వారా వానిని అనుష్ఠానమునకు తెచ్చుకొనుటకు అవకాశము కలిగినది. ప్రాయికముగ కల్పసూత్రకారులుగ తెలియవచ్చెడి వారలలో

ప్రముఖులగు వారలు సమకాలికులుగ గూడ వుండవచ్చును. పాశ్చాత్యవిమర్శకులు ఇందును గురించి కొంత భేదాభిప్రాయము కలిగియున్నారు.

యజుర్వేదమునకు వినియోగము చెప్పినట్టి కల్పసూత్రములుగ పరిగణింపబడిన పరిపూర్ణసూత్రము లారింటిలో వైఖానస కల్పసూత్ర మొక్కటి. దీనిని చతుర్ముఖుని యంశావతారమని చెప్పబడిన విఖనస్సు అను మహనీయుడు రచించెను. అన్ని కల్పసూత్రములందువలె ఈ కల్పసూత్రమందును ప్రధాన విభాగములు మూడు కలవు. మొదటిది స్మార్తసూత్రము లేక గృహ్యసూత్రము. ఖండములుగ విభాగింపబడిన అవాంతర విషయ విభాగముగల యేడు ప్రశ్నములతో ఈ గృహ్యభాగము చెప్పబడినది. రెండవది ధర్మసూత్రము. ఇది మూడు ప్రశ్నములు కలది. మూడవది శ్రౌతసూత్రము. ఇది ఇరువదియొక్క ప్రశ్నలు కలది. గృహ్యధర్మభాగములను చేరి శ్రౌతమునకు ఆదిలో ప్రవర ప్రశ్నమను నొక ప్రశ్నము పదునొకండవదిగ నుపదేశింపబడినట్టిది. శ్రౌతసూత్రమందు చేర్పదగినది కలదు. ఇట్లు ముప్పదిరెండు ప్రశ్నములతో వైఖానస కల్పసూత్రము ఉపదేశింపబడియున్నది. గృహ్యసూత్రమందు శారీరకములగు వివాహాది సంస్కారముల ప్రయోగమును గురించియు ధర్మసూత్రమందు సాధారణ ధర్మస్వరూపమును గురించియు శ్రౌతసూత్రమందు అగ్న్యాధేయమ్మాదిగాగల యజ్ఞముల ప్రయోగమును అందుకు సంబంధించిన అన్ని విశేషములును చర్చింపబడినది.

ఆపస్తంబుడు 'అధ్యాత్మపటల' మనునొక వేదాంతసూత్రమును కూడ వ్రాయుట గొప్ప విశేము. కల్పసూత్రములు పదునెనిమిది కలవని అగ్నివైశ్యసూత్రమందు లెక్కింపబడినదిగాని యిప్పటికి రమారమి నలుబదికిపైగా ఇట్టి సూత్రములు దేశమందచ్చటచ్చట ఉన్నట్లు విమర్శకులు అభిప్రాయపడుతున్నారు. ఎన్నియున్నను వీటికన్నిటికిని ప్రసిద్ధి ప్రాచుర్యములుగాని పరిపూర్ణతగాని లేదని విమర్శకుల మతము.

కల్పసూత్రకారులందఱును ప్రత్యేకముగ తమతమ శిష్యకోటికిని సహజముగ మానవ సామాన్యమునకును అనుష్ఠేయములుగా కొన్ని ధర్మశాస్త్ర ప్రకరణములను గూడ రచియించినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ప్రసిద్ధకల్పసూత్రకర్తలగు ఆపస్తంబబోధాయన గౌతమాదులపేరిట స్మృతిగ్రంథములు మనకు వాడుకయందు

న్నవి. అట్లే వైఖానసకల్పసూత్రమును ఆధారముచేసికొని నిర్మింపబడిన వాఙ్మయము ఎంతో కలదు. ఈ అపారమగు సారస్వతము విఖనస ఋషిచే నిర్మింపబడక ఆయన శిష్యులగు భృగు మరీచి అత్రి కశ్యపుడు అను నల్వురు మహర్షులచే విఖనసుని మతముగ వ్రాయబడియున్నది. ఈ గ్రంథసంచయమునకు శ్రీ వైఖానస భగవచ్ఛాస్త్రమని వ్యవహారముకలదు. ఈ భగవచ్ఛాస్త్రమందు ప్రతిపాదింపబడిన విషయము విశేషించి ఆలయములందు చేయదగిన భగవదారాధనమునకు మాత్రమే సంబంధించినది. ఇదిగాక భృగుప్రోక్తమని ప్రసిద్ధిచెందిన ప్రసిద్ధ మానవధర్మశాస్త్రము కూడ వైఖానసకల్పసూత్రమునకు సంబంధించిన ధర్మశాస్త్రమేనని విమర్శకులభిప్రాయపడుటయు కలదు వైఖానస భగవచ్ఛాస్త్రముతో పాటుగ విష్ణ్వారాధనమును వివరించుటకు నిర్మింపబడిన పాంచరాత్రశాస్త్రమనునొక వైష్ణవశాస్త్రము కలదు. దీనికి పాంచరాత్ర భగవచ్ఛాస్త్రమనియు, సాత్వతశాస్త్రమనియు, భాగవతశాస్త్రమనియు కూడ ప్రసిద్ధి కలదు. 'వైష్ణవం ద్వివిధంశాస్త్రం వైఖానసం పంచరాత్రం' అని మరీచిమహర్షి చెప్పిరి. 'వైఖానసం పంచరాత్రం తథా భాగవతాభిధమ్' అని మూడువిధములుగ వైష్ణవశాస్త్రవిభాగమును భృగువుచెప్పు చున్నాడు. దీనికనురూపముగ 'వైదికః తాంత్రికో మిశ్ర ఇతి మే త్రివిధో మఖః' అని శ్రీభాగవతమందలి భగవద్వాక్యము కలదు. శాస్త్రద్వైవిధ్యపక్షములో భాగవతపాంచరాత్రముల నొక్కటిగ చేర్చవచ్చును. 'భాగవతమత' మను పేరిట దాని వ్యవహారమును వైష్ణవాచార్యులువాడుట ఈ సామ్యమును సమర్థించునదిగ చెప్పవచ్చును. వ్యుత్పత్తిసిద్ధముగ గూడ ఇది సంగతము కాదగియున్నది. భగవచ్ఛబ్దము వాసుదేవశబ్దమునకు పర్యాయముగ శ్రీవిష్ణుపురాణాదులందు వ్యవహరింపబడినది. పాంచారాత్రమతము వాసుదేవపారమ్యమును చెప్పునదై యుండుటచే వాసుదేవమతమును భాగవతమతమనియనుటలో ఔచిత్యము కలదు. త్రైవిధ్యపక్షములో భాగవతమతమును ప్రత్యేకముగ లక్షింపవలసియుండును. వైఖానసపాంచరాత్రములు రెండును భగవచ్ఛాస్త్రములే యైనను వీనిలో పరస్పరముకల వైలక్షణ్యమును మరీచిమహర్షి యీ క్రిందివిధముగ నిరూపించుచున్నారు.

"వైష్ణవం ద్వివిధం, వైఖానసం పాంచరాత్రమితి, వైఖానసం వైదికం వైదికైరర్చితం, ఐహికాముష్మికఫలప్రదం, పాంచరాత్రమాగ్నేయం అవైదికం దీక్షితైరర్చితం ఆముష్మికఫలప్రదం. సౌమ్యం సర్వత్ర సంపూజ్యమ్" (విమానార్చనాకల్పే ౭౭ పటలే)

వైఖానసశాస్త్రము వైదికమనియు వైదికులచే అనుష్ఠింపబడినదనియు ఈ యారాధనముచే ఐహికము ఆముష్మికమునను రెండుఫలములు కలుగుననియు పంచరాత్రము వైదికముకాక తాంత్రికమనియు దీనిననుష్ఠించుటకు దీక్షయను నొక సంస్కారముచేసికొనిన వారలకు మాత్రమే అర్హత కలుగుననియు ఈ యనుష్ఠానముచే ఆముష్మికఫలము మాత్రమే కలుగగలదనియు పై వచనముల కర్థమగుచున్నది. ఇచ్చటి వైదికతాంత్రికశబ్దములకు విశేషించి వ్యాఖ్యానము చేయుట అవసరము.

వైదికశబ్దమునకు వైదికప్రక్రియ ననుసరించిన ప్రకారమని యర్థము. వేదమంత్రములచే బహుల ప్రయోగనిర్వాహము కలదనియు అర్థము చెప్పవచ్చును. వేదములందు నాలుగింటియందును యజ్ఞముల ప్రయోగము ముఖ్యముగా కలదు. వేదమంత్రముల యర్థము ప్రాపంచికసకల నిర్వాహకమునకు కావలసిన అన్ని విషయములను వివరించునట్టిదైనను వేదమంత్రములు స్వస్వరూపముచే యజ్ఞములందుపయోగపడునట్టివిగనున్నవి. యజ్ఞములను సక్రమముగ ఆచరించువిధానమును చెప్పుటకై కల్పసూత్రములు వ్రాయబడినవని తెలిసికొంటిమి.

'వైదికైః కర్మభిః పుణ్యైః నిషేకాదిర్ద్విజన్మనామ్
కార్యః శరీరసంస్కారః పావనః ప్రేత్య చేహ చ ౨౬
గార్భైర్హోమైర్జాతకర్మచూడామౌంజీనిబంధనైః
బైజికం గార్భికం చైనోద్విజానామపమృజ్యతే ౨౭
స్వాధ్యాయేన వ్రతైర్హోమైః త్రైవిద్యేనేజ్యయాసుతైః
మహాయజ్ఞైశ్చ యజ్ఞైశ్చ బ్రాహ్మీయం క్రియతే తనుః' ౨౮

వేదచోదితములగునట్టి నిషేకమాదియగు పుణ్యసంస్కారములచే ద్విజులకు శరీరసంస్కారములాచరింపనగినవి ఈ సంస్కారములు ఇహలోకమందు పరలోకమందును శ్రేయస్సు నీయగలవు. గర్భాధానమాదిగల శారీరసంస్కారములచేత బీజగర్భసంబంధమగు దోషము నశింపచేయబడును. అట్లే వేదాధ్యయనము మధుమాంసవర్జనాదినియమములు సావిత్రచరుహోమాది సాయంప్రాత హోమములు త్రైవిద్యవ్రతము దేవర్షిపితృతర్పణము పుత్రోత్పాదనము, పంచమహాయజ్ఞములు జ్యోతిష్టోమాదులు వీనివలన బ్రహ్మప్రాప్తియు కలుగునని మానవ స్మృతిచెప్పు

మున్నది (రెండవ అధ్యాయము). ధర్మార్థకామమోక్షములని చెప్పబడిన నాలుగు పురుషార్థములలో సర్వోత్తరమైన మోక్షపురుషార్థము కాంక్షణీయమని చెప్పబడుట చేతను అట్టి బ్రహ్మప్రాప్తిరూపమోక్షమునకు సాధనముగ యజ్ఞములు విధింపబడుట చేతను యజ్ఞాచరణము అవశ్యకర్తవ్యమనుట నిశ్చయము. యజ్ఞములనాచరించుటకు మొట్టమొదటగా శ్రౌతాగ్నిని సంపాదించుట కర్తవ్యము. ఈ అగ్నిని సంపాదించుటకు ఆదియందు అగ్న్యాధేయమువలన శ్రౌతమ మగ్ని సిద్ధించును. అగ్న్యాధేయమే శ్రౌతాగ్నికి మూలము. అయగ్ని గార్హపత్యము ఆహవనీయము దక్షిణాగ్నియని మూడువిధములుగ నుపాసించదగియున్నది. అగ్న్యాధానముచే సంస్కృతమగు నగ్ని ప్రథమమున గార్హపత్యమను నొక ప్రదేశమున (ఆయతనమున) ప్రతిష్ఠింపబడి అవల దక్షిణాగ్ని ఆహవనీయముననను నాయతనములందు తీసికొనిపోబడును. గార్హపత్యాయతనమందలి అగ్ని ధార్యము. అనగా నష్టమై పోకుండ శాశ్వతముగ సంరక్షింపబడుచుండును. ప్రతిదినమును ప్రాతఃకాలమునను సాయంసమయమునను అగ్నిహోత్రమునకు ఉక్తమగు కాలమున గార్హపత్యమందు సంరక్షింపబడిన అగ్నిలో స్వల్పభాగము మంత్రవత్తుగా ఉద్ధరింపబడి ఆహవనీయాయతనమందు హోమము చేయబడుచుండును. దర్శపూర్ణమాసములు విశేషములగు ఇష్టికాలములలో వీట్లయందును దక్షిణాగ్నియందును హోమాదులు జరుపబడుచుండును. అగ్నిహోత్రపరిచర్యచేయబడుటయనునది ఇట్టిది. ఈ విధానమే వైఖానసశాస్త్రమందు చెప్పబడిన ఆరాధనమునకు మూలమైయున్నది. కావున వైఖానసవిధి వైదికమని వ్యవహరింపబడినది. మోక్షకాంక్షులగు వారలకు భగవదాధనము విహితమనియు ఆయారాధనము 'చరితక్రియాజ్ఞానయోగము' లను నాలుగు విధములుగ నుండుననియు మరీచిమహర్షి చెప్పుచున్నారు. 'చరితక్రియాజ్ఞానయోగేషు చతుర్షుపూజామార్గేషు' అని మరీచివచనము. చరితమనిన పూర్వోదితములగు సూత్రోక్త శారీరసంస్కారములును యజ్ఞాదులునునని తెలియనగును. క్రియయనునది భగవానుని సమూర్తయజనమే. చరితమందు చెప్పబడిన యజ్ఞములుకూడ భగవానుని అమూర్తయజనము. జ్ఞానమనునది పరాపరతత్త్వ వివేకము. యోగము అష్టాంగయోగము. యోగశాస్త్రమందు ప్రసిద్ధము. ఈ నాల్గును భగవదుపాసన రూపములేనని మహర్షులమతమైయున్నది.

ఈ వివరమే 'మానసీ హోమపూజా చ బేరపూజేతి సా త్రిధా' యని భృగుమహర్షిచే చెప్పబడినది. భగవదుపాసనము మూడు విధములుగ నున్నది. మానస

పూజయనునది యోగసిద్ధులగు మహాత్ములు తమ హృదయకుహరమందు 'ఈశ్వర స్సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జున తిష్ఠతి, భ్రామయన్ సర్వభూతాని యన్త్రారూఢాని మాయయా' అని చెప్పబడిన పరమాత్మను జ్ఞాపకశక్తిచే సాక్షాత్కరించుకొని తదర్థములగు మానసోపచారములచే యారాధించుటయగును. ఆ పరమపురుషునినే వేదచోదితములగు యజ్ఞరూపములగు కర్మలచే యజ్ఞపురుషునిగ చరు హోమాదులచే యారాధించుట హోమపూజయగును. పైవిధముగ యజ్ఞపురుషుడును అంతర్యామిగ నున్న పరమపురుషుని శిలాద్వారాదులచే నిర్మింబడి ప్రతిష్ఠింపబడిన విగ్రహములందు ప్రస్పందన హవిరాది ద్రవ్యములచే పూజించుట బేరపూజయనబడును. ఈ మానసహోమబేరపూజలకు ఉద్దేశము భగవదారాధనమొక్కటియే. ప్రకారముకూడ ఒక్కటియే యగుచున్నది.

హోమపూజకును బేరపూజకును గల సామ్య వైషమ్యములను గురించి మరీచిమహర్షి ఇంకను ఇట్లు చెప్పుచున్నాడు.

"తదారాధనం ద్వివిధం, అమూర్తం సమూర్తమితి, అగ్నౌహుతమమూర్తం ప్రతిమారాధనం సమూర్తం, తచ్ఛ్రేష్ఠం యజమానాభావేఽప్యవిచ్ఛిన్నం తిష్ఠతి. తద్విమానార్చనం సర్వక్రతుఫలప్రదం సర్వకామప్రదం చేతి బ్రహ్మా చాశంసత్" (౧ పటలం, విమానార్చన కల్పం).

అగ్నిష్టోమాధి యజ్ఞములనుచేసిన యజమానుడు (అగ్నిహోత్రి) జీవించి యుండునంతకాలమే ఆ యగ్నికి ఫలప్రదత్వము. అతని కుటుంబము వారలకు మాత్రమే ఆయగ్నిహోత్రసాధ్యమగు ఆనుషంగికఫలముల యనుభవముకూడ పరిమితమై యుండును. విగ్రహారాధన మట్టిదిగాక ఒక పుణ్యపురుషుడు ప్రతిష్ఠించిన యాలయము అతనివెనుక అనంతకాలము ఆ విగ్రహము సక్రమముగ ఆరాధింపబడునంతవరకు ఫలము నీయగలదిగ నుండును. అగ్నిష్టోమాదులవలె ఆయా యజ్ఞములకుక్త ఫలములను మాత్రమే ఈయక బింబారాధనమనునది సకలక్రతుఫలమును ఈయగల శక్తికలదై యుండును. మఱియు,

'గ్రామాగ్రహారయోర్ని వాసినామనాహితాగ్నీనాం సామాన్యమగ్నిహోత్రఫలప్రదం, ఆహితాగ్నీనాం సర్వనిష్కృతిహోమార్థం సర్వసమృద్ధ్యర్థం చ భవేత్' (విమానార్చన కల్పం ౧ పటలం)

ఆయా ఆలయములు నిర్మింపబడియుండు గ్రామము అగ్రహారము మొక లగు ప్రదేశములందు వసియించెడి ద్విజులలో అగ్నిహోత్రముచేయజాలని వారలకు అగ్నిహోత్రముచేసిన ఫలమును ఆహితాగ్నులగు వారలకు న్యూనాతిరేక దోషములను సరిదిద్దెడి ప్రాయశ్చిత్తఫలమునుకూడ ఈ బింబారాధనము సమకూర్చుచున్నదని బింబారాధన వైశిష్ట్యము ప్రతిపాదింపబడియున్నది.

ఇదే విషయము విస్తరించి మరీచియందే ఏకోనవింశపటలమందిట్లు చెప్పబడినది.

'అథ దేవయజనం వ్యాఖ్యాస్యామః 'అగ్నిహోత్రేణ లభేతే స్వర్గ' మిత్యాహుః. 'సంగతి దేవపూజానాం యజ్ఞా' ఇతి సూర్యోవదన్తి. యజ్ఞేష్వే తేషు దేవయాగో విశిష్యతే యజమానాభావేఽపి భువి శాశ్వతం తిష్ఠతి తస్మా ద్రాజ్ఞో రాష్ట్రస్య యజమానవంశస్యాభివృద్ధిం కరోతి'

అని వైశిష్ట్యమును చెప్పి ఈ బింబారాధనమునకు వైదికత్వమును ప్రకారాన్తరముచే చెప్పుచున్నారు.

'తస్యాగ్నిహోత్రస్యాధానం వక్ష్యే' అని ఈ బింబారాధన యజ్ఞమునకు అధానస్థానీయము మహాప్రతిష్ఠయని సూచించుచు పైన మహాప్రతిష్ఠాప్రయోగ ముపక్రమించబడినది. ఆధానాంగముగ యజ్ఞశాలా నిర్మాణమును చెప్పినట్లు మహాప్రతిష్ఠాంగముగ యజ్ఞశాలా నిర్మాణము చెప్పబడినది. ప్రతిష్ఠాప్రయోగమును అద్యంతములు సూక్ష్మేక్షికతో పరామర్శముచేసి చూచినప్పుడు ఒక ప్రక్రియకూడ విడువబడక యజ్ఞమందలి ప్రక్రియయుతయు భంగ్యంతరముగ సమన్వయము చేయబడుట పరీక్షింపదగినది. అగ్న్యాయతన సంస్కారమునకై ఆయతనము లందించతగిన సప్త పార్థివ సప్తవానస్పత్యాది పదార్థములు పీఠసంఘాతాదులందు ఆదేరీతిగ ప్రక్షేపములుగ విధింపబడినవి. ఆధానముచే అగ్నిసిద్ధియై గార్హపత్యమందు ప్రతిష్ఠింపబడినట్లు మహాప్రతిష్ఠచే గార్హపత్యస్థానీయమగు ధ్రువబేరమను మూల విగ్రహమునందు భగవత్సాన్నిధ్యము పొందింపబడును. ఆవల గార్హపత్యస్థానీయమగు మూలబేరమందుండి ఆహవనీయ స్థానాపన్నమగు కౌతుకమను నింకొక బింబమందు శక్త్యావాహనము చేయబడి నిత్యమగు నుపచార జాతమంతయు ఆ కౌతుకబింబమునందు చేయబడుచున్నది. దేవాలయమునందలి బింబముల సన్నివేశమిట్లున్నది. అచలమై శిలాద్వారా దినిర్మితమైగర్భగృహమునసుండుప్రధానబింబము ధ్రువబేర మనబడును.

అదిగాక కౌతుక బేరమనియు ఔత్సవ బేరమనియు మరిరెండు బేరములుకూడ ధ్రువబేరముతోపాటుగ గర్భగృహమున నుండును. కౌతుకబేరము నిత్యార్చనము నందును. ఔత్సవబేరము విశేషార్చనమునందును ఉపయోగింపబడును, ఈ రెండును యథాక్రమముగ ఆహవనీయస్థానమును దక్షిణాగ్ని స్థానమును పొందుచున్నవి. దీనిని త్రేతాగ్నిపక్షమున బేరత్రయ విధానమని నిరూపించిరి. ఇట్లే యజ్ఞాంగముగ పంచాగ్నికల్ప మొక్కటి కూడ కలదు. ఆ కల్పములో పై జెప్పిన మూడగ్నులతో గూడ సభ్యము, అవసథ్యమునను రెండగ్నులు చేరి పంచాగ్నులగును. పంచాగ్ని కల్పమునను సరించి బేరపక్షములో తౌల్యము సంపాదింపబడుటకు పై జెప్పిన మూడు బేరములతో స్నాపనబేరము బలి బేరమునను రెండు బేరములుచేరి పంచబేరములగు చున్నవి. ఈ పంచబేరములకుగల సార్థక్యము వలని యుపయోగము మొదలగు విశేషములను వివరించుట ఈ వ్యాసమున ఉద్దేశముకాకుండుటచే దానిని విడిచితిని. ఇట్లు శ్రౌతాగ్ని సామ్యము సిద్ధించిన పై బేరపూజనము వైదికమనుట నిశ్చయము. నిత్యముసాయంప్రాతఃకాలములందు అగ్నిహోత్రపరిచర్యవలె పూజనము. దర్శ పూర్ణ మాసలవలె పంచపర్వార్చనము ఆగ్రయణము చాతుర్మాస్య మొదలగు విశేష పూజలు జరుపబడుట గమనించదగినది. సంవత్సరమున కొకతూరి సోమయాగము వలె కాలోత్సవము విధింపబడినది. ఉత్పాతాదులందు విశేషశాన్తులు చెప్పబడినవి. 'యజనము, దేవయజనము- సవము, ఉత్సవము' ఇత్యాది వ్యవహారముకూడ పై నిర్ణయమునకు సాధకము కావచ్చును. అగ్ని ప్రతిష్ఠింపబడి ధార్యముగ నుంచ బడెడి గార్హపత్యాది కుండములకు ఆగ్న్యాయతనమని వ్యవహారము. అట్లే విగ్రహ ములు ప్రతిష్ఠింపబడి యారాధింపబడెడి దేవాలయములకు దేవాయతనములని శాస్త్ర వ్యవహారమున్నది. దీక్ష, అధ్వర్యు, యజమానుడు, ఋత్విక్కులు, హౌత్రప్రశంస నము, హవిస్సు, పూర్ణాహుతి, అవబృథము, త్రిషవణము, అకల్మషకామప్రాయ శ్చిత్తముమొదలగు యజ్ఞాసాధారణములగు పారిభాషిక పదములవ్యవహారము భగవ చ్ఛాస్త్రోక్త సమూర్తయజనమందు ప్రసిద్ధమైయున్నది.

పాంచరాత్ర శాస్త్రమును గురించి పరామర్శించినప్పుడు వైఖానస శాస్త్రమున కంటే దీనియందుగల భేదమీతీరున తెలియునది. పాంచరాత్రశాస్త్ర ప్రవృత్తిని గురించియు పాంచరాత్ర శబ్దార్థమును గురించియు చాలవిధములగు వ్యుత్పత్తులు చెప్పబడుచువచ్చినవి. 'అలాభే వేదమన్త్రాణాం పాంచరాత్రోదితే న వా' అను సుప్రసిద్ధ స్మృతివచనము ననుసరించి పాంచరాత్రమందు వేదమంత్రముల విని

యోగములేదని తెలియుచున్నది. సోమకాసురుడు వేదముల నపహరించిన కాలములో భగవదారాధము చేయుటకు వేదమంత్రములు లభించకపోయినంతట చతుర్ముఖుడు ఖిన్నుడై భగవానుని ప్రార్థింపగా వేదమంత్రములులేనికొరత కలుగకుండ భగవానుడు పాంచరాత్రశాస్త్రమునుద్ధృతమంత్రసలలితముగచేసి యాతని కుపదేశించినట్లుగను ఈ పాంచరాత్రశాస్త్రరీతిగా ఐదు దినములు చతుర్ముఖుడు భగవదారాధనము ఆ మంత్రములతో ఆచరించునట్లును ఐదురాత్రము లారాధించుటచే దానికి పాంచరాత్ర మను పేరు కలిగినట్లును ఒకచోట చెప్పబడినది. దీని కనుగుణముగనే మహాభారతమందును

'బ్రాహ్మణై: క్షత్రియైర్వైశ్యై: శూద్రైశ్చ కృతలక్షణై:
అర్చనీయశ్చ సేవశ్చ నిత్యయుక్తై: స్వకర్మభి:,
సాత్త్వతం విధిమాస్థాయ గీతస్సంకర్షణేన యః'

అని ద్విజేతరసాధారణముగగూడ నీ విధానము చెప్పబడినట్లు కలదు.

'సాంఖ్యం యోగ: పంచరాత్రం వేదా పాశుపతం తథా
ఆత్మప్రమాణాన్యేతాని న హన్తవ్యాని హేతుభి:'

అని మహాభారతమందు వేదమువలెసాంఖ్యముతోపాటుగ పంచరాత్రము వేదాతిరిక్తప్రమాణముగ చెప్పబడినది.ఇట్టివిగాక మఱికొన్నివచనములు పాంచరాత్రనిందనే చెప్పునట్టివి కలవుగాని అయ్యవి మనకీ వ్యాసమునందు ప్రకృతములుకావు. బ్రహ్మసూత్రములందు విరోధపాదమున జీవోత్పత్తిని నిషేధించిన పంచరాత్రాధికరణమునకుకూడ నిదానమును పరామర్శించవలసియున్నది. శ్రీ రామానుజ సిద్ధాంతమునకు మూలస్తంభమగు శ్రీ యామునాచార్యులువారి ఆగమ ప్రామాణ్యమేమి వారి తరువాతి కాలమందు శ్రీరామానుజ సిద్ధాన్తమును కల్పాన్తము వరకును అవిచాలితముగ సంరక్షించిన మహాశయమును ఆర్జించి కవితార్కిక సింహ సర్వతంత్ర స్వతంత్ర వేదాంతదేశికాది సార్థకబిరుదములను దేవదత్తములుగ సంపాదించుకొనిన శ్రీమద్వేంకటనాథుని పంచరాత్రరక్షయేమి ప్రవర్తించి పరామర్శించినరీతిని పరిశీలింపగా బాదరాయణుని బ్రహ్మసూత్ర మందలి పంచరాత్రాధికరణమందలి వివాదాంశమునుగాక అనేక ఇతర విషయములలో ఆక్షేపమునకు గుఱియగు పాంచరాత్రమును సమర్థించుటకు వారలచే చేయబడిన ప్రయత్నము వలన

పాంచరాత్రమందు కలట్టి 'అవైదికత్వ' ప్రశంస వారల మనముల నాకర్షించునట్లు స్పష్టపడగలదు. వైఖానస సంహితలందుమాత్రము ఈ రెండు శాస్త్రములకును 'వైదిక తాంత్రిక' భేదము వ్యవస్థాపకముగ చెప్పబడినది.

శతపథబ్రాహ్మణమందలి పంచరాత్ర సత్త్రమునకును పాంచరాత్రశాస్త్రమునకును సంబంధమును కల్పించుటకై కొందఱు చరిత్ర పరిశోధకులు ప్రయత్నించుటలో ఔచిత్యము కనబడదు. అట్లైనచో శతపథబ్రాహ్మణ కాలమును క్రీస్తుపూర్వము పదియవ శతాబ్దమునకు తీసుకొనివెళ్ళుటచే పాంచరాత్రశాస్త్రమో లేక పంచరాత్రసిద్ధాన్తమో అంతకు పూర్వపుదైయుండవచ్చునని వారనియెదరు. క్రీస్తుపూర్వము రెండవ శతాబ్దినాటి శిలాశాసనము ననుసరించి అందు వాసుదేవునకు గరుడధ్వజము సమర్పింపబడి నట్లుండుటచే ఈ శాస్త్రమున కాశాసనమునకంటే పూర్వకాలసత్త సిద్ధించుచున్నదని కొందఱి మతము. పాణిని పతంజలుల గ్రంథములలోగల వాసుదేవ బింబపరామర్శము ఈ శాస్త్రమునకు క్రీస్తుపూర్వపు రెండవ శతాబ్దకాలమును చెప్పునని యనుచున్నారు, 'మెగాస్తనీస్' యొక్క వ్రాతలలో వైష్ణవ శైవపూజలను గురించిన ప్రశంసయు దీని ప్రాచీనత కాధారమని తలుచుట కలదు.

మహాభారతమందలి నారాయణీయ ప్రకరణ రచనాకాలనిర్ణయమందు విప్రతిపత్తి కలుగుటచేతను మహాభారత మిప్పుడు మనకు లభించిన అనుపూర్వితో నూరువేల గ్రంథమంతయు ఒకే కాలమందు రచియింపబడలేదని చారిత్రక పరిశోధకులు తలచుటచేతను ఆ గ్రంథభాగమందు విశిష్టమగు పాంచరాత్ర ప్రశంసావచనముల వలన శాస్త్రనిర్మాణకాలము క్రీస్తుకు వెనుక కాలమునకు తీసికొనిపోబడుటకు బలమైన ఆధారములు లేవని విమర్శకుల నిర్ణయమైయున్నది.

భగవద్రామానుజులేమి వారి తరువాత వారి అనుచరులగు పూర్వపు ఆచార్యులేమి శ్రీవైష్ణవమతమునకు సర్వతోముఖమగు వ్యాప్తిని కల్పించుటకై పాంచరాత్రశాస్త్రమును ఆధారముగజేసికొని తమ కృషిని నిర్విఘ్నముగ సాగించిరి. బ్రాహ్మణాది వర్ణములవారు తమ తమ శాఖాసూత్రములను అనుష్ఠించుచు పారంపరిగ వచ్చుచుండుటలో ప్రజాసామాన్యము తామాచరించుచుండిన నియత పరిమిత వాతావరణములలో బద్ధులై వేరువేరుగ నిలిచిపోవుట తటస్థించెడి కాలములో శ్రీవైష్ణ

చార్యులు అవతరించి ప్రజలలో నూతనచైతన్యమును కల్పించి వారు వారు తమ తమ శాఖలందును సూత్రములందును ఆయా ప్రత్యేక సంస్కారములను నియమములను అనుష్ఠించినను సర్వసాధారణముగా కొన్ని ధర్మములను తమకు అవిరోధముగా జేసుకొని వైష్ణవమతమను పేరిట నొక విశాలమతమును అవలంబించి అవాంతరాచారములందు భిన్నదృక్పథములు కలిగినను ప్రధాన లక్ష్యమగు మోక్షమార్గాన్వేషణమందు ఏక లక్ష్యముతో నడచికొనవచ్చుననియు ప్రచారము జరిగినది ఇట్లు విభిన్న సంప్ర : యములు ఆచారములు కలవారలకు సన్నిహితతను కల్పించుటకు సాధనముగా పంచరాత్రశాస్త్రమందలి దీక్షాసంస్కారము వారలకు శరణ్యమై యీ సంస్కారమునకు ప్రాధాన్యమీయబడి తద్ద్వారముగా శ్రీవైష్ణవమతము వ్యాప్తికావింపబడినది.

పాంచరాత్రశాస్త్రమున దీక్షయను నొక ప్రక్రియకలదు. ఇది ఈ యాగమునకుమాత్రమే సంబంధించినది. ఇందు ప్రధానమైనది తప్తములగు శంఖ చక్రములచే భుజములయందు అంకనముచేసికొనుట. రెండవది తిరుమణి శ్రీచూర్ణములతో ఊర్ధ్వపుండ్రమును ధరించుట. మూడవది వైష్ణవనామముతో వ్యవహరించికొనుట. నాల్గవది వైష్ణవ మంత్రము నుపదేశమునొందుట. ఐదవది భగవధారాధనము చేయుట. ఈ యైదింటిని పంచ సంస్కారములని చెప్పుదురు. ఈ సంస్కారములను ఒకానొకడు పరిశుద్ధహృదయముతో ఒక ఆచార్యునాశ్రయించి అతనివలన గ్రహించవలయును. ఇట్లు పంచసంస్కారములను పొందినపిమ్మట నాతడు వైష్ణవుడనబడును. అతనికి వైష్ణవేతరులతో సంబంధము నిషేధింపబడినది. పంచసంస్కామును పొందుటకు బ్రాహ్మణాది చతుర్వర్ణములవారును స్త్రీలనుకూడా అర్హులగుదురు. పంచసంస్కారముచే వర్ణాశ్రమ భేదములు పోకపోయినను ఆ సంస్కారమును పొందిన వారలందరును వైష్ణవత్వమును నొక సమానగౌరవముచే సామ్యము చెందుదురు. మోక్షార్హులును ఆగుదురు.

పాంచరాత్రశాస్త్ర సంహితలు 215 కలవని డాక్టర్ Shrader వ్రాసిన అహిర్బుధ్న్య సంహితా పరిచయమందు కలదు. ఈసంఖ్య ఇంకను అధికముగ గూడ వుండవచ్చునని విమర్శకు లభిప్రాయపడుచున్నారు. ఈ సంహితలను తరగతులుగ విభజించవచ్చని అతని యభిప్రాయము.

(1) సహజమైనగ్రంథములు (ఉత్తరదేశపువి)

(2) సాధారణ పరిమితిగలవియు దక్షిణదేశమందుండెవియు (పై సహజ సంహితలననుసరించినవి).

(3) తరువాతి కాలపువి(ఉత్తరదేశపు వానికి దక్షిణదేశపువానికిని సంబంధించినను ముఖ్యమైనవ్యూహ ప్రస్తావము లేనివి).

ఈ సంహితల యందలి ప్రతిపాదితాంశములు గూడ ఆతనిచే ఈ దిగువవిధమున సంగ్రహింపబడినవి.

1. వేదాంతము, 2. మంత్రశాస్త్రము, 3. యంత్రశాస్త్రము, 4. మాయాయోగము, 5. యోగము, 6ఆలయ నిర్మాణము, 7. విగ్రహ నిర్మాణము, 8. శారీరసంస్కారములు, ఆహ్నికము, 9. వర్ణాశ్రమధర్మములు, 10. ఉత్సవములు.

కాగా పాంచరాత్రశాస్త్రము విగ్రహారాధనముతో పాటుగ సమప్రధానముగ పై ఇతర విషయములనుగూడ వ్యాఖ్యానించుచున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. పాంచరాత్రమున వాసుదేవుడను విష్ణ్వంశము ఉపాస్యముగ చెప్పబడుటచే ఈ శాస్త్రముఏక దేవతోపాసనమును సాధించుచున్నది.

ఇట్టివే శివపారమ్యమును స్థాపించిన శైవాగమ సంహితలు ప్రధానములుగ యిరువది యెనిమిది కలవని తెలియుచున్నది. ఇందుపైన పంచరాత్రమందు చెప్పబడిన పది యంశములును విస్తరించి ప్రతిపాదింపబడియున్నది.

ఇట్టివే శక్తిపారమ్యమును స్థాపించిన శైవతంత్రములు చాలకలవు. ప్రపంచమంతయు ఒక పురుషునివలనగాక లోకానుభవము ననుసరించి ఒకానొక స్త్రీ వ్యక్తియందే ఉత్పన్నమగుట యందౌచిత్యము కలదనియు జగత్కారణమగునట్టి యొక వ్యక్తి స్త్రీయైయుండుననియు వారలు అనియెదరు. ఇతర సిద్ధాంతములందుకూడా బ్రహ్మవిష్ణ్వాదులు తమ తమ శక్తి విశేష సహకారముల చేతనే జగత్సృష్టి నిర్వాహముల జేయుటను ఆ సిద్ధాంతకారులు నిరూపించి యుండుటచే ఆ శక్తి ఇంకొకని యధీనమై యుండుటకంటే స్వతంత్రమై యుండుట న్యాయమని వారివాదము.

శాక్తతంత్రములలో పంచమకారసాధనము లేక పంచతత్త్వము అనగా మద్యము, మాంసము, మత్స్యము, ముద్ర, మైథునము ననునవి కలవనియు ఈ యైదును శాక్తదీక్ష పొందినవారలకు ముఖ్యాచరణీయములని చెప్పి శాక్తమతము నీరసమైనదని నిందకుపాల్పడిన కాలమొక్కటి కలదు. ఈ మత తత్త్వమును సంగ్రహ విస్తరరూపముగ వ్యాఖ్యానించుటకు ఆరంభించి ఈ తంత్రశాస్త్ర గ్రంథములను పెక్కింటిని సంస్కరించి మూలములుగను వ్యాఖ్యానములుగను ప్రచురించిన మహాపండితుడు Sri Jhon Woodroffe (under the psedonym of Arthur Avaion) ప్రచురణములు వెలువడిన వెనుక శాక్తతంత్రములందుండెడి మహోన్నతములగు నాదర్శములు మహిమము ప్రపంచమున వ్యాపించినవని చెప్ప వచ్చును. ప్రాయకముగ వైష్ణవ ఆగమములు సంహితములనియు శైవాగమములు ఆగమములనియు శాక్తగ్రంథములు తంత్రములనియు వ్యవహరింపబడుచున్నవని Winternitz అభిప్రాయపడుచున్నాడు. శైవతంత్రములు ముఖ్యముగ బంగళా దేశమునందు జన్మించి బౌద్ధప్రచారముతోబాటుగ అస్సాం నేపాళ దేశమునకును టిబెట్ చైనా దేశములకుకూడ ఈ గ్రంథములు సమముగనే క్రమముగ వ్యాపించినవి. ఈ తంత్రములలో అధిక వ్యాప్తిని చెందినది. మహానిర్వాణతంత్రము. బీజాక్షరములు, మంత్రములు, యంత్రములు, ముద్రలు, న్యాసములు మొదలగునవి జగత్కారణ రూపిణియగు శక్తిని వశీకరణము చేసికొనుటకు సాధనములచి చెప్ప బడినది. ఈ సాధనముల ద్వారముగ పరాశక్తిని స్వాధీనపరచికొని ఇష్టార్థసిద్ధిని సాధకుడు చెందునని వీరి మతము. దేవిని ఉపాసించుటకు ఇతర సిద్ధాంతములవలె మోక్షమే పరమోద్దేశమైనను శాక్తమందు సాధనసిద్ధి అవాంతరఫలముగ నిర్ణయించ బడినది. మహానిర్వాణమును అనగా శక్తితో కలిసిపోవుటకు మోక్షఫలముగ ఈ తంత్రము చెప్పుచున్నది. వేదాదులందు చెప్పబడిన మోక్షసాధనములు యుగాంతర విషయములనియు కలికాలమందు ఆ సాధనములు అసాధ్యములనియు కలియందు మోక్షప్రాప్తియనునది ఈ తంత్రమార్గానుసరణముచేతనే సిద్ధించుననియు ఈ తంత్రముయొక్క సిద్ధాంతము.

కులార్ణవతంత్రము, కులచూడామణి, ప్రపంచసారతంత్రము, తంత్రరాజ తంత్రము, కాళీవిలాసతంత్రము, జ్ఞానార్ణవతంత్రము మొదలగునని తంత్రగ్రంథములలో ఉత్తమోత్తమమైనవని చెప్పవచ్చును. ఈ తంత్రగ్రంథములు ప్రాయికముగ క్రీస్తు తరువాతి అయిదవ శతాబ్దమునకు తరువాతివై యుండవచ్చునని విమర్శకు

లనుచున్నారు. తంత్రములలో చెప్పబడిన కొన్ని అపూర్వ విషయములు అథర్వ వేదమునందును బ్రాహ్మణములందును ఉపనిషత్తులందును కానవచ్చినను అంత మాత్రముచే తంత్రముగను చాలకాలముక్రిందకు తీసికొనిపోరాదనియు వారల యభిప్రాయము. మంత్రములు తంత్రములు అనునవి భారతనాగరికతతో సమకాలిగముగ నంగీకరింపతగినను 'మండలము'లను గురించిన ప్రస్తావము ప్రాచీన గ్రంథములందు కనబడుటలేదు. 'చక్రాబ్జము' మొదలగు మండలములు వాని విన్యాసము విని యోగము పంచరాత్ర సంహితలలో చెప్పబడినది. ఈ మండలములను గురించిన ప్రథమ పరిచయము క్రీస్తు తరువాతి రెండవ శతాబ్దపునాటిదగు 'ఆర్యమంజుశ్రీమూలకల్ప' గ్రంథము 'గుహ్యసమాజ' గ్రంథమునందును కానవచ్చుచున్నది. ఈ రెండును బౌద్ధతంత్ర గ్రంథములు. యోగాచార సిద్ధాంతమును వ్యాపింపజేసిన అసంగుడు సాధనగ్రంథము నొకదానిని వ్రాసియుండెను. 'సాధనమాల' యను బౌద్ధతంత్రమందు ప్రసిద్ధములగు ఖడ్గసిద్ధి, అంజనసిద్ధి, గులికాసిద్ధి, రసాయనసిద్ధి, యక్షిణీసిద్ధి మొదలగు సిద్ధులను గురించిన ప్రస్తావము పంచరాత్ర సంహితలలో 'జయాఖ్య' సంహిత మొదలగు వానియందు చెప్పబడియున్నవి. యక్షిణీసిద్ధిని ప్రశంసించు ప్రకరణమును బౌద్ధతంత్రమగు భూతడామర తంత్రమున కొక విశేషమును విమర్శకులు కనిపెట్టిరి.

భూతడామరు తంత్రమునందు యక్షిణీసిద్ధి చెప్పబడినచోటున యక్షిణీసిద్ధి కలిగినవానికి 'దీనారములు' (బంగారు నాణెములు) విశేషించి లభించునని చెప్పబడినదనియు అదే యక్షిణీసిద్ధిని చెప్పెడి 'జయాఖ్య' సంహిత (పాంచరాత్ర సంహిత) యందు 'దీనారముల'ను గురించి ప్రస్తావన కానరాదనియు దానిచే దీనారములు మన వాఙ్మయమున వ్యవహరింపబడినట్లు నిర్ణయింపబడిన క్రీస్తు తరువాతి ఆరవ శతాబ్దమునాటిదైన భూతడామర తంత్రముకంటె స్వల్పకాలము ముందుకు పై పంచరాత్ర సంహితకాలమును తీసికొనిపోవచ్చుననియు చెప్పుదురు. 'దీనారము'లను గురించి అమరసింహుని కోశమందలి ప్రస్తావము దాని కాలనిర్ణయమందు తోడ్పడుచున్నది.

కాగా పాంచరాత్రశాస్త్రసిద్ధాన్త రీతిని భగవదారాధము (సమూర్తపూజ-విగ్రహారాధనము)నకు వైదిక అగ్నిహోత్రప్రక్రియ యనునది మూలముకాకుండుటచేతను భదవద్విగ్రహారాధమే ప్రధానోద్దేశముగా చెప్పబడక మంత్ర యంత్రాది

సాధనాంతరములుకూడ సమప్రధానముగ చెప్పబడుట చేతను ఈ శాస్త్రము వేదవిధులను అనువర్తించినను వేదసిద్ధాంతమునకు విరుద్ధముకాకపోయినను అవైదికమని చెప్పబడినది.

ఈ యభిప్రాయమునే Sir B. Bhattacharya, M. A., Ph.D. ఇట్లు జయాఖ్యసంహిత ఉపోద్ఘాతమందు చెప్పుచున్నారు:

'Therefore in order that the Jiva may obtain emancipation, worship becomes necessary. No one can realise the supreme spirit without any concrete idea of the same and it is hence necessary that the Highest God should be worshipped in the form of mantras and images.'

వైఖానసశాస్త్రమునందు పంచమూర్తి విధానమనియు చతుర్మూర్తికల్పమనియు రెండు వేదాన్త ప్రక్రియానుగుణములగు పూజాప్రకారములు కలవు. ఈ విధానము భారత నారాయణీయమందును కలదు.

'విష్ణుం చ పురుషం సత్యమచ్యుతం చ యుధిష్ఠిర
అనిరుద్ధం చ మాం ప్రాహుర్వైఖానస విదోజనః
వాసుదేవం చ రాజేంద్ర సంకర్షణ మథాపి వా
ప్రద్యుమ్నం చా నిరుద్ధంచ చతుర్మూర్తిం ప్రచక్షతే'

వైఖానసులు చెప్పినట్లు చెప్పబడిన పంచమూర్తి విధానమువేరు. పంచరాత్రులు చెప్పెడి చతుర్మూర్తివిధానమువేరు. పంచరాత్ర మూర్తులను వ్యూహములను పేరుతో ఆ శాస్త్రకారులు వ్యవహరించిరి. ఈ వ్యూహవాదము భగవద్గీతాకాలము నాటికి వ్యవహారమునందు రాలేదనియు కృష్ణుని నిర్యాణానంతరము కృష్ణునికి ఆప్తులగు బంధువులు మూవురు ఈ సందర్భమున నీ పథకమందు చేర్చబడి ఈ వ్యూహ సిద్ధాంతము సృష్టింపబడినదనియు చెప్పుటకలదు. వ్యూహశబ్దము భారతమందు కనబడదు.

'చాతుర్వ్యూహం పరంబ్రహ్మ షాడ్గుణ్యపరికర్మితమ్
పంచరాత్రస్య కృత్స్నస్య ప్రసూతిం పర్యుపాస్మహే'

అని పంచరాత్ర రక్షయందు వేదాంత దేశికునివచనము. వైఖానసులు పైభారతవచనమందలి అర్థమును ప్రాతిస్వికముగ గ్రహించి 'పంచమూర్తి' 'చతుర్మూర్తి' అను నామములచేతనే వ్యవహరించుచున్నారు. మహాభారత మందలి ఉక్తి ఇట్లున్నది.

యుధిష్ఠిరః :—

'కథం త్వమర్చనీయోఽసి మూర్తయః కీదృశాశ్చతే
వైఖానసాః కథం బ్రూయుః కథం వా పాంచరాత్రికాః'

శ్రీభగవాన్ :—

'శృణు పాండవ తత్సర్వమర్చనాక్రమమాత్మనః
స్థండిలే పద్మకం కృత్వా సాష్టపత్రం స కర్ణికం,
అష్టాక్షర విధానేన అథ వా ద్వాదశాక్షరైః,
వైదికైరథవా మన్త్రైః మమ సూక్తేన వా పునః
స్థాపితం మాం తత స్తస్మి న్నర్చయేత విచక్షణః
విష్ణుం చ పురుషం సత్యమచ్యుతం చ యుధిష్ఠిర
అనిరుద్ధం చ మాం ప్రాహుః వైఖానసవిదోజనాః
వాసుదేవం చ రాజేన్ద్ర సంకర్షణమథాపి వా
ప్రద్యుమ్నం చా నిరుద్ధం చ చతుర్మూర్తిం ప్రచక్షతే
ఏతాశ్చాన్యాశ్చ రాజేంద్ర సంజ్ఞాభేదేన మూర్తయః
విద్ధ్యనర్థాన్తరా ఏవ మామేవం చార్చయేద్బుధః'

ఈ మహాభారత వచనములందు వ్యూహప్రస్తావము లేదు. వైఖానసశాస్త్రమందు వ్యవహరింపబడుచున్న మూర్తి ప్రస్తావము మాత్రమే కలదు. పైవచనములందు చెప్పబడినట్లు 'స్థండిలే' పద్మకమును కల్పించుటగాని అందు భగవంతుని స్థాపించుటకాని వైఖానసశాస్త్ర ప్రక్రియకాదు. వైదిక మంత్రములను చెప్పిన వెనుక తాంత్రిక మంత్రములచే పాంచరాత్ర పూజను చెప్పుట ప్రక్రమౌచితిని కలిగియుండెడిది. ఇందును గురించి పరామర్శించదగినది. పై భారతోదాహరణమందు ముద్రిత గ్రంథములలో 'విష్ణుం చ పురుషం సత్యం' అనుటకు మాఱుగ 'పురుషం చ తత

స్సత్యం' అని యుండుటయు ప్రామాదికము. వైఖానస శాస్త్రమందు చతుర్మూర్తి విధానము కూడ ప్రకరణాన్తరమున చెప్పబడియున్నది. కాని భారతమందుదహరించిన ప్రకరణము పంచమూర్తికల్పమునకు సంబంధించినదే యగును.

ఈ సిద్ధాన్తమును మరీచిమహర్షి ఇట్లు చెప్పుచున్నారు. 'తత్ర పరమాత్మైవ పంచధా భవతి' 'స వా ఎష పురుష: పంచధా పంచాత్మే' తి శ్రుతిః. తస్మాదాకాశాది మహాభూతానాం క్రమేణ పరమాత్మని భేద ఏవ. సభ్యాహవ నీయాన్వాహార్య గార్హపత్యావసథ్యా ఇతి పంచాగ్నివత్. 'పంచధాఽగ్నీన్ వ్యక్రామత్, విరాట్ సృష్టి' తి శ్రుతి:. ప్రాణాది పంచవాయుభేదైరివ పంచ మూర్తిభేదై: భిద్యతే ఇతి చ. 'హ్రోహూయమాన: పంచభి: స్వగుణై: ప్రసన్నై: సర్వవిమానే ధారయిష్యసి' ఇతి శ్రుతి: తస్మాత్ 'విష్ణుపురుష సత్యాచ్యుతా నిరుద్ధా' ఇతి మూర్తినాం పంచానామాది మూర్తిర్విష్ణు:, తద్భేదాశ్చ చతస్రోమూర్తయ:. తద్విష్ణో:స్సమాపనుదాయ చతుర్గుణాయేతిశ్రుతి:. తస్మాత్ బ్రహ్మచతుష్పాద్భవతి, పాదాదర్ధాత్త్రిపాదాత్కేవలాచ్చ క్రమేణ ధర్మజ్ఞానైస్సర్వ వైరాగ్యైరితి విషయగుణై: చాతుర్భిర్మూర్తయోభవన్తి. ఆది మూర్తేంచ్చతుర్మూర్తిత్వాత్' క్రమేపి విష్ణు: మహావిష్ణు: సదావిష్ణు: వ్యాపినారాయణ ఇతి చతుర్మూర్తయోభవన్తీ. విష్ణోరంశ: పురుష, మహావిష్ణోరంశ: సత్య: సదావిష్ణోరంశోఽచ్యుత: వ్యాపినోఽంశోఽనిరుద్ధ ఇతి ధర్మాది బ్రహ్మగుణై: చనుర్ధా భిద్యతే. పురుష: పురుషాత్మక: పరమపురుషో ధర్మమయ ఇతి సత్యః సత్యాత్మక: జ్ఞానమయ: సర్వతేజోమయ ఇతి, అచ్యుతోఽపరిమిత ఐశ్వర్య: శ్రీపతిరితి. అనిరుద్ధో మహాన్ వైరాగ్యః సర్వసంహార ఇతి'.

(విమానార్చనాకల్పము ౨౫ పటలము

చతుష్పాద్బ్రహ్మస్వరూపమును ప్రణవాక్షరవ్యాఖ్యాన రూపముగ మాండూక్యోపనిషత్తున నుపపాదింపబడిన ప్రకారమీయెడ ననుసంధించుకొనదగినది.

'ఓమిత్యేకాక్షరమిదం సర్వ తస్యోపవ్యాఖ్యానభూతం భవద్భవిష్యతి సర్వమోంకారఏవ. యచ్చాన్యత్త్రికాలాతీతం తదప్యోంకార ఏవ. సర్వం హ్యేతద్బ్రహ్మయమాత్మా బ్రహ్మ సోఽయమాత్మా చతుష్పాత్'

వైఖానసశాస్త్ర విధి ననుసరించి ఆలయములలో పూజచేయుటకు వైఖానస సూత్రముననుష్ఠించెడి బ్రాహ్మణులకు మాత్రమే అధికారము కలదు, వారు పూజిం

చెడి ఆలయములలో భగవానుని సేవించి తీర్థప్రసాదములు స్వీకరించి తరించుటకు మాత్రమే ఇతరులందరకు విహితమైనది. పంచరాత్రప్రక్రియ ననుసరించి దీక్షను యిచ్చినట్లు పూజకు ఇతరులకు అర్హత కలిగించుట కీశాస్త్రమందు ఆధారములేదు. ఐతే వైఖానససూత్రమునందు అసాధారణముగ నుపదేశింపబడిన వానప్రస్థాశ్రమము స్వీకరించునప్పుడు ఆ యాశ్రమమందున్న వారలను వైఖానసులనియు వారి మతమును వైఖానస మతమనియు వారి ధర్మములను వైఖానస ధర్మములనియు వ్యవహారము ప్రాచీనకాలమునుండియు వచ్చుచున్నది. బోధాయనుడు గౌతముడాదిగాగల ప్రాచీన కల్ప సూత్రకారులు తృతీయాశ్రమధర్మములను చెప్పునప్పుడు ఆ ధర్మములను వైఖానస సూత్రోక్తములుగ ననుష్ఠించవలయునని చెప్పుచున్నారు. మానవ ధర్మశాస్త్రమందును ఈ ప్రస్తావము కలదు. మానవస్మృతి భగవచ్ఛాస్త్ర సంహితా నిర్మాతలలో నొకరగు భృగువుచే వైఖానస కల్ప సూత్ర సంబంధినిగ రచియింపబడనదని పూర్వమే చెప్పబడినది. ఇందును గురించి విమర్శించదగియున్నది.

భృగ్వాదులగు వైఖానసశాస్త్ర నిర్మాతలు తాము విఖనసఋషి ముఖమున నీ శాస్త్రమును వినియున్నట్లు తమ గ్రంథములందు వ్రాసికొనియుండుటచే ఈ గ్రంథములు వైఖానస సూత్రకాల సమకాలమునకు చెందియుండవచ్చును. ఈ సంహితలందు ఇతరాగమ సంహితలలోని యంత్ర తంత్రాదివిషయములు చెప్పబడకపోవుటచేతకూడ ఈ గ్రంథములను ఇతరాగమ సంహితలకంటే ప్రాచీనములని మాత్రము చెప్పుటకవకాశమున్నది. ఈ సందర్భమున నొక సమస్య సమాధేయమై యున్నది. వైఖానస సంహితలందు పాంచరాత్రశాస్త్రపరామర్శము పలుతావులందు చేయబడుచు వచ్చినది. ఇట్లే పంచరాత్ర గ్రంథములందు వైఖానస పరామర్శమును కలదు. పై నిర్ణయ ప్రకారము పాంచరాత్ర సంహితలు తరువాతి కాలపు వగుటచే వానియందు వైఖానస ప్రస్తావము సంగతమైనను వైఖానసశాస్త్రమందు పంచరాత్ర ప్రస్తావమునకు న్యాయములేదు. ఇట్టి వచనములు ప్రక్షిప్తములై యుండవచ్చుననియు కానిచో శాస్త్రక్షోభ మేర్పడుననియు పంచరాత్రరక్షాకారుని నిర్ణయ మీక్రిందివిధముగ నున్నది.

'వైష్ణవశాస్త్రభేదత్వేన సమపఠితయోః వేదవిరుద్ధయోః భగవద్యామునమునివాసుదేవస్వామి ప్రభృతిభిః స్థాపిత ప్రామాణ్యయోః అవిశేషవైష్ణ సమయ పరిగ్ర

హయోః శ్రీమత్ పాంచరాత్ర వైఖానసశాస్త్రయోః శ్వయోరప్య ప్రామాణ్య ప్రసంగాత్' అని యారంభించి 'ప్రక్షిప్తత్వా దప్రమాణాని'

ఈ ప్రకరణమున శ్రీవిష్ణుపురాణవచనమును ప్రత్యేకదృష్టితో పరామర్శించదగియున్నది.

'యజ్వభిర్యజ్ఞపురుషో వాసుదేవశ్చ సాత్త్వతైః
వేదాన్త వేదిభిర్విష్ణుః ప్రోచ్యతేయో నతోఽస్మితమ్'

(శ్రీవిష్ణుపురాణము)

యజ్ఞముల ననుష్ఠించెడి వైదికులు భగవానుని 'యజ్ఞపురుషు'డను పేరుతో పూజించెదరు. సాత్త్వతులు అనగా పంచరాత్ర విధిననుసరించి భగవదారాధనము చేయువారు అతనిని 'వాసుదేవు'డను పేరుతో పూజించెదరు. వైఖానసశాస్త్రము ననుసరించి భగవదారాధనము చేయునట్టి వేదాంతవేత్తలాతనిని 'విష్ణు'వను పేరుతో పూజించెదరని ఈశ్లోకము కర్థము స్పష్టముగనున్నది. పైజెప్పబడిన వివరమంతయు ఈశ్లోకమున సంగ్రహింపబడినదనుట తెలియనగినది. విష్ణు గాయత్రికి ప్రధాన ప్రతిపాద్యదేవతయగువాడు విష్ణువు అనునదికూడ 'నారాయణాయ విద్మహే వాసుదేవాయ ధీమహితన్నో విష్ణుః ప్రచోదయాత్' అను మంత్రమువలన తెలియుచున్నది.

వైఖానస సంహితలకు ఆగమమను వ్యవహారమా సంహితలందెచ్చటను చెప్పబడలేదు. 'వైఖానసాద్యాగమోక్త దీక్షాంప్రాప్తోహి వైష్ణవః' అను వైద్యనాథ దీక్షితయోద్ధృతవచనము వైఖానసశాస్త్ర పరిచయంలేని గ్రంథకర్తయొక్క విలసితము. లేక ఆగమాన్త రసాజాత్యము ననుసరించి దీనికిని ఆగమమను వ్యవహారము కాలాంతరమందు కలిగియుండును. ఆగమ లక్షణముగా శైవాగమమునందు చెప్పబడిన లక్షణములు వైఖానసాగమమునందులేవు. ఆగమ లక్షణమును చెప్పునప్పుడు కోశకారులు ఆ లక్షణములను శైవాగమసంహితల నుండియు పురాణముల నుండియు ఉదాహరించుచువచ్చిరి. ఇట్లే తంత్రశబ్ద నిరుక్త లక్షణములు కూడ వైఖానసశాస్త్రమును తంత్రముక్రింద సంగ్రహించుటలేదు.

వైఖానస సంహితలకు ప్రచారము అత్యంతము అల్పమై యుండుటచే ఈ గ్రంథములు ఇంతవరకు పాశ్చాత్య విమర్శకుల దృష్టి నాకర్షించియుండలేదు. భారతదేశమందైనను వింధ్యకు దక్షిణమున తప్ప ఉత్తరహింద్పూస్థానమున వైఖానస పూజ చేయబడెడి ఆలయములుగాని వైఖానస సంహితలుగాని కానరావు.

వైష్ణవాగమములలో వైఖానస పాంచరాత్రములు రెండు మాత్రమే గాక కేరళదేశమందు శ్రీఅనంతపద్మనాభస్వామి ఆలయము మొదలగు ప్రసిద్ధ దివ్యక్షేత్రములందును ఉత్కల దేశమందు శ్రీ జగన్నాథస్వామి దేవాలయమందును హిమాలయమందలి విశాలక్షేత్రమందును ద్వారక పండరీపుర మాదిగాగల చోట్లను ఒక విలక్షణ విధానముతో పూజ జరుగుచున్నది. 'వైదిస్తాంత్రికోమిశ్రః అని శ్రీభాగవతమందుక్తమైన మిశ్రమపూజ ఇదియై యుండవచ్చును.

ప్రాయకముగ ఆగమ సంహితలందు చరితము క్రియజ్ఞానము యోగమునను నాలుగు విభాగములుగ ప్రమేయము చెప్పబడుటను గురించి 'చరితక్రియాజ్ఞాన యోగేషు చతుర్షుపూజా మార్గేషు' అను మరీచివచనము అను గ్రాహకముగనున్నదని చెప్పవచ్చును! ఐనను వైఖానస సంహితలందు చరితవ్యాఖ్యానమునకు అవశ్యకతలేనందున చరితము చెప్పబడలేదు. చరిత విస్తరము శ్రీ వైఖానసకల్పసూత్రమందు చెప్పబడియున్నది. క్రియా ప్రపంచమే సంహితలయొక్క ప్రధానోద్దేశ్యమగుటచే ఈ భాగమే ఈ సంహితలలో చెప్పబడినది. జ్ఞానయోగ ప్రశంస చాల తక్కువగ కలదు. ఈ రెండు ప్రకరణములు కూడ ప్రస్తుతము లభ్యములగు వైకానస సంహితలలో మరీచి విమానార్చనకల్ప సంహితయందు మాత్రమే కానవచ్చెడివి. పాంచరాత్ర సంహితలలో నొక్కటగు పాద్మసంహితయందు పై చరితక్రియాజ్ఞాన యోగములు నాలుగును నాలుగు గ్రంధపాదములుగ విభజింపబడి అట్లే గ్రంధరచన సాగినది. శైవసంహితలలోకూడ నొకటి రెండు సంహితలయందట్టి విభాగము కలదు. వైఖానస సంహితలలో మరీచియందు విషయ విభాగ సూచనము కలదు గాని 'పాద' వ్యవహారము కనబడలేదు.

ఈ సంహితలందు శిల్పశాస్త్రము, వాస్తుశాస్త్రము, ధర్మశాస్త్రము, జ్యోతిశ్శాస్త్రము పరామర్శించబడుచున్నవి, శిల్పశాస్త్రములందుక్తమగు శిలా లక్షణాదులు శిల్పోపకరణములు. ప్రతిమా నిర్మాణలక్షణము, చిత్రకర్మ విధానము దశతలాది మానభేదములు శిల్పశాస్త్రము ననుసరించియే యున్నవి. వాస్తుశాస్త్రమందలి వాస్తుదేవతా స్వరూపము వాస్తుపదవివ్యాసము ఈ పదవిన్యాసమందలి అవాంతరభేదములు అట్లే అనుసరింపబడినవి పురాణములందును ఇతిహాసములందును విస్తరించి చెప్పబడిన శైవవైష్ణవావతార భేదములను చాలవరకు ఆగమములు ప్రశంసించుచున్నవి. ప్రత్యక్షముగ ఆయా పురాణముల పేర్లను పేర్కొనకపోయినను పురాణకథలందు వివరింపబడిన అనేక అవతార చరిత్రములకు సంబంధించిన విగ్రహముల పూజను

ఆగమములు చెప్పుచున్నవి. అట్లే ఆగమములను కూడ పురాణములు ప్రశంసించు చున్నవి. పురాణకథలుమాత్రములేవు. ఆగమములందు పేర్కొనబడిన చాలా మంది పరివారదేవతలయొక్క పేర్లు వానికి ఏర్పడియున్న పర్యాయపదములుకూడ వేదవాఙ్మయమందుగాని ఇతర సారస్వతమందుగాని అధికముగా కనబడుటలేదు. ఇట్టిప్రత్యేక నామవాచకపదములు కొన్నివేల సంఖ్యకుకూడ పోవచ్చునని తోచు చున్నది. ఈ పేరులకాకరము ఆగమశాస్త్ర ప్రవక్తలగు మహర్షుల సాక్షాత్కార మేనని చెప్పవలసి వచ్చుచున్నది.

ఎట్లయినను విగ్రహారాధనానుష్ఠానమునకు సమకాలికముగ ఒక శాస్త్ర ముండుటఅవసరము. విగ్రహారాధనము వేదకాలపుఆర్యులకు పరిచయమయినదేనని ఆగమికుల విశ్వాసము. విమర్శకుల దృష్టిననుసరించి ఆలయముల ప్రాభవమున కొక కాలము నిర్ణయించబడి యున్నది. ఆ కాలమున నీ శాస్త్రములు నిర్మింపబడి యుండుట ఉచితము. శైవ వైష్ణవ శాక్తాగమములు ప్రాయకముగ సమకాలికములు కావచ్చును. బౌద్ధాగమములు కూడ అప్పటివే అయి వుండవచ్చును. పరస్పరమొక్క శాస్త్రము యొక్క పరిచయము మరియొక శాస్త్రమందు కలదు. కాని వైఖానసశాస్త్ర సంహితలందు శాక్త శైవ పంచరాత్ర సంహితలలో వలె మంత్ర తంత్ర యంత్రా దుల మండల పూజా సాధన విశేషములు మొదలగు బింబారాధన వ్యతిరేక విషయ ములు చెప్పబడలేదు.

ప్రాచీన కాలము నుండియు వైఖానస పాంచరాత్ర శాస్త్రములు అనుష్ఠింప బడుచు వచ్చుచుండెడి కొన్ని ఆలయములందు ఆయా ఆరాధనమునకు అవిరోధ ముగ కొన్ని భక్త విగ్రహములు ఆ భక్తులు లోకోపకారమునకై అనుగ్రహిం చిన ద్రావిడ ప్రబంధ పారాయణము మొదలగునవి ప్రవేశింపజేయబడి జరుగుచు న్నది. ఈ విధానమందు అనేక అవ్యవస్థలు ఏర్పడి నేటికి రేపటికి కూడ కైంకర్య పరులలో ఈర్ష్యా ద్వేషము లేర్పడి కష్ట పరంపరలు కలుగుచున్నవి. వీనిని అత్యంత సహన భావముతో ఆలయాధికారులను కైంకర్య పరులను పరా మర్శించి ఆలయములు శక్తి వంచన లేక సక్రమముగ జరుగు ప్రయత్నముల నొనర్చుట అందరకు కర్తవ్యము.

క్రమముగ ఆగమములందు శ్రద్ధాభక్తులు హ్రస్వమై 'ఆగమము' అనునొక అవ్యవస్థను పాటింపక స్వేచ్ఛానుసారముగ తమకుతోచిన రీతిని విగ్రహ ప్రతిష్ఠలను

రాధనలను నెరవేర్చెడి కాలమిప్పుడు సంప్రాప్తమై అట్టి అతిచారములు ప్రబలముగ జరుగుచున్నవి. భక్తియే ప్రధానము. భక్తిని అనుష్ఠానమునందు తెచ్చుకొనుట కాక నిర్ణయమక్కరలేదు అనువాదమునకు ఎట్టి సమాధానము చెప్పవలయునో ఆది ఎంతవరకు సఫలమగునో వివరించుట శక్యము గాదు. యఃశాస్త్ర విధిముత్సృజ్య వర్తతే కామ కారతః నసశిద్ధి మవాప్నోతి నసుఖం న పరాంగతిం. తస్మాచ్ఛాస్త్రం ప్రమాణం తే కార్యాకార్యా వ్యవస్థితౌ, జ్ఞాత్వా శాస్త్ర విధానోక్తం కర్మ కర్తుమిహార్హసి (గీత17అధ్యా.) అని భగవద్గీత యందలి భగవానుని నిర్ణయము. ఎవ్వడు శాస్త్రమందు విధింపబడిన ప్రకారమును విడచి తనకు మంచిదని తోచినట్లు ఆయా కార్యములను స్వేచ్ఛా రీతిని చేయునో అతడు ఇహలోక పరలోకము లందలి సుఖమును గాని మోక్షమును గాని పొందజాలడు. ఇది మంచి ఇది చెడు అను నిర్ణయము శాస్త్రములందు రక్షింపబడిన రీతిని తెలిసికొని శాస్త్రములందు చెప్పబడినట్లే ఆయా కార్యములను ఆచరించుట శ్రేయము గాని తనకు మంచిదని తోచిన విషయమును మంచిదని నమ్మి దానిని చేయరాదు. తనకు మంచిదని తోచిన ధర్మమునకు శాస్త్రము అనుమతి నొసంగిన యెడల తప్పక దానినే చేయవచ్చును. కార్యాచరణమునకు దిగుటకు ముందు తనకు తోచిన విషయము శాస్త్ర సమ్మతమైనదా కాదా అను సంశయమును శాస్త్రవిమర్శ చేతను శాస్త్రజ్ఞుల శుశ్రూష చేతను తెలిసికొని తీరవలయును.

ఆగమశాస్త్రములను విగ్రహ సత్తను వేద కాలమునకు తీసికొనిపోవు రీతి ఈ క్రింద చెప్పిన రీతిని గమనింపదగును.

'One is lead naturally to suspect in viwe of the fact other ancient countries, such as Greece, had images in the 800 B. K, and Egypt had, of course, in still older date whether India has, if not greater, similar claims to antiquity of her images. being universally pronounced as an idolatrous country. We believe with other scholars who have made some investigation into the subject that image making was known in India in the Vedic times'. Sri Brindavan C, Bhattacharya, M. A., F. R. S. G. S. (Edin) in hs Indian images Part I. Page xlx,

—(o)—

వైఖానసశాస్త్రము, దాని విశిష్టత

'వ్యాసో నారాయణో హరిః' 'వ్యాసాయ విష్ణురూపాయ' అనునట్లు పూర్వాచార్యులు వ్యాసభగవానునియందు పరమాదరముతో కూడియుండి వారియందలి యాప్తతమత్వాధ్యవసాయముచేత తత్ప్రణీతములగు బ్రహ్మ సూత్రములకు వ్యాఖ్యానములను రచియించి మతకర్తలును భాష్యకర్తలునను ఖ్యాతిని చెందిరి. ఇట్టి భాష్యకర్తలు తమ తమ పేరిట వేరు వేరు మతములనుకూడ స్థాపించిరి. ఈ మతములు నేడు ప్రచారమునందు కలవు. ఈ మతకర్తలందరును సూత్రార్థములను వ్యాఖ్యానించు సందర్భములో తమ తమ మతమున కనుగుణముగ సూత్రాక్షరములను సమన్వయించిరే గాని సూత్రములందు ప్రామాణ్యతాబుద్ధిని త్యజింపరైరి. మహనీయుడగు వ్యాసభగవానుడట్టి తటస్థభాషలో తన సూత్రములను రచింపగల్గెను. పరస్పరము ఉత్తరదక్షిణ ధ్రువములకు గల తరతమ భావముతో కలహించెడి పలుమతములకీ సూత్రముల యమరిక తన యాశ్రయమును ప్రసాదించినది. ఈ బ్రహ్మసూత్రములు నాలుగధ్యాయములలో వేదాన్తార్థమును సవిమర్శముగ నుపదేశించినవి. అందు ప్రథమాధ్యాయమునందలి ప్రథమ సూత్రము 'అథాఽతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా' యని యారంభించబడినది. సకలోపనిషత్ప్రతిపాద్యమై సదసదాకాశప్రాణాది శబ్దములకు ముఖ్యవాచ్యమును సర్వోత్తరమునగు వస్తువు బ్రహ్మశబ్దార్థమని నిరూపించుటకై యీ సూత్రమందు అట్టి వస్తువునకు 'బ్రహ' మని పేరిడిరి. ఇదియే యీ ప్రబంధమున ప్రతిపాద్యమగు పరమతత్త్వము. లోకోత్తరశక్తివంతమై రెండవదగు 'జన్మాద్యస్యయతః' యను సూత్రమందు చెప్పబడినట్లు నిఖిలప్రపంచ సృష్టిస్థితిసంహారములకు నిదానమగు నావస్తువొక్కటే ననుటలో ఏమతము వారికిగాని మతభేదము లేదు. అట్టి ఏకైక వస్తువు,

'యం శైవాః సముపాసతే శివ ఇతి బ్రహ్మేతి వేదాన్తినః
బౌద్ధా బుద్ధ ఇతి ప్రమాణపటవః కర్తేతి నైయాయికాః ।
అర్హన్నిత్యథ జైనశాసనరతాః కర్మేతి మీమాంసకాః
సోఽయం వో విదధాతు వాంఛితఫలం త్రైలోక్యనాథో హరిః ॥

అనినట్లు అనేకులచే అనేక నామరూపములతో పిలువబడి యారాధింపబడుచున్నది. అట్టి పేరులన్నిటిలో వ్యాపకమైనది విష్ణుదేవుడని పై శ్లోకము వలన స్పష్టమగుచున్నది. అట్లే లోకమందు వ్యవహారము కలదు. ఈ విష్ణుశబ్దము ఋగ్వేదమాదిగ సకల వేదములందును పఠియింపబడినది. విష్ణునియొక్క మహిమముగూడ విస్తరించి కీర్తింపబడినది. వేదకాలమందలి విష్ణుశబ్దమునకు తరువాతికాలమందు రచియింపబడిన ఇతిహాసపురాణాదులందలి విష్ణుశబ్దమునకును సంబంధములేదనియు వేదకాలమందలి విష్ణుడు అగ్నీంద్రాదులవలె సామాన్యమైన దేవతయే అయియుండెననియు తరువాతి వాఙ్మయమునందు విష్ణువునకు సర్వాతిశాయి గౌరవము పరబ్రహ్మత్వము మొదలగు గుణములు సంక్రమింపచేయబడిన వనియు చెప్పెడివారల వాదము నిచ్చట విమర్శించ దలచలేదు. ఆ యంశము మరియొక వ్యాసమునందు చూడనగును.

విష్ణువు నారాధించువారలు వైష్ణవులనబడుట శాస్త్రసిద్ధము. ప్రస్తుతము లోక వాడుకలో వైష్ణవులని వ్యవహరింపబడు ప్రజలెక్కువమంది కలరు. లోకమునందలి శబ్దములన్నియు విష్ణునికి వాచకములేయైనను కొన్ని శబ్దములే (వ్యవహారమందు శ్రీమోప స్థితి నుద్దేశించి) విష్ణుశబ్దపర్యాయములుగ వ్యవహరించబడుచున్నవి. ఉదాహరణమునకు మహాభారతమందలి శ్రీవిష్ణు సహస్రనామాధ్యాయమందు ' విశ్వ - శివ - స్థాణు -ఆదిత్య - ధాతృ - విశ్వకర్మ - మను - త్వష్టృ - అంభోనిధి - అన్తక - వ్యాసా'ది శబ్దములు భగవద్వాచకములుగ పఠియింపబడినవి. కాని ఆ పదములకు లోకసిద్ధములగు నర్థాన్తరము లందేరూఢిని మనము చూచుచున్నాము. ఐనను వానికి విష్ణువాచకత్వము ముఖ్యమైన దని వ్యాసభగవానుడు సూచించియున్నాడు. విష్ణు సహస్రనామములలో సర్వాదియందు విశ్వశబ్దము వాడబడినదిగాని విష్ణుశబ్దము లేదు. మొత్తముపైన యీ వేయినామములలో అచ్చటచ్చట మూడు పర్యాయములు మాత్రమే విష్ణుశబ్దము ఆవృత్తి చేయబడినది. తాత్పర్యనిర్ణాయకములగు నుపక్రమోపసంహారాభ్యాసా పూర్వతాఫలార్థవాదోపపత్తులను లింగములలో విష్ణుశబ్దమునకు తదితర పర్యాయపదములకంటె నధికమగు ప్రత్యేకత లేకపోయినను సహస్రనామాధ్యాయమందలి పూర్వోత్తరపీఠికల సందర్భమునసురించి ఈ యధ్యాయమునకు ' విష్ణుసహస్రనామాధ్యాయ ' మనుపేరు ప్రసిద్ధమైనది. అచ్చటి సందర్భమిది :—

యుధిష్ఠిర ఉవాచః—

'కిమేకం దైవతం లోకే కిం వాప్యేకం పరాయణమ్,
స్తువన్తః కం కమర్చన్తః ప్రాప్నుయుర్మానవాశ్శుభమ్.
కోధర్మః సర్వధర్మాణాం భవతః పరమో మతః
కిం జపన్ముచ్యతే జన్తుః జన్మసంసారబన్ధనాత్.'

శ్రీ భీష్మ ఉవాచ :—

'జగత్ప్రభుం దేవదేవమనన్తం పురుషోత్తమమ్,
స్తువన్నామసహస్రేణ పురుషస్సతతోత్థితః.
తమేవ చార్చయన్నిత్యం భక్త్యా పురుషమవ్యయమ్,
ధ్యాయన్ స్తువన్నమస్యంశ్చ యజమానస్తమేవచ.
అనాదినిధనం విష్ణుం సర్వలోకమహేశ్వరమ్,
లోకాధ్యక్షం స్తువన్నిత్యం సర్వదుఃఖాతిగో భవేత్.
బ్రహ్మణ్యం సర్వధర్మజ్ఞం లోకానాం కీర్తివర్ధనమ్,
లోకనాథం మహద్భూతం సర్వభూతభవోద్భవమ్.
ఏష మే సర్వధర్మాణాం ధర్మోఽధికతమో మతః,
యద్భక్త్యా పుండరీకాక్షం స్తవైరర్చేన్నరస్సదా.
పరమం యో మహత్తేజః పరమం యో మహత్తపః
పరమం యో మహద్బ్రహ్మ పరమం యః పరాయణమ్.
పవిత్రాణాం పవిత్రం యో మఙ్గలానాం చ మఙ్గలమ్,
దైవతం దేవతానాం చ భూతానాం యోఽవ్యయః పితా.
యతస్సర్వాణి భూతాని భవన్త్యాదియుగాగమే,
యస్మింశ్చ ప్రలయం యాన్తి పునరేవ యుగక్షయే.
తస్య లోకప్రధానస్య జగన్నాథస్య భూపతే,
విష్ణోర్నామసహస్రం మే శృణు పాపభయాపహమ్.
యాని నామాని గౌణాని విఖ్యాతాని మహాత్మనః,
ఋషిభిః పరిగీతాని తాని వక్ష్యామి భూతయే.

అను యుధిష్ఠిరభీష్ముల ప్రశ్నోత్తరములలో పరమదైవము పరమ ప్రాప్యము, యెవ్వడను రెండు ప్రశ్నములు, యేదేవుని నర్చించి యే దేవుని స్తుతించి మానవులు సద్గతినిచెందుదురను రెండు ప్రశ్నములు, ధర్మములలోనికెల్ల యే ధర్మముత్తమమైనదను నైదవప్రశ్నము, యే జపమును జపించి మానవులు జన్మనంసారములబంధమునుండి విడివడుదురనునారవప్రశ్నమును నీయారింటికి సరియగు సమాధానములును విష్ణుశబ్ద వాచ్య పరబ్రహ్మముయొక్క విశేషములనే నిరూపించు చున్నవి. ఈయంశము శాంకర బ్రహ్మసూత్రభాష్యమందిట్లు వివరింపబడియున్నది.(page 43 Srirangam Edition)

'కిమేకందైవత' మిత్యారభ్య 'కిం జపన్ముచ్యతేజన్తుః' ఇతి షట్ ప్రశ్నేషు 'యతఃసర్వా' ణీతి ప్రశ్నోత్తరాభ్యాం యద్బ్రహ్మోక్తం తద్విశ్వ శబ్దేనోచ్యత ఇతి. తథా చ ఋగ్వేదే 'ఆస్యజానన్తో నామ చిద్వివక్తిన మహస్తే విష్ణో సుమతిం భజామహ' ఇత్యాది వాక్యైః విష్ణోర్నామసంకీర్తనేన సమ్యక్ జ్ఞానప్రాప్తి ర్విహితా. వివేష్టి వ్యాప్నోతీతివిష్ణుః విషేర్వ్యా ప్త్యర్థాయినో న్నుక్రృత్యయాన్తన్యరూపమ్. దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదశూన్య ఇత్యర్థః, 'అన్తర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణః స్థిత' ఇతి శ్రుతేః. విశతేర్వా నుక్ ప్రత్య యస్య రూపం విష్ణురితి.

'యస్మాద్విష్టమిదం సర్వం తస్య శక్త్యా మహాత్మనః'
తస్మాద్విష్ణురితి ఖ్యాతో విశేర్ధాతోః ప్రవేశనాత్. ఇతి విష్ణుపురాణే.
'వ్యాప్తో మే రోదసీ పార్థ క్రాన్తిశ్చాభ్యధికా స్థితా,
క్రమణాచ్చాప్యహం పార్థ విష్ణురిత్యభిసంజ్ఞతః.' ఇతి మహాభారతే.

అట్లే ఋగ్వేదమందు
'ప్రవః పాన్తమన్ధసో ధియాయ తే మహీశూరాయ విష్ణవే చార్చత' అనియు,
శౌనకుని ఋగ్విధానమందు

'సురూపాం ప్రతిమాం విష్ణోః ప్రసన్నవదనేక్షణామ్,
కృత్వాఽఽత్మనః ప్రీతికరీం సువర్ణ రజతాదిభిః.
తామర్చ యేత్తాం ప్రణమేత్తాం భజేత్తాం విచిన్తయేత్,
విశత్యపాస్తదోషను తామేవ బ్రహ్మరూపిణీమ్' అనియు,

బోధాయన కల్పసూత్రమందు

'అథాతో విష్ణుప్రతిష్ఠాకల్పం వ్యాఖ్యాస్యామః' అని యారంభించి ముహూర్త విచారమును అధివాసాదులనుచెప్పి 'అతో దేవా అవన్తు న' ఇతి విష్ణుంస్థాపయేత్' అని బింబప్రతిష్ఠను చెప్పి 'అథాతో మహాపురుషస్యాహరహః పరిచర్యావిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః అని యారాధనప్రకారమును చెప్పియున్నది.

ఇట్లే శ్రీమన్మహాభాగవతమున శ్రీకృష్ణావతార ఘట్టములో

'నిశీథే తమ ఉద్భూతే జాయమానే జనార్దనే,
దేవక్యాం దేవరూపిణ్యాం విష్ణుస్సర్వగుహాశయః
అవిరాసీద్యథా ప్రాచ్యాం దిశీన్దురివ పుష్కలః' (౧౦-౩-౮)అనియు

అచ్చటనే దేవకీదేవి స్తుతియందు

'రూపం యత్తత్ప్రాహురవ్యక్తమాద్యం
బ్రహ్మ జ్యోతిర్నిర్గుణం నిర్వికారమ్,
సత్తామాత్రం నిర్విశేషం నిరీహం
సత్వం సాక్షాద్విష్ణురధ్యాత్మదీపః.' (౧౦-౩-౨౪)

అనియు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ విష్ణుని యవతారమని కీర్తింపబడినది.

అట్లే శ్రీరామాయణమందు రామావతారఘట్టమున

'ఏతస్మిన్నన్తరే విష్ణురుపయాతో మహాద్యుతిః,
శంఖచక్రగదాపాణిః' పీతవాసాజగత్పతిః (అధ్యా ౧౫-౧౬)

అని యారంభించి సురసంఘనడుమ భగవానునియాగమనమును

'త్వాం నియోక్ష్యామహే విష్ణో లోకానాం హితకామ్యయా' ౧౮ అని దేవతల ప్రార్థనమును చెప్పబడినది.

అట్లే పదునెనిమిదవ సర్గము (బాలకాండము) నందు

'తతశ్చ ద్వాదశే మాసే చైత్రేనావమికే తిథౌ,
నక్షత్రేఽదితిదైవత్యే స్వోచ్చసంస్థేషు పంచసు. ౯
గ్రహేషు కర్కటే లగ్నే వాక్పతావిన్దునా సహ,
ప్రోద్యమానే జగన్నాథం సర్వలోకనమస్కృతమ్. ౧౦

కౌసల్యాఽజనయద్రామం సర్వలక్షణసంయుతమ్,
విష్ణోరర్ధం మహాభాగం పుత్రమైక్ష్వాకవర్ధనమ్. ౧౧
కౌసల్యా శుశుభే తేన పుత్రేణామితతేజసా,
యథా వరేణ దేవానామదితిర్వజ్రపాణినా. ౧౨
భరతో నామ కైకేయ్యాం జజ్ఞే సత్యపరాక్రమః,
సాక్షాద్విష్ణోశ్చతుర్భాగః సర్వైః సముదితో గుణైః. ౧౩
అథ లక్ష్మణశత్రుఘ్నౌ సుమిత్రాఽజనయత్సుతౌ,
సర్వాస్త్రకుశలౌ వీరౌ విష్ణోరర్ధసమన్వితౌ' ౧౪

అని శ్రీరామచంద్రమహాప్రభుని యవతారము విష్ణుని యవతారమనియే కీర్తింపబడుచున్నది.

ఇట్లు విష్ణుశబ్దమునకుగల యసంఖ్యాకములగు పర్యాయములలో 'నారాయణ' 'వాసుదేవ' రెంటినిమాత్రము అర్థపౌష్కల్యముచేత అత్యంత ప్రధానములనుగా శ్రుతియే నిర్ణయించియున్నట్లు తైత్తిరీయ మహానారాయణ ప్రశ్నమందు 'నారాయణాయ విద్మహే వాసుదేవాయ ధీమహి, తన్నో విష్ణుః ప్రచోదయాత్' అను మంత్రము చెప్పుచున్నది. నారాయణ-వాసుదేవ శబ్దములకు మూలము విష్ణుశబ్దమనియే యీ శ్రుత్యర్థము. అనగా నారాయణ-వాసుదేవశబ్ద వాచ్యమగు పరమతత్త్వము శ్రీ విష్ణువని చెప్పినట్లైనది.

నారాయణశబ్దమునందు గల యర్థపౌష్కల్యము నీ క్రింది శ్లోకములలో తెలియనగును.

'నారస్త్వితి సర్వపుంసాం సమూహః పరికీర్తితః,
గతిరాలంబనం తస్య తేన నారాయణః స్మృతః.
నారో నరాణాం సంఘాతస్తస్యాయమయనం గతిః,
తేనాస్మి మునిభిర్నిత్యం నారాయణ ఇతీరితః.
నరాజ్జాతాని తత్త్వాని నారాణీతి విదుర్బుధాః,
తాన్యేవ చాయనం తస్య తేన నారాయణః స్మృతః.
ఆపో నారా ఇతి ప్రోక్తా ఆపో వై నరసూనవః,
తా ఏవ చాయనం తస్య తేన నారాయణః స్మృతః.

జ్ఞానాదయో గుణా రూపం లక్ష్మీర్నిత్యానపాయినీ,
భూమినీలాదయో దేవ్యః శేషాద్యా నిత్యసూరయః.
తద్ధామ పరమం కాలః పురుషః ప్రకృతిస్తథా,
మహదాదిధరాన్తాని సప్త చావరణాన్యపి.
బ్రాహ్మమండం తదన్తస్థా లోకాశ్చ సచరాచరాః,
ఏవమండాన్యనన్తాని తత్సర్వం నారముచ్యతే.
నారాణామయనంవాసస్తే చ తస్యాయనం సదా,
పరమా చ గతిస్తేషాం నారాణామాత్మనాం సదా.
అతోనారాయణో నామ హేతుభిర్ద్విభిః తఃపరః.' అనురీతిగ చెప్పబడిన

ఇట్లే భగవత్ - వాసుదేవశబ్దముల మహిమముగూడ

పూజాయాం భగవచ్ఛబ్దః క్రియతే హ్యౌపచారికః,
శుద్ధే మహావిభూత్యాఖ్యే పరే బ్రహ్మణి వర్తతే.
మైత్రేయ భగవచ్ఛబ్దః సర్వకారణ కారణే,
సంభర్తేతి తథా భర్తాభకారోఽర్థద్వయాన్వితః.
నేతా గమయితా స్రష్టా గకారార్థస్తథా మునే,
ఐశ్వర్యస్య సమగ్రస్య వీర్యస్య యశసః శ్రియః.
జ్ఞానవైరాగ్యయోశ్చైవ షణ్ణాం భగ ఇతీంగనా,
వసన్తి తత్ర భూతాని భూతాత్మన్యఖిలాత్మని.
సర్వభూతేష్వశేషేషు వకారార్థస్తతోఽవ్యయః,
ఏవమేష మాహాశబ్దో భగవానితి సత్తమ.
పరమబ్రహ్మరూపస్య వాసుదేవస్య నాన్యగః,
తత్ర పూజ్యపదార్థోక్తి పరిభాషాసమన్వితః.
శబ్దోఽయం నోపచారేణ అన్యత్ర హ్యుపచారతః,
ఉత్పత్తిం ప్రలయం చైవ భూతానామాగతిమ్.
వేత్తి విద్యామవిద్యాం చ స వాచ్యో భగవానితి,
జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్య వీర్యతేజాం స్యశేషతః.

భగవచ్ఛబ్దవాచ్యాని వినా హేయైర్గుణాదిభిః,
సర్వాణి తత్ర భూతాని వస న్తి పరమాత్మని.
స భూతేషు చ సర్వాత్మా వాసుదేవ స్తథా స్మృతః.'

(శ్రీవిష్ణు పురాణము ౬ అంశం ౭ అధ్యాయము)

ఈ యర్థమే వైఖానసశాస్త్రమందు నిరూపింపబడి యున్నది. వైఖానస శాస్త్రము నకు మూలము వైఖానసకల్పసూత్రమనునంశమీ వ్యాసపరంపరలో విస్తరించి చర్చింప బడియున్నది.

' అథాతో గ్రన్థగణనావిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః, వైఖానసం మహాశాస్త్రం సర్వవేదే షూద్ధృతం సర్వవేదార్థసారభూతమప్రతర్క్యమసన్దితం వైదికైరుప సేవితం విష్ణోరారాధ నాయ సర్వభూత హితార్థాయ శాబ్దం ప్రమాణమవలంబ్య విష్ణునావిఖనసే ఉక్తమ్. విఖనసా భృగ్వాదీనామ్. భృగుణాకాశ్యపేనాత్రిణా మయాచైవ తన్త్రాధికారకాండసంహితా భేదైశ్చతుర్లక్షం ప్రోక్తమ్. తేషాం ప్రతిమార్గం గ్రన్దసంఖ్యాం వక్ష్యామి' అని యారం భించి భగవచ్ఛాస్త్రగంథముల పేరులను వారి పరిమాణమునుచెప్పి 'ఏతేషాం చతుర్వి ధానం మూలం తద్వైఖానసం సూత్రమ్' (మరీచివిమానార్చనకల్పము 96 పటలము). అను మొదలగు ప్రమాణములు చూడ నగును.

మన భారతావనియందు వైదికవాఙ్మయమున నత్యంత ప్రధానస్థానము నాక్రమించి వేదాంగముగపరిగణింపబడెడి కల్పసూత్రములు పెక్కింటిలో భగవదారాధనమే యుపదేశింపబడలేదు. ఉపదేశింపబడిన యొకటిరెంటిలోనానాదేవతోపాసనము చెప్పబడినది గాని భగవదైకాన్త్యము లేదు. శ్రీవైఖానసకల్పతసూత్రమందు మాత్రము నిత్యకృత్య ములలో క్రమముగ బ్రాహ్మముహూర్తజాగరణము, శౌచము,స్నానము,సంధ్య, తర్పణము, బ్రహ్మయజ్ఞము, అగ్నిహోత్రములను నిర్వర్తించినపిదప భగవదారాధనము చేయుట వైధమని యిట్లు విధింబడినది.

'అథాగ్నౌ నిత్యహోమాన్తే విష్ణోర్నిత్యార్చా సర్వదేవార్చా భవతి. 'అగ్నిర్వై దేవానామవమో విష్ణుః పరమస్తదన్తరేణ సర్వా అన్యాదేవతాః ' ఇతి బ్రాహ్మణమ్. తస్మాద్గృహే పరమం విష్ణుం ప్రతిష్ఠాప్య సాయంప్రాతహోమాన్తేఽర్చయతి షడఙ్గులా దహీనం తద్రూపం కల్పయిత్వా పూర్వపక్షే పుణ్యే నక్షత్రే ప్రతిష్ఠాం కుర్యాత్' అని యారంభించి విష్ణుబింబప్రతిష్ఠను నిత్యారాధన ప్రకారమును ఉపదేశించి అర్చనాంతమందు అర్చనాంగముగ

'ద్వాదశాష్టాక్షరాభ్యాం పుష్పాంజలీం దదాతి. తం యజ్ఞపురుషం ధ్యాయన్ పురుషసూక్తేన సంస్తూయ ప్రణామం కుర్యాత్. యజ్ఞేషు విహీనం తత్సంపూర్ణం భవతి. ద్విజాతిరతంద్రితో నిత్యం దేవాయతనే వా భక్త్యా భగవంతం నారాయణ మర్చయేత్. తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛతీతి విజ్ఞాయతే' (వై. స్మార్తసూత్రం ౪ ప్రశ్నం౧౦, ౧౧, ౧౨ ఖండలు) యని ఫలశ్రుతితో ఉపసంహారము చేయబడిన గ్రంథమును ఈ వ్యాసమునకు పరమార్థముగ గమనింపదగియున్నది. భగవదారాధనమున సమర్పింప బడెడి యుపచారములు సాధారణముగ ముప్పదిరెండని పరిగణనముచేయబడినది. ఇంత కంటె అతిశయించి అష్టోత్తర శతసంఖ్యగను సహస్రసంఖ్యగనుగూడ చెప్పబడినవి. గాని అయ్యవి సర్వసులభములు కానందున నిచ్చట ప్రశంసించలేదు. ఆ ముప్పదిరెంటి స్వరూపము :—

' అథార్చనాంగోపచారాన్ వక్ష్యే ఉపచారో విగ్రహశ్చైకార్థా భవతః ఆసన స్వాగతానుమాన పాద్యాఽచమనపుష్పగన్ధధూపదీపార్ఘ్యాఽచమన స్నానప్లోత వస్త్రోత్తరీయ యజ్ఞోపవీతపాద్యాఽచమన పుష్పగన్ధధూపదీపాచమన హవిః పానీయాఽచమన ముఖవాసబలిప్రణామ దక్షిణాః పుష్పాంజలి సహితా స్తుతిశ్చేతి ద్వాత్రింశదుపచారాః ఏతే నృత్తగేయ సంయుక్తా ఉత్తమోత్తమమిత్యాహుః ' (మరీచి 42 పటలము)

ఈ యుపచారములకు వినియోగమును సమంత్రకముగ నుపదేశించి ' పురుష సూక్తేనైకాక్షరాదినా చ సంస్తూయ అష్టాక్షరేణ పుష్పాంజలిం దదాతి ' (మరీచి 41 పటలము) యని పుష్పాంజలి సహిత స్తుతియొక్క స్వరూపమును మరీచి చెప్పియున్నారు.

కాగా అష్టాక్షర మహామంత్రముచేతను ద్వాదశాక్షర మహామంత్రముచేతను స్తుతింపబడు దైవము శ్రీమహావిష్ణువను పేరిట కీర్తింపబడువాడేననియు ఈ యుపచార ములవలని ఫలము విష్ణుసాయుజ్యమనియు పై సూత్రార్థముగ జ్ఞాపకమునందుంచుకొన వలయును. అష్టాక్షరమనిన ' శ్రీమతే నారాయణాయ ' అనియు ద్వాదశాక్షరమనిన ' ఓం నమో భగవతే వాసుదేవాయ ' అనియు లోకప్రసిద్ధమే. అష్టాక్షర మహామంత్ర మునకు శ్రీమన్నారాయణుడును అట్లే ద్వాదశాక్షరమహామంత్రమునకు శ్రీ వాసుదేవుడును ప్రతిపాద్యదేవత యనుటయు స్పష్టము. ఈ రెండు మంత్రములు బింబారాధనమందు

వినియోగింపబడినప్పుడు విష్ణుదేవుని యుపచారములుగ పర్యవసన్నములైనవని యర్థము' విగ్రహాధిష్ఠితమగు శక్తి విష్ణుశబ్దవాచ్యమైనదనుటను ఈ క్రింది మరీచి వచనములవలన తెలియనగును.

'సర్వాధారం సనాతన మప్రమేయ మచిన్త్యం నిర్గుణం నిష్కలం క్షీరేసర్పి, స్తిలేతైలం, పుష్పేగన్ధం. ఫలేరసం, కాష్ఠేఽగ్నిమివ సర్వవ్యాపినం పరమాత్మానం మనసా సంకల్ప్య వాహయేత్. "ఆవాహనోద్వాసనం విష్ణోరయుక్తమితి, యథా హ్యరణ్యాం వ్యాప్తోహి వహ్నిర్మథనాత్సన్నిహితోభవతి తద్దైవ ధ్యాన మథనేన హృది విష్ణు స్సన్నిహితోభవతి. హృదయే విష్ణుం సకలం సంకల్ప్య సువర్ణవర్ణం, రక్తాస్యనేత్రపాణిపాదం, సుఖోద్వహం శుకపింఛాంబరధరం, విష్ణుం ప్రణవాత్మకం, కిరీట కేయూరహారప్రలంబయజ్ఞోపవీతినం, శ్రీవత్సాంకం, చతుర్భుజం, శంఖచక్రధరమేవం పరమాత్మానం పరాత్పరం దేవ్యాదిసర్వపరిషద్యుక్తం ధ్యాత్వా మనసా కుంభేఽంభసి సమావాహ్య పుష్పాద్యర్ఘ్యాచమనాద్యైరర్చయతి" (విమానార్చనకల్పం 81 అధ్యా)

భగవానునకు నిష్కలము సకలము నను రెండు విధములగు రూపము కలదనియు నిష్కలము సర్వవ్యాపియై సర్వాధారమై తిలలందు తైలమువలెను పుష్పము నందు గంధమువలెను ఫలమందు రసమువలెను కాష్ఠమందగ్నివలెను వ్యాపించి యున్నదనియు అట్టి సర్వవ్యాప్తమును సనాతనమును అప్రమేయమును అచిన్త్యమును నిర్గుణము నగు శక్తిని ధ్యానమథనముచే హృదయమందు సన్నిహితము గావించికొని సౌలభ్యసిద్ధికై సమర్థుడగు నాచార్యుడు సంస్కారాన్తరములచే సంస్కరింపబడిన విగ్రహమందు ప్రతిష్ఠించుటకుముందు ఆ శక్తిని మంత్రపూతమగు నొక కుంభమునందు ఆవహించుట ఈ పైవాక్యములందు చెప్పబడినది. అట్లే ఆ కుంభమునకు మరికొన్ని సంస్కారములు చేసి తిరిగి యా కుంభమందలి శక్తిని ప్రతిష్ఠితమగు బింబములందావాహనము చేయుట నీ క్రింది వాక్యములు చెప్పుచున్నవి.

"ఇదం విష్ణు" రితిమన్త్రేణ కుంభస్థమాధావం శక్తియుతం కూర్చేనాదాయ 'ఆయాతు భగవా,' నితిబింబస్య మూర్ధ్ని 'విష్ణుమావాహయా' మీతి సంన్యసావ్యా వాహయేత్" (మరీచి, విమానా. 83 అధ్యా). ఈ ప్రకరణమం దెల్లయెడలను విష్ణు

స్వరూపమును ధ్యానించుట విష్ణుని సాన్నిధ్యము ఇెందించికొనుట విష్ణునావాహనము చేయుట వైష్ణవమంత్ర ప్రయోగమునను నివి ప్రచురములుగ నున్నవి. నారాయణ వాసుదేవాది నామాంతరములు ప్రయోగింపబడలేదు. అట్లు ప్రయోగింపబడకపోగా మీదు మిక్కిలి ఈ విష్ణ్వారాధనాంగమగు పుష్పాంజలి యుపచారమందు ద్వాదశాష్టాక్షరములు వినియోగింపబడినవి.

అట్లే ధ్రువబేరమున కారాధనము చెప్పునప్పుడు, 'సంయుక్తమేతదితి ధ్రువకౌతుకయోః మధ్యే సంబంధకూర్చం ప్రకిప్య విష్ణుగాయత్ర్యా పీఠం ప్రోక్ష్య ధ్రువపాదయోర్మధ్యే ' విష్ణవే ' నమ ఇతి పుష్పాంజలిం దద్యాత్; (మరీచి 41 పటలము) అని విష్ణు షడక్షర మహామంత్రముపదేశింపపడినది. ధ్రువకౌతుకస్నపన ఉత్సవబలిబేరము లను పేరిట గాహ్ర్యపత్యాన్వాహార్యాహవనీయావసథ్య సభ్యములవలె పంచబేరములతో దేవాలయపూజ విధింపబడినది. ఈ పంచబేరములలో మూలబేరము లేక మూలవిరాట్టు ఆచల బేరమునని పిలువబడును. ధ్రువబేరము ప్రాయికముగ శిరచేతను సుధచేతను నిర్మింపబడును. ముందు చెప్పినట్లు భగవానుని నిష్కలరూపమే యీ ధ్రువబింబమనియు దీని నుండి తక్కిన కౌతుకాది చతుర్విధబింబములు ఉత్పన్నమగుననియు ధ్రువబింబమునకు ఉపచార బాహుళ్యము అక్కరలేదనియు శాస్త్రసమ్మతము. కాగా ధ్రువబేరార్చనము ఈ చెప్పబడిన షడక్షరమహామంత్రముచేతనే పర్యాప్తమగుచున్నది. కాగా విష్ణుశబ్ద వాచ్యముగ విష్ణుదైవమునకుగల ప్రత్యేకత వైఖానసశాస్త్రమందు నిరూపింపబడినట్లే లోకమందు ప్రసిద్ధిగల్గియున్నది.

విష్ణుపర్యాయములలోగల యే నామమునుబట్టిగాని విష్ణు భక్తులు వ్యవహరింపబడుటలేదు. విష్ణుభక్తుడగువాడు వైష్ణవుడనియే పిలువబడును. కొందరు ద్వాదశాక్షరమందలి భగవచ్ఛబ్దమునుబట్టి భాగవతులని పిలువబడుచున్నారు. గాని సోపపదముగ నయ్యది వాడబడునప్పుడు శివభాగవతుడను వ్యవహారములో వ్యభిచరితమగుచున్నది. ఇదియే వైఖానసశాస్త్రమందలి విశిష్టత కాననగును.

అట్లే ద్వాదశాష్టాక్షరముల మహిమముగూడ ఆ శాస్త్రమునందిట్లు తెలుపబడినది.

' ఉత్సవాదిదినే ప్రభాతే స్నాత్వా ఆచార్యో యజమానయుతః ప్రథమాది దినోత్సవావభృథాన్తం హనిషాశ్యనన్యతత్పరో నవవస్త్రోత్తరీయా భరణయుతః పురుషసూక్త పూర్వమరుణనారాయణాద్యష్టాక్షర పారాయణం కుర్యాత్. '
(మరీచి 52 పటలము)

అనియు

' ప్రాగాదిచతుర్దిక్షు దక్షిణవామయోర్వా ఆచార్యః ఋత్విజశ్చపరాత్పర తరం గుహ్యాద్గుహ్యతరం సర్వవేదార్థసారమష్టాక్షరం ద్వాదశాక్షరం విష్ణుగాయత్రీం వా జపన్తః పుష్పాంజలి పాదతో దద్యుః ' (మరీచి 54 పటలము)

అనియు

' ఆచార్యాదిః ఏకాదశ్యాం ప్రభాతే స్నాత్వా సంధ్యాముపాస్య దేవానద్భిస్త ర్పయిత్వా బ్రహ్మయజ్ఞం చ కృత్వా తదాలయమాసాద్య ప్రదక్షిణం ప్రణామం చ కృత్వా దేవాభిముఖమాసీనో ధ్యాయన్ సమాహితోఽష్టాక్షరమంత్రంజప్త్వా'

అని యారంభించి,

' ఆచార్యః ఋత్విజశ్చ పరాత్పరతరం గుహ్యం సర్వవేదార్థసారభూతమష్టాక్షరం ద్వాదశాక్షరం విష్ణుగాయత్రీం జపన్ పుష్పాంజలిం దద్యుః'(మరీచి 78 పటలము)

అనియు నీ మహామంత్రములు రెండును సర్వవేదసారములనియు పరమ రహస్యములనియు నిరూపింపబడినవి. పై మూడు మహామంత్రములకు ప్రథమాక్షరమైన ప్రణవము దాని స్వరూపము విస్తరించి మరీచివిమానార్చన కల్పమందును అష్టాక్షరకల్ప విస్తరము కాశ్యపజ్ఞానకాండయొక్క ఉపసంహారమునందును ఉపదేశింపబడినది.

అష్టాక్షర మహామంత్రము వినియోగింపబడిన సందర్భములను పరామర్శించిన యెడల నేటికాలమున దేశమును పీడించుచున్న దుర్భరదారిద్ర్యము జీవహింస మొదలగు ప్రబలారిష్టములు శాంతించుటకు సాధనమును తెలియదగును.

దేశమునందు అరిష్టములు సంభవించుటకు నిదానములను తత్ప్రకారములను మహర్షులు నిరూపించియున్నారు.

> 'అథాద్భుతాని వ్యాఖ్యాస్యామః నరాణాం పాపబాహుల్యాదపరాధ బాహుల్యాచ్చ దేవాః సృజన్త్యద్భుతాని తేషు దృష్టేషు సద్యశ్శాన్తిం కుర్యాత్. అజ్ఞానాదర్థలోభాద్వా నకుర్యాచ్చేత్ కర్త్రారాధకయోః గ్రామస్య చ మధ్యయం రాజ్ఞో రాష్ట్రస్య చ క్షోభశ్చ జాయతే' (మరీచి 75 పటలము)

అని యారంభించి ప్రజలయొక్క పాపబాహుల్యముచేతను భగవదపచార భాగవతాపచార అసహ్యాపచార రాద్ధ్యపచార బాహుల్యముచేతను దేవతలు కోపించి ప్రజలను, శిక్షించదలచి కొన్ని విపరీత సూచనలను చేయుదురనియు, అట్టి వైపరీత్యములు సంభవించినప్పుడు తదుక్తరీతిగా చికిత్సలను చేసికొని సుఖపడవలయుననియు అట్లు చేయనిచో రాష్ట్రక్షోభము తటస్థించుననియు చెప్పి ఆవల

> 'అద్భుతాని త్రివిధాని. దివ్యాన్యాన్తరిక్షాణి భౌమాని చేతి. దివ్యాని గ్రహవికారగ్రహయుద్ధభేదానావృష్టి సర్వగ్రాసోపరాగ నక్షత్ర భేదానీ త్యేవమాదీని. ఆన్తరిక్షాణి నిరన్తరపరివేషో వర్ణాన్తరబహులపరివేషో రాత్రావిన్ద్రచాపదర్శనమాకాశే దేవసద్మాశన్యుల్కాపాత రాహుపుచ్ఛదర్శనపతనధూమేన్ద్రకేతు ప్రతిసూర్యదక్షత్రపుచ్ఛ ప్రతిచన్ద్రాదీని. భౌమాని చర స్థిరభావాదనేకధా' (మరీచి 76 పటలము)

అని యాయద్భుతముల త్రైవిధ్యము, వానిలో దివ్యాన్తరిక్షభౌమముల లక్షణములు విస్తరించి చెప్పబడినవి. ఈచెప్పబడినవి అరిష్టసామాన్యమున కుపలక్షణములు మాత్రముగా తెలియనగును. అనావృష్టియనునది దివ్యాద్భుతములలో చెప్పబడుటచే అతివృష్టిని సంగ్రహించవచ్చును. ప్రజలలో మనము అనుభవించుచున్న నేటి అరిష్టమంతయు కూడ దీనియర్థముగాతీసికొనవచ్చునని నా నమ్మకము. పై సూత్రమందలి 'రాష్ట్రక్షోభశ్చ జాయతే'యనుటకు వేరుయేమి యర్థమున్నది? క్షోభము బహురూపమైనది. దాని స్వరూపమును ఇదమిత్థమనే నిర్వచింపజాలము. ఇట్టి యరిష్టములు సంభవించుట పై యద్భుతముల దరశనముచే ముందుగా సూచింపబడును. అట్టి యద్భుతములు శాస్త్రమందలి ప్రామాణ్య

బుద్ధిలేక మనబోంట్లు గమనించలేకపోయిననేమి, అట్టివి ముందుగా కలుగకపోయిననేమి తత్ఫలితముగ చెప్పబడిన యరిష్టములను మనము అనుభవించుచుండుటచే వానికి తగు పరిహారము చేసికొనుట యుక్తము. అట్టి పరిహారములు నీ క్రింది విధముగ మహర్షులు చెప్పిరి.

'అథోత్తమోత్తమ మధ్యమోత్తమ మధ్యమాధమాస్స్పృశ్యస్పర్శానాం యథా క్రమేణ అద్భుతశాంతిః ప్రభూతశాన్తిః శాన్తిః మహాశాన్తిః శుద్ధిరితి శాన్తిః పంచధా భవతి' (మరీచి 76 పటలము)

అనియైదు విధములుగ శాంతి చెప్పబడినది. అందు అద్భుతశాంతి ప్రయోగమున 'అగ్ని కుండేష్వా ఘారం హుత్వా ఆదిత్యాంగారక మన్దబుధసితబృహస్పతి చన్ద్రేభ్యః ప్రాగాద్యగ్నన్తం ప్రదక్షిణం ధ్యాత్వాఽఽ వాహ్యాభ్యర్చ్య అష్టాక్ష రేణాయుతమష్టోత్తరసహస్రం వా అభిమృశ్య గ్రహశాన్త్యుక్త విధానేన తత్తద్దైవత్యం చరుసమిదాజ్యాదిభిః నిత్యమష్టోత్తర సహస్రం హుత్వా శ్రామణకాగ్నౌ బిల్వపత్త్రైః ఘృతాఽప్లుతైః నిత్యమష్టోత్తర సహస్రమష్టాక్షరేణ హుత్వా విష్ణుగాయత్ర్యా బిల్వసమిదాజ్య చరు లాజా పూపవ్రీహితిలదూర్వా పద్మైశ్చ ప్రత్యేక మాచార్యో హుత్వా ఆజ్యేనా ష్టోత్తర సహస్రమష్టాక్షరేణ హుత్వా ఆజ్యేన వైష్ణవం విష్ణుసూక్తం పురుషసూక్తం చ హుత్వా'

అనియు

'అథ ప్రభూతశాన్తిం వక్ష్యే పూర్వవన్మండపాదీని కృత్వా దిశాహోమం వినా శ్రామణకాగ్నావేవ యథోక్తహోమం హుత్వా పూర్వవత్కుంభ సాధనం కృత్వా'

అనియు

'మహాశాన్తిం వక్ష్యే కుంభం వినా శ్రామణకాగ్నౌ బిల్వపత్త్రై రాజ్యాక్తైః అష్టోత్తరశతసహస్రమష్టాక్షరేణ హుత్వా' (మరీచి 76 పటలము)

అనియు అష్టాక్షరమంత్ర వినియోగము చెప్పబడినది. ఇదికాక

'అథ సర్వశాన్తిం వ్యాఖ్యాస్యామః. అపమృత్యుభయే మహావ్యాధిపీడనే గ్రహకోపే పరసేనాభిభవే మహార్థనాశే బంధుక్షయే అభిచార పీడనేఽ నావృష్ట్యాం పరాజితే దుర్భిక్షే దుఃఖత్రయాభిభవే చ సర్వశాన్తి మారభేత. సప్తాహం నవాహం ద్వాదశాక్షరేణ ప్రత్యేకమష్టోత్తర సహస్రం హోమం కుర్యాదితి విజ్ఞాయతే' (మరీచి 76 పటలము)

అని పూర్వోక్తాద్భుతదర్శన ప్రయుక్తముగ గాక అరిష్టములు సంప్రాప్తించి నప్పుడు ద్వాదశాక్షర మంత్రహోమముచే పరిహారము కలుగునని చెప్పబడినది.

మరియు సర్వశాన్తి విధానమున అత్రిమహర్షిచే శ్రీమదష్టాక్షర మహా మంత్రమే వినియోగింపబడినది. ఆప్రకార మీ క్రింద చూడనగును:—

అతఃపరం ప్రవక్ష్యామి సర్వశాన్త్యాహుతేః ఫలమ్,
అపమృత్యు భయోత్పాతే మహావ్యాధినిపీడితే. ౧

గ్రహకోపే మహాదుఃఖే పుత్రహీనేఽర్థనాశనే
మహాభయే సముత్పన్నే శత్రుపీడాసమాగమే ౨

దుర్నిమిత్తే చ దుస్స్వప్నే రాజకోపసముద్భవే
అపస్మారేఽప్యథోన్మాదే పిశాచాద్యైశ్చ పీడితే. ౩

అతివృష్ట్యాం మనావృష్ట్యాంమహావాతస్య సమ్భవే
ప్రత్యబ్దజన్మనక్షత్రే జన్మర్క్షే గ్రహణేఽపి చ. ౪

అభిచారాగమేఽన్యస్మిన్ననుక్తేఽప్యశుభే సతి
తద్దోషశమనార్థం చ పుష్ట్యర్థం చేదముచ్యతే. ౫

శుద్ధం ప్రసన్నం విద్వాంసం యథోక్త గుణసంయుతమ్
ఆచార్యమృత్విజోఽప్యత్ర వరయే త్సముదాన్వితః. ౬

స్నాత్వా నిత్యాని జప్త్వాని జప్త్వా కర్మేదమారభేత్
దేవాలయే గృహేవాఽథ నదీతీరే మనోరమే. ౭

మండపే వాఽథ కూటే వా ప్రపాయా మథ వా తథా
శుద్ధే సమే శుభే దేశే గోమయేనోపలిప్య చ. ౮

మృదా వా సికతాభిర్వా శుద్ధాభిస్తత్ర పూర్వవత్
ఔపాసనాగ్నికుండం చ కల్పయిత్వా విధానతః. ౯

ప్రాణాయామం చ కృత్వైవ సంకల్ప్యాగ్నిం నిధాయ చ
సూత్రోక్తేనైవ మార్గేణ తత్రాఘారం జుహోతివై. ౧౦

దక్షిణే శాలిధాన్యైస్తు హస్తమాత్రాయతోచ్ఛ్రయమ్
దేవదేవస్య విష్ణోస్తు పీఠం సమ్యక్ప్రకల్పయేత్. ౧౧

తత్పూర్వే చ తథా శాలిధాన్యరాశిం చ కల్పయేత్
ఖండస్ఫుటితకాలాదిహీనం ద్రోణామ్బుపూరణమ్. ౧౨

నవకుంభం ప్రగృహ్యైవ తంతునా పరివేష్ట్య చ
శుద్ధమాధావమాదాయ వస్త్రేణాపి కుశేన చ. ౧౩

ఉత్పూయ కుంభం ప్రక్షాల్య కదాధావేన పూరయేత్
సౌవర్ణమంగలాన్యష్టౌ తథా పంచాయుధాన్యపి. ౧౪

శ్రీరూపం నవరత్నం చ కుశకూర్చౌ సహాక్షతమ్
తులసీం దూర్వాపామార్గౌ కుంభే ప్రక్షిప్య తజ్జలమ్. ౧౫

వారుణైర్వైష్ణవైర్మన్త్రైః ప్రణవైరభిమన్త్రయేత్
నవేన వస్త్రయుగ్మేన తత్కుంభం పరివేష్ట్య చ. ౧౬

ఆశ్వత్థైరపి పాలాశైః పల్లవైరభిభూషయేత్
తత్కుంభం ధాన్యరాశౌ తు విష్ణుసూక్తేన విన్యసేత్. ౧౭

ధాన్యపీఠే కుశాన్ కూర్చాన్ నిధాయోర్ధ్వే హరిం పరమ్
ప్రాఙ్ముఖం చ ప్రతిష్ఠాప్య భక్త్యా దేవం సమాహితః. ౧౮

ధ్యాయన్వై విష్ణుగాయత్ర్యా మన్త్రేణాష్టాక్షరేణవా
పరం నారాయణం దేవం సమానాహ్యైవ పూర్వవత్. ౧౯

ఆసనాద్యుపచారైశ్చ దేవదేవం సమర్చయేత్
బింబాలాభే సువర్ణేన కృతం పద్మం నిధాయ చ. ౨౦

తస్మిన్నారాయణం ధ్యాయన్ సమావాహ్య తథార్చయేత్
శ్రీకామః పుత్రకామీ చ శుభార్థీ చ శుభేప్సితా. ౨౧

దేవేన శ్రీమహీదేవ్యో తత్తన్నామ్నా సమర్చయేత్
తతో దేవం ప్రణమ్యైవ పరిషిచ్య చ పావకమ్. ౨౨

జపన్వై విష్ణుగాయత్రీమాశ్వత్థాన్ ద్వాదశ క్రమాత్
మూలాగ్రాభ్యాం తథాజ్యాక్తానిధ్మాంశ్చ జుహుయాత్పునః. ౨౩

విష్ణోర్నుకాదిభిః షడ్భిర్మంత్రైరపి చ వైష్ణవైః
ఆజ్యం స్రువేణ హుత్వాతైః సాజ్యం పక్వం యజేత్స్రుచా ౨౪

పూర్వోక్తేన క్రమేణైవ భక్త్యా నారాయణం పరమ్
ధ్యాయన్వై విష్ణుగాయత్ర్యా మన్త్రేణాష్టాక్షరేణ వా ౨౫

స్రువేణైవ ఘృతం గవ్యం తదగ్నౌ జుహుయాత్క్రమాత్
'ఓం నమో నారాయణా' యేతి మన్త్రమష్టాక్షరం స్మృతమ్ ౨౬

సర్వార్థసాధకశ్చాయం శ్రూయతే చ శ్రుతావపి
తథా హోమం త్రిలక్షం చ ద్విలక్షం లక్షమేవ చ. ౨౭

హుతం పంచాయుతం వాఽథ త్ర్యయుతం వాఽయుతద్వయమ్
అయుతం వా తదర్ధం వా తదర్ధం వాఽష్టసంయుతమ్. ౨౮

తత్తత్కర్మానురూపం తు హరిం ధ్యాయన్ జుహోతి వై
హోమాదౌ మధ్యమే చాన్తే షడ్భిర్విష్ణోర్నుకాదిభిః ౨౯

షడ్భిశ్చ వైష్ణవైర్మన్త్రైః పూర్వవజ్జుహుయాద్బుధః
పూర్వవద్దేవమభ్యర్చ్య హవీంష్యపి నివేద్య చ. ౩౦

'సహస్రశీర్షం దేవ'మితి చైకాక్షరాదినా
స్తుత్వా పుష్పాంజలిం దద్యా 'న్నమో బ్రహ్మణ' ఉచ్చరన్. ౩౧

హుతేఽధికే తు తత్కర్మ ఫలమప్యధికం భవేత్
హుతం తద్యావత్సంఖ్యం చ తావత్సంఖ్యం తథా తదా. ౩౨

తేన మన్త్రేణ తత్కుంభే తోయమప్యభిమన్త్రయేత్
ఆచార్యో యజమానం తం మన్త్రేణాష్టాక్షరేణ తు. ౩౩

విష్టుం ధ్యాయం స్తమద్భిస్తైః ప్రోక్షయేత సహస్రశః
వైష్ణవై 'ర్యా సుగన్ధా' ద్యైః శేషాద్భిరభిషేచయేత్. ౩౪

హోమార్చనం జపాన్యేవం కారయిత్వైవ భక్తితః
యజమానస్తథాఽచార్యం పూజయిత్వా ప్రణమ్య చ. ౩౫

యత్నేన దక్షిణాం దద్యాదృత్విజాం చ యథావిధి
ఏతద్ధోమయుతం స్నానం సర్వదుఃఖాపహారకమ్. ౩౬

సర్వాశుభవినాశం చ సర్వవృద్ధికరం స్మృతమ్
సర్వశాన్తికరం చాపి సర్వపాపప్రణాశనమ్. ౩౭

ఏతైర్హోమార్చనస్నానైః సర్వాం సిద్ధిమవాప్నుయాత్
అభయో మృత్యుభీతస్తు దీర్ఘాఽయుశ్చ భవేన్నరః. ౩౮

వ్యాధితో వ్యాధిముక్తస్స్యాద్గ్రహకోపశ్చ శామ్యతి
మహాదుఃఖీ సుఖీ భూయాత్పుత్రార్థీ పుత్రవాన్ భవేత్. ౩౯

భీతశ్చ నిర్భయో భూయాచ్ఛత్రుపీడ్యశ్చ శత్రుజిత్
రాజ్ఞా చాన్యజనైర్ద్విష్టస్సర్వేషాం చ ప్రియో భవేత్. ౪౦

ధర్మార్థీ ధర్మమాప్నోతి ధనార్థీ ధనమాప్నుయాత్
కామార్థీ కామమాప్నోతి రాజ్యార్థీ రాజ్యమాప్నుయాత్. ౪౧

జ్ఞానార్థీ జ్ఞానమాప్నోతి పాపీ పాపాత్ప్రముచ్యతే
అభిచారాశ్చ నశ్యన్తి శత్రవో నాశమాప్నుయుః. ౪౨

యద్యత్కామయతేఽన్యచ్చ తల్లభేత న సంశయః
శ్రద్ధాభక్తియుతః కృత్వా మోక్షార్థీ మోక్షమాప్నుయాత్. ౪౩

గృహేఽగ్నిపాతనాద్యాశ్చ రక్తవృష్టిదర్శనాదయః
సర్వదోషాశ్చ నశ్యన్తి భవన్త్యత్ర శుభాని చ. ౪౪

హుత్వాఽర్చయిత్వా తత్తోయైః గృహే సర్వత్ర చోక్షయేత్
గోగజాశ్వాదినాశే చ హుత్వా తత్ప్రోక్షయేత్తథా. ౪౫

ఏతేనైవ చ సర్వత్ర యథేష్టం శుభమాప్నుయాత్.

ఇతి శ్రీవైఖానసే భగవచ్ఛాస్త్రే అత్రిప్రోక్తే సమూర్తార్చనాధికరణే సర్వశాన్తి విధిర్నామ ద్వ్యశీతితమోఽధ్యాయః"

ఈ శాన్తికల్పమందు చెప్పబడిన ప్రయోగములో కుంభావాహనము అభిమర్శనము హోమము ప్రోక్షణమాదిగాగల సకలసంస్కారములు అష్టాక్షర మంత్రముచే చెప్పబడుట గుర్తించదగినది.

ఈమహిమమును గుర్తించియే.

'యత్రాష్టాక్షరసంసిద్ధో మహాభాగవతః స్థితః
న తత్ర సంచరిష్యన్తి వ్యాధిదుర్భిక్షతస్కరాః'

అని పూర్వాచార్యులందరును ఐకకంఠ్యముగ యష్టాక్షరమును తన్మంత్ర సిద్ధులగు పరమభాగవతులను కొనియాడి యున్నారు.

ఈయర్థమును సంగ్రహించియే పెరియతిరుమొఱిద్వితీయ సహస్రమందలి ప్రథమ శతకదశకారంభమున శ్రీతిరుమంగమన్నఉ అష్టాక్షరమహిమమును తెలియబరచిరి.

*కులం తరుం శెల్వం తన్దిడుం
అడియర్ పడుతుయిరాయినవెల్లాం
నిలంతరం చెయ్యుం నీళ్విశుంబరుళుం
అరుళొడు పెరునిలమళిక్కుమ్
వలం తరుం మఱ్ఱుం తన్దిడుం
పెత్ ఇతాయినమాయిన శెయ్యుం
నలం తరుం శొల్లైనాన్ కండుకొండేన్
నారాయణా వెన్నుం నామమ్.

---

* status it confers; wealth it showers; whatever the devoted may suffer from all the it shatters. The great heaven it will give; Divine mercy and Moksha it will bestow. Strength it gives; Al and everything else it yields. In doing things it is much more than the mother and it brings all good. That is the word-the name,namely Narayana-and that I have found. (Sri Krishna monthly).

ఈయర్థమే తిరుప్పల్లాండునందు శ్రీ పెరియాళ్వార్లు సాధించిరి.

ఏడునిల త్తిలిడువదన్మున్నం వన్దెంగళ్కుళ్ంపుగున్దు
కూడుమన ముడై యీర్గళ్ వరంబొళివన్దొలైక్కూడు మినో,
నాడునగరముం నన్గరియ నమో నారాయణా వెన్ను ।
పాడుమనముడై ప్పత్తరుళ్లీర్ వన్దుపల్లాండు కూఱుమినే ॥

ఇట్లు లోకమందు సంభవించదగిన యనర్థములకన్నిటికిని పరిహారము చేయునట్టి యష్టాక్షరద్వాదశాక్షరములకు వినియోగము అతిసులభశైలిని శ్రీశాస్త్రము చెప్పుచున్నది.

ఇట్టి శాన్తివిధానములను భగవదాలయములందు జరిగించి ఉక్తఫలములను పొందవచ్చునని నేను సూచించిన కొన్నిసూచనలకు ఆస్తికులగు కొందరు నేటి భగవదాలయములు ప్రకారాంతరముగ సాన్నిధ్యవిధురములై పోయినట్లు భయపడుచు నాకు వారు తమ వైముఖ్యమును చూపినందుకు నేను విచారపడితిని. ఇది అవాంతర విషయము గనుక నింతతో విడచితిని.

ఇట్టి మహామంత్రములకు ప్రతిపాద్యుడుగ శ్రీవిష్ణుని నా విష్ణుశబ్దముచే కీర్తించెడి ప్రత్యేకత శ్రీవైఖానసశాస్త్రమునకు లభించుటయను విశిష్టతను ఈవ్యాసమందు సంగ్రహముగ విచారించుటయైనది.

వైఖానసులు - వారి మతము

ఈ వ్యాసపరంపరలో నింతవరకు వైఖానససూత్రశాస్త్రములను గురించి సంగ్రహముగ వ్రాయబడినది. ప్రసిద్ధములు సంపూర్ణోపదేశములునగు నారు కల్పసూత్రములలో నొక్కటిగు వైఖానసకల్పసూత్రమును తమనిత్యనైమిత్తిక స్మార్తశ్రౌతకర్మలందనుష్ఠించుచు వైఖానసశాస్త్రసంహితలలో చెప్పబడినట్లు విష్ణ్వర్చనమునందు ముఖ్యాధికారులై విష్ణ్వాలయములందు భగవదారాధనము చేయుచు అనాదికాలమునుండి 'వైఖానసులు' అను పేరిట వ్యవహరింపబడుచు వచ్చెడి యొక బ్రాహ్మణశాఖ భారతభూమియందు కలదు. ఈ వైఖానసులు పూర్వమందుగాని, యిప్పటిలో కాని దక్షిణభారతమందే యున్నట్లు తెలియుచున్నది. అందును ఉత్తర సర్కారులో వీరిసంఖ్య కొంచెము యెక్కువగా నున్నది. తిరువాన్కూరు కొచ్చిపుదుకోట్టై సంస్థానములలోను దక్షిణ మలబారు జిల్లాలలోను వైఖానసులు కానవచ్చుటలేదు. నైజాంరాజ్యములో ఉత్తరభాగమునందును లేరు. వీరందరు సమూహముపైన విష్ణ్వాలయములలో అర్చకత్వము చేయుటను జీవనాధారముగ జేసికొనినవారగుటచేతను అట్టి ఆలయములు దూరదూరములందు వివిక్తముగ గ్రామమునకొక్కటొక్కటికంటె యెక్కువగా నుండుటకవకాశముగాని అవసరముగాని లేకుండుటచేతను యీ తెగవారు చాలతక్కువ జనసంఖ్యను కల్గియున్నారు.

వీరు అనాదినుండియు విష్ణుపారమ్యమును కొనియాడెడి వైష్ణవమతస్థులై యుండిరే కాని ఈసూత్రానుష్ఠాతలలో దేవతాంతరమంత్రాంతరసాధనాంతర పరులు యేదేశమందును యేకాలమందునులేరు. ఇతర యేసూత్రనిష్ఠులందును ఈవైశిష్ట్యములేదు. ఉదాహరణమునకు ఆపస్తంబసూత్రజ్ఞులను పరామర్శించినప్పుడు వారలలో నానాదేవతోపాసకులు నానా మతానుయాయులు కలరు. అనగా భస్మరుద్రాక్షధారణము చేసి శివమతమును ఆదరించు వారును ఊర్ధ్వ పుండ్రధారణముచేసి విష్ణుమతమును ఆదరించువాడును ఒకే సూత్ర నిష్ఠులలో కలరు. ఏ యితరసూత్రమునందును ఇట్టి యవ్యవస్థయే కానవచ్చుచున్నది.

వైఖానసులు శ్వేతమృత్తికతో ఊర్ధ్వపుండ్రమును మాత్రమే ధరించెదరు. తిర్యక్పుండ్రము నెచ్చటను యెన్నడును ధరించుటలేదు. ఇతరమతములవారిలో తరుచు పాటింపబడుచు వచ్చెడి ఆంధ్రద్రావిడదేశభాషాకల్పితముగగాని అభిజాత్యాదికల్పితముగ గాని యెట్టిభేదముగాని యీ తెగవారియందు కానవచ్చుటలేదు. భోజన మజ్జనాది సంవ్యవహారములందు గాని ప్రాణిగ్రహణాది సంబంధములందు గాని దేశభాషాభేదములు లేక ఒకే యొక సంఘముగా యీ తెగ నడచుచున్నది.

ఆంధ్రదేశమందలి సుప్రసిద్ధస్వదేశ సంస్థానాధిపతుల రాజధానీనగరములగు విజయనగరము, కాకినాడ, పిఠాపురము, సర్పవరము, కోరుకొండ, రాజనరేంద్రపురము, పట్టిసంనిధి, నూజివీడు, ఆగిరిపల్లి, చల్లపల్లి, శ్రీకాకుళము, వేద్రాది, ముక్త్యాల, కొండవీడు, వినుకొండ, అమరావతి, శింగరాయకొండ, నరసింహులుకొండ, నెల్లూరు, తిరువల్లిక్కేణి, తిరుపతి, చోళసింహపురము, వెంకటగిరి, కాళహస్తి, కార్వేటినగరము, ధర్మవరము, ఖాద్రి, మొదలగు చోటులందును, ద్రావిడదేశమందు మహాబలిపురము, ఉత్తరమేరూరు, శ్రీ పేరుంబూదూరు, తిరుమళై, పూనమల్లి, శెంజి, వెల్లూరు, తంజాపూరు, తిరువాలితిరునగరి, వానమామలై, తిరుక్కురుంగుడి, నవతిరుపతులు, మధుర, అళహర్‌కోవిల్, రామనాథపురం, తిరుచినాపల్లి, శ్రీవిల్లిపుత్తూరు, సేలం, దర్భశయనము; మొదలగు క్షేత్రములందును విష్ణ్వాలయములలో నేటికిని వైఖానసులే అర్చకులుగ నున్నారు. విశేషించి భగవద్రామానుజసిద్ధాన్తస్థాపకులును ప్రవర్తకులునునగు ఆళ్‌వారులు ఆచార్యులు మొదలగుమహనీయుల యవతారస్థలములందును అభిమతస్థలములందును వైఖానసారాధనమే ప్రాయికముగ ననుష్ఠింపబడుచున్నది. ఈ విషయము ప్రత్యేకపరామర్శముకు కారణమగుటచే వాక్యాంతరముపక్రమింపబడినది.

ఆయా దేశములందలి యలవాటుచొప్పున వీరికుటుంబములకు ఆలయ పూజ చేసినందుకుగాను భూరూపముగను తదితరస్థిరచరరూపముగను వృత్తులు కల్పింపబడియున్నవి. ఈ జీవనములు చాల సంగ్రహముగ నుండినను వీనిని ప్రధానముగ నుంచుకొని వీనికి తోడుగ సేద్యము వైద్యము వృత్తులనుగూడ తరుచుగ నాంధ్రమండలమందలి యర్చకు లలవరచికొనియున్నారు. దాక్షిణాత్యులలో పౌరోహిత్యమును చేయు కుటుంబములు కలవు.

భారత భూమియందలి వైదికమతములో ఆశ్రయబాహుల్యముచే ప్రసిద్ధి కెక్కిన ద్వైతాద్వైతములను మూడు మతములలో యీ వైఖానస మతమువారు దేనియందైనను చేరెదరా లేక వీరిమతము వేరైనదా యను నంశమును గురించి యిచ్చట కొంత ప్రస్తా వించుటకై యీవ్యాస ముద్దేశింపబడినది. సాధారణముగా మతము అను శబ్దముచే అభి ప్రాయము అను నర్థము చెప్పబడినది. ఐనను విలక్షణమోక్షపురుషార్థమును పరా మర్శించెడి శాస్త్రమునకే మత శబ్ద వ్యవహారము రూఢమై యున్నది. వేదము అభ్యు దయనిశ్రేయసములను రెంటిని ప్రతిపాదించునదై యందు పూర్వభాగము కర్మమును ఉత్తరభాగము బ్రహ్మమును చెప్పుచున్నదని వైదికు లనుచున్నారు. అట్లే పూర్వోత్తర మీమాంసలు రెండును క్రమముగ నీ రెండువేదభాగములను పరామర్శించి తత్త్వమును నిర్ణయించుచున్నవి. ఇందుత్తరమీమాంసా విషయమగు బ్రహ్మవిచారమందలి ముఖ్యాం శము లిట్లుండును.

సుఖదుఃఖసంచ్ఛన్నమగు సంసారము, దృశ్యప్రపంచము ప్రత్యక్షసిద్ధమైనవి. వీనిననుభవించెడి యాత్మపదార్థము, యీ రెంటికిని నిర్వాహకుడగు పరమాత్మ పదా ర్థము శాస్త్రగమ్యములైనవి. పై విధములగు నాత్మ పరమాత్మ ప్రపంచముల స్వరూపము వీనికి గల పరస్పర సంబంధము సంసరణ హేతువు తత్ప్రకారము సంసారనివృత్త్యౌ చిత్యము తన్నివృత్తిసాధన స్వరూపము మోక్షస్వరూపము ముక్తానుభవము నను శీర్షికల క్రింద నీ యంశములను సంగ్రహింపవచ్చును.

ఇట్టి బ్రహ్మకాండమును గురించి ఆయా మహనీయులు భగవత్ప్రేరణముచే యనుభవించి కనిపెట్టి నిర్ణయించి లోకులలో ప్రచారము చేసిన వారల యభిప్రాయమే మతశబ్దమునకు రూఢమగునర్థమై యొప్పినది. క్రీస్తుమతము ఇస్లాంమతము హిందూ మతము అను వ్యవహారము నందీభేదమును విశాలముగ గ్రహింపవచ్చును.

వైఖానసుల మతమును గురించి శాస్త్రీయమగు నిర్ణయమును తెలసికొనుటకు ముందుగా లౌకిక వ్యవహారసిద్ధమగు కొంత విమర్శమును చేయుట అవసరమైయున్నది.

ఆంధ్రదేశమునందు ప్రాయికముగ గృహస్థుల యిండ్లయందలి శుభా శుభము లందును దేవాలయములందుత్సవాదులందును పై త్రిమతాచార్యులకు మర్యాదలు జరుగుట

ఆచారమై యున్నది. అనగా సదస్సునందు మహనీయులగు నాయా మతములవారు సమావేశమగుట సంభావితమగుటచే వారలను మర్యాదచేయుటయందు పౌర్వాపర్యముచే కల్గు వ్యతిక్రమము రాకుండ నొక పళ్లెరములో త్రిమతతాంబూలములను పేరిట మూడు తాంబూలములుంచి ఏకకాలమున నాయా మతములలో జ్ఞానవయోవృద్ధులను ప్రార్థించి వారిని సత్కరించుట జరుగుచుండును. ఈ సంఘటనములలో తఱచు వైఖానసులకును రామానుజీయులకును సంఘర్షణములు తటస్థించుటయు ఆశ్రయబలము ననుసరించి అందొక్కరికాసన్మానము లభించుటయు నేను ప్రత్యక్షముగ నెఱిగియున్నాను.

త్రిమతములనిన శంకరరామానుజమధ్వమతములకే సంకేతముగ వాడుకయుండుటచే అందన్వయించువార లాయా మతముల ననుసరించెడివారలు మాత్రమే యగుట కవకాశము కలదు.

శంకరుల మతము జగత్తును మిథ్యగా చెప్పుచున్నది. జీవబ్రహ్మల కైక్యమును చెప్పుచున్నది. వీరు భస్మరుద్రాక్షధారణములను జేసికొందురు. వైఖానసులు పైజెప్పిన వానిలో దేనిని అంగీకరింపరు. వీరు తమ గురుపరంపరలో శాంకరుల పరంపరనను సంధించుట, వ్యవహారములో ఆ పేరులను ధరించుట గాని లేదు. శాంకరులతో భోజన ప్రతిభోజనములు గాని సంబందబాంధవ్యములు గాని చేయుట లేదు. రామానుజీయులతో స్మార్తకర్మానుష్ఠానములందు ప్రధానములగు నూర్ధ్వపుండ్ర ధారణమందు అత్యంత సన్నిహితమగు సారూప్యము వైఖానసులకు కలిగి యున్నది. విష్ణునే పరదైవతముగ నుపాసించుట, విష్ణునామములను ధరించుట యుభయులకు తుల్యము కాని రామానుజీయ మతమునందు విలక్షణ ప్రాధాన్యమును పొందింపబడిన యాళ్ వారులు, ఆళ్వార్ల పరంపరలోని యాచార్యులు మొదలగువారు వైఖానసుల గురుపరంపరలో చేరలేదు. ఇప్పుడు ప్రసిద్ధములగు వానమామలమతము అహోబలమతము పరకాలమతము మొదలగు మత సంస్థలతో యెట్టి ఆధ్యాత్మికసంబంధముగాని వైఖానసులు కల్గి యుండలేదు. భోజనప్రతిభోజనాదులును శిష్టు లొనరించుటలేదు. ఉత్తర దేశమందు వైఖానసులు తరుచుగ పాదములేని (వడకిల) యూర్ధ్వపుండ్రమునే ధరించు చున్నారు. ద్రవిడ దేశంలో

కొందరు పాదముకల పుండ్రము (తెంగల) ను కూడ ధరించెదరు. అర్చకత్వము చేయునపుడు వారలు తామారాధించు దేవుని పుండ్రమున కనురూపముగ తమ పుండ్రమును ధరించుట యౌచిత్యమని వారు చెప్పుదురు. ఐనను యీ తెంగల పుండ్రమును ధరించు వైఖానసులు ఏకాదశీశ్రాద్ధము చేయుదురు. పూర్వసువాసినులకు కేశఖండనము చేయుదురు. వీరిలో యెవ్వరే పుండ్రమును ధరించినను వారువారు లోక ప్రసిద్ధముగ తెంగలవడకలవారలు తమతమ యాచార్యుల గౌరవార్థమై యనుసంధించు 'శ్రీశైలేశదయాపాత్రం' లేక 'రామానుజదయాపాత్రం' అను (మంత్రములు) తనియనులను వేనిని గాని వైఖానసులను సంధించుటలేదు. ఆలయములలో కొండొక కాలమందుండి దివ్యమంగళవిగ్రహ స్వరూపమున నర్చాసమాధియందు వేంచేపింపబడి యారాధింపబడుచున్న లోకోత్తరపురుషులును భగద్దివ్యవిభూతి సర్వస్వమును నగు నాళ్ వారులును ఆచార్యులను భగవత్పరివారముగ నారాధించుట మాత్రముకలదు. ఇందెట్టి విప్రతిపత్తియులేదు. ఇక ద్వైతులతో యెట్టి సాజాత్యము గాని వైఖానసులకు కనబడలేదు.

ఇట్టి సందర్భములో వైఖానసు లేమతమును అనుసరించెదరు ? విఖనసుని సూత్రమందేమి చెప్పబడినది ? శ్రీ వైఖానసభగవచ్ఛాస్త్రసంహితలందలి సారమేమి ? యను సంశము విమర్శకుల నాకర్షించునదై యున్నది. ఆపస్తంబబోధాయన గౌతమాదులచే యనుగ్రహింపబడిన కల్పసూత్రములవలె వైఖానసకల్పసూత్రము కూడ కేవల శ్రౌతస్మార్తకర్మల ప్రయోగవిధిని వైఖానస సంప్రదాయ ప్రకారము నిరూపించుటకు మాత్రమే యేర్పడినది. కాని విలక్షణమగు బ్రహ్మవిచారమును నిర్ణయించుటకు ప్రవర్తింపలేదు. కల్పసూత్రముల యుద్దేశమంతటితో నిలచినది. భగవచ్ఛాస్త్రసంహితలును కల్పసూత్రములవలె భగవదారాధన విస్తరమును బోధించును గాని యంధ్యాత్మపరామర్శము నిర్ణయము చేయబడుటకు తావు లేదు. దాననే వైఖానసులలో ఆచార్యపీఠములు మఠములు మొదలగు మతనిర్వాహకసంస్థలు లేకుండిన వని కొందరు చెప్పుటకలదు. ఇది సరికాదు.

శ్రీ శ్రీనివాసమఖి వేదాంతదేశికులు అనువారు వ్రాసిన లక్ష్మీవిశిష్టాద్వైతభాష్యమను బ్రహ్మసూత్రభాష్యమును వైఖానసులు తమ మతగ్రంథమునుగ వాడుకొను

చున్నారు. వారు తమ మతమును విశిష్టాద్వైతమనియే చెప్పుదురు. శ్రీనివాసమఖియు పై బ్రహ్మసూత్రభాష్యమునే గాక పారమాత్మికోపనిషద్భాష్యము ఉత్తమ బ్రహ్మవిద్య యను వేదాంతగ్రంథములను రెంటిని యనుగ్రహించియున్నారు. ఇందు కడపటి గ్రంథము మాత్రమచ్చు కాలేదు. లక్ష్మీవిశిష్టాద్వైతమనగా లక్ష్మీవిశిష్టుడగు నారాయణుడే తత్త్వమని చెప్పు మతమని యర్థము. 'లక్ష్మీవిశిష్టః నారాయణః అద్వైతం యత్ర మతే తత్ లక్ష్మీవిశిష్టాద్వైతం' అను వుత్పత్తిచే నిది సిద్ధమగుచున్నది. కాని 'విశిష్టం చ విశిష్టంచ విశిష్టే, విశిష్టయోః అద్వైతం' అను వ్యుత్పత్తి కాదు. లక్ష్మీవిశిష్టాద్వైతభాష్యమునందాయా యధికరణములందు పన్యసించిన విషయవాక్యములు వ్యాఖ్యాన వైఖరి మొదలగు వానిని పరామర్శించి నంతట శ్రీ దీక్షితులువారు భగవద్రామానుజులు వారి శారీరకభాష్యమునందలి పరమార్థమునే చాలవరకు సంగ్రహించి శ్రీ వైఖానస సూత్ర భగవచ్ఛాస్త్రములం దుక్తములగు ప్రమాణవచనములను జోడించి తదుక్తరీతిని యుక్తముగ నుపస్కరించెనని చెప్పుటకు వీలుగనున్నది. అత్రిప్రోక్తమగు సమూర్తార్చనాధికరణమునందును భార్గవప్రకీర్ణాధికారమునందును విఖనసుని ప్రశంసను చెప్పుచోటున విశిష్టాద్వైత ప్రసంగము సంహితాంతరములందు కానవచ్చుట లేదు. ఈ విశిష్టాద్వైతపద వ్యవహారము రామానుజులవారి తరువాతికాలమందే యేర్పడినట్లు చారిత్రకముగ దెలియవచ్చుటచే సంహితలలో దీని యునికి యెట్లు కలిగెనో చెప్పజాలము. శ్రీనివాసదీక్షితుని భాష్యరీతిని మోక్షమున కవ్యవహితోపాయము భక్తిసహకృతమగు భగవదారాధనమనునది మాత్రమే రామానుజభాష్యముకంటె భేదోపాధియని తెలియుచున్నది. భక్త్యుపాసనశబ్దముల యర్థము భిన్నమైనదనియు, ఉపాసన యజన శబ్దములు భక్తికంటె యుత్తమమగు భగవదారాధనమును చెప్పుచున్నవనియు యిందలి తత్త్వము. దాననే భగవదారాధనమును బ్రహ్మవిద్యలకెల్ల నుత్తమమైనట్లు ఋజువు పరచి దాని నుత్తమ బ్రహ్మవిద్యయని దీక్షితు లభిప్రాయపడుచున్నారు. ఇంతకు మించి వారి గ్రంథముల వలన రామానుజ సిద్ధాన్తముకంటె నిరూపింపదగిన విశేషమెద్దియు యీమతమందు కానవచ్చుటలేదు.

ఈ యంశమే వైఖానస సంహితలలో నొక్కటగు కాశ్యపజ్ఞానకాండ సంహితాగ్రంథ పరిచయ మందిట్లు సంగ్రహింపబడినది. 'అభ్యర్హితా హ్యేరా

దుపకారకక్రియా సన్నిహితోపకారకక్రియాత ఇతినాత్ర విసంవాదః. బహూకురుతే హ్యవధిస్థానాపన్నాం సంసిద్ధిసంపాదకతయాశాస్త్రమ్. తథా హ్యభ్యహితాంక్రియామ లంకురుతేకైముతికన్యాయోఽపి. సమానాధికారవిషయకజ్ఞాన క్రియయోః భవత్యవినా భావః సోఽపి దరీదృశ్యతే హ్యన్వయతో వ్యతిరేకతశ్చ. అద్వారక సద్వారక త్వాభ్యాం హి విశేషః. సచవ్యక్తిర్భవతి చరమకాష్ఠాయామ్. అనుభూయతే చ రాగహసనాదిషు. అత శ్చరమపర్వతాపన్నం జ్ఞానం నాన్తరాస్థాస్యతిక్రియాయోగమ్. సైవపరిపూర్ణశేషవృత్తిః. తథైవ భాష్యకారః అత స్తదత్రైవ పరిసమాప్యతే. తథైవానుగృహ్ణాతి భగవాన్ శ్రీవిఖనా మహర్షిః*.

ఇది యిట్లుండ యథావస్థితముగ వైఖానసకల్పసూత్రభగవచ్ఛాస్త్రములను తటస్థదృష్టితో పఠియించెడి విమర్శకులు పైసూత్రశాస్త్రముల నన్యథానయనము చేయద గునని యనుచున్నారు. సదరుగ్రంథములలో యీక్రిందిభాగము లాయా సందర్భములలో గమనింపదగి యున్నవి.

'బ్రాహ్మణానాం చాతురాశ్రమ్యం క్షత్రియాణాం త్ర్యాశ్రమ్యం వైశ్యానాం ద్వ్యాశ్రమ్యం విహితమ్. తత్ఫలంహి సకామం నిష్కామంచేతి ద్విధాభవతి.సకామం నామే హసంసారేఽభివృద్ధిం జ్ఞాత్వా పుత్రలాభాద్యభికాంక్షణ మన్యత్స్వర్గాదిఫలకాంక్షణం వా; నిష్కామం నామ కించిదనభికాంక్ష్య యథా విహితానుష్ఠానమితి. తత్ర తన్నిష్కామం ద్విధా భవతి ప్రవృత్తిర్నివృత్తిశ్చేతి. ప్రవృత్తిర్నామ సంసారమనాదృత్య సాంఖ్యజ్ఞానం సమాశ్రిత్య ప్రాణాయామా సనప్రత్యాహారధారణధ్యానయుక్తో వాయుజయం కృత్వా అణిమాద్యష్టైశ్వర్య ప్రాపణమ్, తత్పునరపి తపఃక్షయాద్వ్యాధిబాహుల్యాచ్చ నాద్రియన్తే పరమర్షయః నివృత్తిర్నామ లోకానామనిత్యత్వం జ్ఞాత్వా పరమాత్మనోఽన్యన్న కించిద స్తీతి సంసారమనాదృత్య ఛిత్వా భార్యామయం పాశం జితేంద్రియో భూత్వా శరీరం విహాయ క్షేత్రజ్ఞపరమాత్మనోర్యోగం కృత్వా అతీన్ద్రియం సర్వజగద్బీజ మశేషవిశేషం నిత్యానన్దమమృతరసపానవత్సర్వదా తృప్తికరం పరం జ్యోతిః ప్రవేశమితి విజ్ఞాయతే.' (ప్ర. ఖం.)

---

* S. V. O. I. Edition, Page 13

నివృత్త్యాచారభేదాద్ధి యోగినస్త్రివిధా భవన్తి, సారజ్ఞా ఏకార్థ్యావిసరకాశ్చేతి. అనిరోధకా నిరోధకా మార్గగా విమార్గగాశ్చేతి చతుర్విధాస్సారజ్ఞాః. దూరగా అదూరగా భ్రూమధ్యగా అసంభక్తాః సంభక్తాశ్చేత్యేకార్థ్యాః పంచధా భవన్తి. న సంఖ్యావన్తో విసరకాః. తత్ర సారజ్ఞాః సారం క్షేత్రజ్ఞస్తం గచ్ఛన్తీతి సారజ్ఞాః తేష్వనిరోధకా అహం విష్ణురితిధ్యాత్వాయేచరన్తి తేషాం ప్రాణాయామాదయో న సన్తి. యే తు నిరోధకాః తేషాం ప్రాణాయామప్రత్యాహారధారణాదయః షోడశకలా స్సన్తి యే మార్గగాః తేషాం షడేవ ప్రాణాయామాదయః, యే విమార్గగాస్తే నియమయ మాసన ప్రాణాయామ ప్రతాహారధ్యాన ధారణసమాధయ శ్చేత్యష్టాఙ్గాః కల్పయన్తో ధ్యేయమప్యన్యథా కుర్వన్తి. (ప్ర ౮. ఖం. ౧౦.)

అథైకార్థ్యాః తేషు యే దూరగాస్తేషామయం మార్గః. పింగలయానాడికయా ఆదిత్యమండలమను ప్రవిశ్య తత్రత్యేన పురుషేణ సంయుజ్య తతశ్చన్ద్రమండలం తత్రత్యేన పురుషేణ తతో విద్యుతం తత్రత్యేన పురుషేణపునః క్రమేణ వైకుంఠసాయుజ్యం యన్తి. యేఽదూరగాస్తేషామయం ధర్మః. క్షేత్రజ్ఞపరమాత్మనోర్యోగం క్షేత్రజ్ఞద్వారేణ కారయిత్వాతత్రైవ సమస్తవినాశం ధ్యాత్వా ఆకాశవత్సత్తామాత్రోఽహమితి ధ్యాయన్తి. భ్రూమధ్యగాః క్షేత్రజ్ఞ పరమాత్మ నోర్యోగే సత్త్వరూపాగ్ని ద్వారేణ భ్రూమధ్యం నీత్వా పంచభ్యోఽఙ్గుష్ఠాదిభ్యః స్థానేభ్యః ఆకర్షణం పునః పిఙ్గలాద్వారేణ నిష్క్రమణం ప్రలయాన్తం క్షేత్రజ్ఞయోగాన్తంచ కుర్వన్తి. అసంభక్తా నామ మనసాధ్యానం కుర్వన్తి తత్ప్రతిపాద నాగమం శ్రోత్రేణ శృణ్వన్తి. చక్షుషా దేవతాకారం పశ్యన్తి. ఘ్రాణేన గన్ధమను భవన్తి. పాణినా దేవతానమస్కారం కుర్వన్తి. సంభక్తానామ బ్రహ్మణస్సర్వ వ్యాపకత్వాద్వ్యక్తమయుక్తం యోఽసౌ పరమాత్మాతత్సర్వవ్యాపీ హ్యాకాశ వత్తిష్ఠతి. తస్మాద్బ్రహ్మణోఽన్యన్నకుత్ర చిదాత్మనః ప్రతిపద్యతేఽసౌ. భ్రూమధ్య గతస్యాపి సంశయాన్ని ప్రప్రమాణమేవేత్యుక్తమ్. తస్మాద్బ్రహ్మవ్యతిరిక్తమన్యన్నో పపద్యతే. వివిధ సరణాద్వివిధదర్శనాత్కుపథగామిత్వాద్విసరకాః పురా ప్రజాపతి రుపదేశ గూహనార్థం విసరకపక్షం సృష్టవాన్. తం దృష్ట్వామునయోఽపి మోహం జగ్ముః. కింపునర్మనుష్యాః విసరకపశూనామహఙ్కారయుక్తానాం జన్మాన్తరేషు ముక్తిర్నాస్మిన్ జన్మని. తస్మాద్విసరకపక్షో నానుష్ఠేయః. కేచిద్విసరకాః కాయక్లేశాత్ కేచి

ద్యేన కేన చిద్ధ్యానేన కేచిదక్షరేణ కేచిద్వాయుజయాదన్యే పరమాత్మనా క్షేత్రజ్ఞం సంయోజ్య ధ్యాయన్తి ఏతే పరమాత్మసంయోగమేవ నేచ్ఛన్తి. కేచిద్ధృదిస్థ ఏవ పురుష ఇతి వదన్తి. కేచిన్న కించిద్ధ్యానమితి యథోక్తానుష్ఠానం యోగమితి జ్ఞాత్వా ముక్తిమిచ్ఛన్తి. ఏతేషాం విసరకపశూనాం జన్మాన్తరేషు ముక్తినాఽస్మిన్ జన్మని. తస్మాదస్మిన్నేవ జన్మని మోక్షకాంక్షిణా విసరకపక్షో నానుష్ఠేయః. సగుణే బ్రహ్మణి బుద్ధిం నివేశ్య పశ్చానిర్గుణం బ్రహ్మాశ్రిత్య మోక్షే నిత్యం యత్నం కుర్యాదితి విజ్ఞాయతే' (ప్ర ౮. ఖం. ౧౧.)

పై సూత్ర వాక్యముల సారాంశమిట్లు చెప్పనగును. 'బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమానుష్ఠానము ఫలప్రదమైనది. ఈ ఫలము సకామమనియు నిష్కామమనియు రెండుగ చెప్పబడినది. అందు నిష్కామము ప్రవృత్తియనియు నివృయనియు రెండుగ విభజింపబడినది. నివృత్తిధర్మము మోక్షప్రాపకమైనది. నివృత్తిధర్మాచరణము సేయువారుసారంగులనియు, ఏకార్షన్యాలనియు, విసరకులనియు మూడువిధములుగ జెప్పబడుదురు. జీవుడనాది సంసారబద్ధుడై యుండెడివాడు. ఈశ్వరుడు నిత్యానందస్వరూపుడు ఈశ్వరప్రణిధానముచే మోక్షము కల్గును. మోక్షము అపేక్షితము. ఇయ్యది జీవాత్మ పరంజ్యోతియందు ప్రవేశించుట యనబడును. ఇందు సారంగులు తామే బ్రహ్మమని తలతురు. ఇది వాంఛనీయము కాదు. ఏకార్షన్యాలు జీవాత్మ పరమాత్మలను వేరువేరుతత్త్వములుగా తలచి యోగసాధనముచే పరమాత్మతో కలిసిపోయి బ్రహ్మమునే యెల్లయెడలను అనుభవింతురు. విసరకుల త్రోవలు యెన్నియేని కలవు. ఇంద్రజాల సదృశములగు యోగసాధనులుచేసి పరమాత్మస్వరూపమును అయథావత్తుగ గ్రహించెదరు. వీరు బ్రహ్మముతో నాత్మసంయోగమును అంగీకరింపరు. ఈ తెగవారు జన్మాంతర ముక్తికి యోగ్యులు కాని యీ జన్మమందు వారికి ముక్తి కలుగదు. ఇదియు ముముక్షువులకు సర్వథా నిషిద్ధము. ఈ జన్మమందే మోక్షమును పొందగోరువారలు సగుణ బ్రహ్మమందు భక్తిని చేసి నిర్గుణ బ్రహ్మము నాశ్రయించి జీవితాంతము వరకు సాధనము చేయునది'. ఇచ్చటి యీ యుపసంహారమే సిద్ధాన్తమని తోచెడిని. ఈయెడ నిర్గుణశబ్దమునకు హేయప్రత్యనీక కల్యాణగుణ పర్వతము చెప్పుట యుచితముకాదు. నిర్గుణశబ్దమునకు నిర్విశేషచిన్మాత్రమను నర్థమే స్వరసముగ చెప్పదగియున్నది. 'అశేషవిశేషం' అని స్పష్టముగనే చెప్పబడినది. ఈ యంశమునే మరీచిమహర్షి విమానార్చనాకల్పమునందిట్లు వ్యాఖ్యానించి యున్నారు.

"తస్యభావస్తత్త్వమితి తస్య పరబ్రహ్మణః పరమాత్మనో నారాయణ స్యభావ స్తత్త్వ 'తత్త్వం నారాయణః పర' ఇతి శ్రుతిః, తదవగమనం జ్ఞానం. తద్విదో బ్రహ్మ విదః. తస్మాత్పరమ్మాత్మాజ్ఞేయః, జీవాత్మా జ్ఞాతా, శ్రుతయో జ్ఞానమితి బ్రహ్మవాదినో వదన్తి. తద్బ్రహ్మణో నిష్కలః సకలశ్చ స్వభావః." (౮౧ పటలే.)

'అథాతో ధ్యానం వక్ష్యే పరమాత్మనో జీవాత్మనా చిన్తనం ధ్యానమ్. నిష్కలం సకలమితి తద్ద్వివిధమ్. నిష్కలం దేవైరప్యనభిలక్ష్యమదృశ్యం స్యాత్సకలం ద్వివిధం నిర్గుణం సగుణం చేతి. నిర్గుణం నిష్కలస్వభావః పరమాత్మనోఽన్యన్న కించిదస్తీతి కాష్ఠేఽగ్నిరివ సర్వం వ్యాప్యాకాశోపమః సర్వేషా మాత్మగుహాయం నిహితః అన్తర్బహిశ్చసంస్థితో దృశ్యాదృశ్యస్థూలసూక్ష్మోఽమలోఽత్యవ్యోఽప్రమేయో నిరుద్యోగోఽచిన్త్యో నిష్కలః.' (౮౨ పటలే)

పై వచనములందలి యాపాతార్థమును దీసికొని సర్వమత సంగ్రహమను గ్రన్థమందు తిరువిశనల్లూరు మహామహోపాధ్యాయ సర్వతంత్రస్వతంత్ర రామ సుబ్బ శాస్త్రిగారు వైఖానస మతసంగ్రహ ప్రకరణమందీ క్రిందిశ్లోకమును వ్రాసిరి.

శ్లో॥ శ్రీమద్వైఖానసైక్యం విభుతనుగుణయోర్నిర్గుణత్వం చ తస్మాత్
సోపానన్యాయమాత్రాద్గుణయుతిరుదితో వాస్తవం నిర్గుణత్వమ్।
తద్బ్రహ్మ శ్రీశసంజ్ఞం విధిశివవిబుధౌ జీవవర్గేషు ముఖ్యౌ
తస్యైవాంశౌ భవేతాముపధిగతివశాజ్జీవభేదః పరస్మిన్ ॥

వ్యా॥ వైఖానసశాస్త్రేణ కథితమైక్యం విభుతనుగుణయోః మహాగుణాల్పగుణయోః ఈశజీవయోరితి యావత్, తస్మాన్నిర్గుణత్వాద్ధేత్వోః ప్రథమసోపానారోహణ క్రమేణాగ్ర సోపానార్హాన్ న్యాయాన్నిర్గుణే బుద్ధ్యారోహార్థం గుణయుతిః బ్రహ్మణ్యుదితేతి యోజనా. నిర్గుణత్వం గుణశూన్యత్వం బ్రహ్మణి వాస్తవత్వమ్ మోక్షహేతుజ్ఞాన విషయత్వాత్. తద్బ్రహ్మ సగుణనిర్గుణాత్మకం బ్రహ్మ పరస్మిన్ పరబ్రహ్మణి జీవభేదః ఉపధిగతి వశాధిపతిగతిప్రయుక్తః. వైఖానససూత్రే 'అహం విష్ణురితిధ్యా' త్వేతి సగుణే బుద్ధిం నివేశ్యపచ్ఛాన్నిర్గుణే యత్నం కుర్యా' దిత్యాదీని వాక్యాన్యుదాహృతశ్లోకార్థే ప్రమాణాని. మోక్షస్తు ద్వివిధః పాంచ రాత్రపాశుపతయోరివ సగుణబ్రహ్మ లోకప్రాప్తిరాపేక్షిక మోక్షః. తయోఃశాస్త్రయోరివ పరబ్రహ్మభావాపత్తిః పరమోక్ష ఇతి వివేకః.

అని వైఖానసమతము శంకరాద్వైతమును చెప్పుచున్నదని యభిప్రాయపడెను ఇట్టి యభిప్రాయమును యింకను కొందరు కల్గించుకొనుట కవకాశము లేకపోలేదు.

ఈ యభిప్రాయము సరికాదు. సూత్రమందలి 'క్షేత్రజ్ఞపరమాత్మనోర్యోగం కృత్వా అతీంద్రియం సర్వజగద్బీజమశేషవిశేషం నిత్యానందమమృతరస పానవత్సర్వదా తృప్తికరం పరం జ్యోతిః' అను వాక్యముచే జీవపరమాత్మలకభేదము పరమాత్మ స్వరూపము నిర్విశేషము నిత్యానందమయమును అని స్పష్టమగుచున్నది. మరీచియు ధ్యాననిర్వచనమును తత్స్వరూపమును చెప్పెడి ప్రకరణములో 'నిష్కలం సకలం' అని ధ్యానమును రెండుగా చెప్పిన ప్రథమవిభాగమందు 'నిష్కలందెవైరప్యనభిలక్ష్య' మని చెప్పెను. కాని 'నిర్విశేష' మని చెప్పలేదు. సకలవిభాగముగా చెప్పబడిన నిర్గుణసగుణ స్వరూపములే సూత్రమందు పరామర్శింపబడిన నిర్గుణసగుణశబ్దార్థము. ఈనిర్గుణశబ్దమును వ్యాఖ్యానించునప్పుడు కూడ పరబ్రహ్మమునందపరిచ్ఛిన్నత్వమును మాత్రమే బోధింప గల 'కాష్ఠేఽగ్నిరివ సర్వవ్యాప్యాకాశోఽపమదః' ఇత్యాది గుణవిశిష్టముగ చెప్పబడినది నిర్విశేషముగ చెప్పబడలేదు.

మరియు సూత్రమందు మోక్షార్థుల విభాగ మీ క్రిందిరీతిని సంక్షేప పరుపవచ్చును

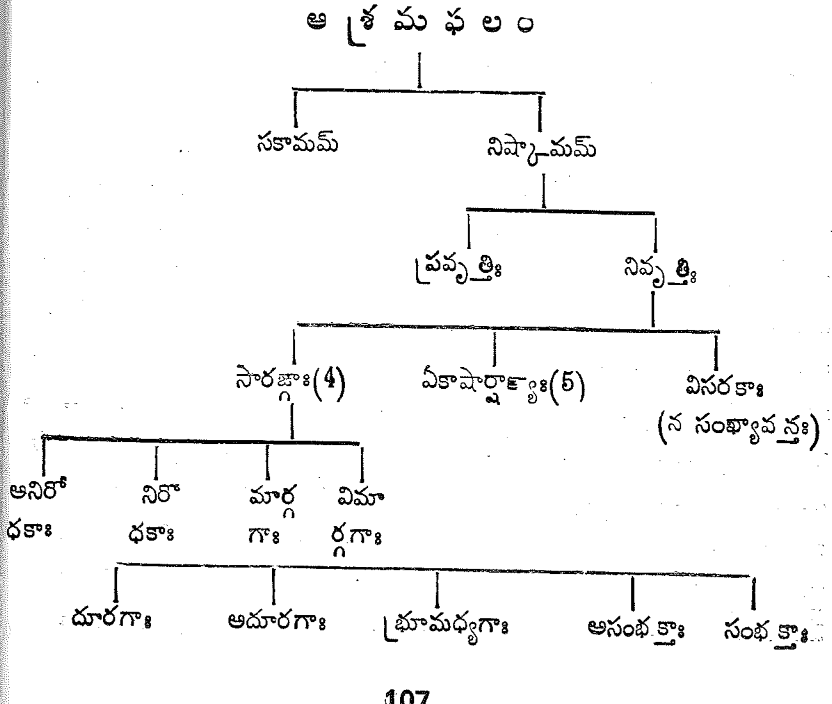

ఇందు సారంగులు 'అహం విష్ణురితి ధ్యాత్వాయే చరన్తి' యని యహంతాజ్ఞానము కల్గి చరించుటచే వారు 'ధ్యేయమపవ్యథా కుర్వన్తి' యని ధ్యేయుడగు పరమాత్మను తానుగా భావించుచున్నారని నిందింపబడిరి. అందలి యవాంతర భేదములు నాల్గింటిని ధ్యానమందు ప్రకారభేదమున్నను 'ధ్యేయమప్యన్యథా కుర్వన్తి' యనుట సమానదోషమే కాగలదు.

విసరకులు లెక్కకు మిక్కిలియగు భేదములు గల్గియున్నటులా శబ్దమే సృష్టింప బడి యట్లే వ్యాఖ్యానింపబడినది. వీరందరి పక్షమందును భగవానునియందుపాయత్వోపే యత్వబుద్ధి లేక సాధనాంతరానుష్టానముచే మోక్షప్రాప్తి కాంక్షింపబడుటచే యీ పక్షము సర్వవిధముల కంఠోక్తముగనే నిరసింపబడియున్నది.

ఇక మిగిలిన ఏకాక్షరక్యపక్షము సిద్ధాన్త పక్షమనుట నిర్వివాదము అందునుఐదవ పక్షమగు సంభక్తమతమును చెప్పు నుపసంహారవాక్యమునందు సంభక్తా నామ బ్రహణ స్సర్వవ్యాపకత్వాద్యుక్తమయుక్తం యోఽసౌపరమాత్మా తత్సర్వవ్యాపీ హ్యాకాశ వత్తిష్ఠతి తస్మాద్బ్రహ్మణోఽన్యన్న కుత్రచిదాత్మనః ప్రతిపద్యతేఽసౌ ' యని ప్రపంచ మంతయు బ్రహ్మాత్మకమను జ్ఞానముత్తమమని చెప్పబడినది. కాని బ్రహ్మము నిర్విశేష మని చెప్పబడలేదు.

వేదాన్తము తత్త్వహితపురుషార్థములను బోధించునట్టి శాస్త్రమై యున్నదని సంప్రదాయము. వైఖానసమతమందు జీవేశ్వరులు వేర్వేరు తత్త్వములేగాని ఒక్కటి కాదు. సంసారమందు జననమరణ పరంపరలలో చిక్కి కష్టపడెడి జీవాత్మ (చేతనున)కు సంసారమునుండి విడివడుటయే మోక్షము. మోక్షము నొందుటకు సాధనము 'భక్త్యా భగవన్తం నారాయణమర్చయేత్తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛతి ' (సూత్రం) యను నట్లు భక్తిసహకృతమగు సగుణారాధనమై యున్నది. భగవంతుడు కళ్యాణగుణ సంపన్నుడై నిరాకారుడుగను సాకారుడుగను ఉన్నాడు. నిరాకారస్వరూపము నుపా సించుట యేరికిని సాధ్యము కాదు. 'సగుణే బ్రహ్మణి బుద్ధిం నివేశ్య ' యను వాక్యమందలి ల్యప్ప్రత్యయమునకు సగుణబ్రహ్మారాధనమునకు పూర్వకాలికత్వము నిర్గుణ బ్రహ్మాశ్రయణమున కుత్తరకాలికత్వము అర్థం కానేరదు. నిర్గుణబ్రహ్మాశ్రయణము జేసినవానికి 'నిత్యం మోక్షే యత్నం కుర్యాత్ 'అని మోక్షార్థమైన యత్నమును విధించుట

యందుగల స్వారస్యముచేతను యత్న శబ్దార్థము భగవదారాధన రూపకర్మయే యగుట చేతను సగుణ బ్రహ్మారాధనము, నిర్గుణ బ్రహ్మాశ్రయణము, యత్నము, నను నివి మూడును యౌగపద్యములనియేచెప్పదగి యున్నది. ఇట్లగునపుడు 'మానసీ హోమపూజాచ బేరపూజా చ సా త్రి ధా' యని చెప్పబడిన విభాగము స్వరసముగ సిద్ధించుచున్నది.

మోక్షము నిత్యానందమైనది. నిత్యానందమనుటలో అపునరావృత్తియు అర్థాత్సిద్ధ మగుచున్నది. పరంజ్యోతిః ప్రవేశమను సూత్రమందలి ప్రవేశశబ్దము 'పరంజ్యోతి రుపసంపద్య' యను శ్రుతికి ప్రత్యభిజ్ఞాపకమగును. పరం జ్యోతిః, జ్యోతిః అనునది పంచోపనిషన్మయమగు పరమ పదము లేక పరబ్రహ్మమగు శ్రీమన్నారాయణుడు మాత్రమే. ఆతనియందు ప్రవేశమనునది తచ్ఛరీరత్వేన అనుసంధానమే.

ఆ మోక్షమున ఆమోదప్రమోద సమ్మోద వైకుంఠములను స్థానభేదములను తత్తత్ స్థానాపన్నులకు సాలోక్య సామీప్య సారూప్య సాయుజ్యములను ఫలభేదమును ఉపాసనాభేదముచే యంగీకరింపబడినవి. ఆనందతారతమ్యమును. యీ యుపపాదన మను గ్రహించుట లేదు.

పరంబ్రహ్మము నారాయణశబ్ద వాచ్యుడగు విష్ణువు. ఆతడు శ్రీసహాయుడుగనే యుపాసించదగి యున్నాడు. ఉపాయకోటియందు లక్ష్మీవిశిష్టుడుగనే యుండును. భక్తియు ప్రపత్తియు భగవరాధనమున కంగములు మాత్రమే. 'మన్మనాభవమద్భక్తోమద్యాజీ' యను చోట యజనము భక్తిసహకృతసమూర్తపూజయే. 'సతతం కీర్తయన్తో మాం యతన్త శ్చదృఢవ్రతాః, నమస్యన్తశ్చ మాం భక్త్యానిత్యయుక్తా ఉపాసతే' యను చోటునందలి యుపాసనశబ్దార్థము గూడ సమూర్త పూజనమే.

సృష్టిప్రకారము వ్యూహకార్యము వ్యూహస్వరూపము పంచరాత్రప్రక్రియకంటె వేరుపాటు చెందినదై యుండును. ప్రపన్నులకు పిష్టపశుసాధ్యముగనే యాగము విహితమై యున్నది. విహితకర్మములకు స్వరూపత్యాగముగాక ఫలాభిసంధిరాహిత్యమే అంగీక రింపబడినది. ఈ వివరమంతయు శ్రీశ్రీనివాసమఖినిర్మితమగు శ్రీలక్ష్మీవిశిష్టాద్వైత భాష్యమందు స్పష్టముగా వ్యాఖ్యానము చేయబడి యున్నది.

వైఖానససూత్ర వ్యాఖ్యాతలలో నొక్కరగు శ్రీనృసింహవాజపేయి తమ వ్యాఖ్యానమందు జగన్మిథ్యాత్వవాదమును నిర్విశేషచిన్మాత్రబ్రహ్మవాదమును పురస్కరించి యుపన్యాసము చేసియుండుటకు కారణము తెలియలేదు. అథవాపూర్వపక్షాను వాదము.

పై నిష్కర్మము యీదిగువ నుదహరించిన భగవన్మరీచి వాక్యములవలన యేర్పడుచున్నది.

'మాయా ప్రకృతిర్మాయీ విష్ణుః, ప్రకృతి పురుషావేతావనాదీ, తాభ్యాం లోక ప్రవృత్తిః. వికారగుణాస్సర్వే ప్రకృత్యుత్పన్నాః, కార్యకారణకర్తృత్వే హేతుః ప్రకృతిః, పురుషస్సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతుః * * సా ప్రకృతిర్ద్విధా భవతి చేతనా అచేతనా చేతి. అచేతనా పంచభూతైః మనోబుద్ధ్యహంకారరూపైరష్టధా భిన్నా, అన్యా జీవభూతా చేతనా చేతి తథా ప్రకృత్యా సంశ్లిష్టాః పురుషాః ప్రకృతిస్థా జీవాత్మానః క్షేత్రజ్ఞాః, తేపి నిత్యాః. అనాద్యవిద్యాసంచితపుణ్యాపాపఫలం భోక్తుం బహువిధం దేహం ప్రవిశ్య తత్తదాత్మాభిమానినః తత్ర శుభాశుభకర్మాణి కృత్వా తత్ఫలానురూపం దేహంపున్మ పునః ప్రాప్య వర్తన్త ఇతి విజ్ఞాయతే'. (పటలే 86)

'తస్మాద్భగవన్మాయయా మోహితత్వాత్ భగవన్తం సమాశ్రిత్యభక్త్యా నారాయణముపాసీత' తదుపాసనాత్సోఽపి భక్తవత్సలత్వాద్భక్తానుకంపయా స్వమాయాం మోచయతి, తత ఆత్మా సమ్యక్ జ్ఞానం ప్రవిశతి, పశ్చాదాశ్రమధర్మసంయుక్తో భగవదారాధనం కరోతి, తదారాధనేన సంసారార్ణవనిమగ్నో జీవాత్మా పరమాత్మానం నారాయణం పశ్యతి, సోఽప్యపునరావృత్తికం దివ్యలోకం ప్రాపయతి, పశ్చాత్కృత కృత్యో భవతి, సంసారబంధనవాసనాముక్తిర్మోక్షః. తదపి సమారాధనవిశేషాచ్చతుర్విధ పదావాప్తిః సాలోక్యం సామీప్యం సారూప్యం సాయుజ్యమితి. ఆమోదప్రాప్తి స్సాలోక్యం ప్రమోద ప్రాప్తి స్సామీప్యం సమ్మోదప్రాప్తి స్సారూప్యం వైకుంఠ ప్రాప్తిః సాయుజ్యమితి. తచ్చ నిత్యానందమమృతరసపాన వత్సర్వదా తృప్తికరం పరమాత్మనో నిత్యనిషేవణం పరంజ్యోతిః ప్రవేశనమ్. 'తద్విష్ణోః పరమం పదం సదా పశ్యంతి సూరయ 'ఇతి శ్రుతిః భగవన్తం నాన్యథా ప్రాప్నోతీతివిజ్ఞాయతే'. (పటలే 94)

భగవద్రామానుజమతరీతిని విశిష్టాద్వైతసిద్ధాన్తమునకు మూలాధారమగు ద్రమిడోప నిషద్ద్రష్టలగు నాళ్వారులు భారతావనియందలి యర్చావతారసన్నిధుల యందు ప్రపద మునచేసి వారి ద్రమిడపాశురములచే లోకమును జీవింపజేసిరి. ఆనాటి ఆలయములలో వైఖానసారాధనము నేటివలెనే జరుగుచుండెను నేటికిని ఆ సన్నిధులకు ఆళ్వారులును తన్మతానుయాయులగు నాచార్యులును చేసిన మహోపకారమునకై తరువాతి వారు వారి జ్ఞాపకమునకై తమను ఉభయవేదాన్తప్రవర్తకులని వ్యవహరించుకొనుచున్నారు.

వైఖానసమతము రామానుజమతప్రవర్తకాచార్యులతో సంబంధము లేకుండుటకు వారలయవిచ్ఛిన్నానాదిసంప్రదాయావలంబనమే హేతువు కాని పేరు కాజాలదు. రామాను జీయులలోను స్వయమాచార్యపురుషులు అష్టసూత్రమువారు మున్నగువారలు స్వతంత్రగురు పరంపరలు గల్గియున్నట్లు తెలియుచున్నది. అదియునుగాక శైవవైష్ణవస్మార్తబ్రాహ్మణా బ్రాహ్మణభేదము లేక సర్వజనులకు ఉద్దేశ్యములగు భగవదాలయములలో భగవానునారా ధించునట్టి పవిత్రవృత్తియు నాత్మగుణసంపత్తియుఃల్గి లోకమునకాదర్శమైన జీవనమును కల్గిన వైఖానసులు తమ యుపదేశపరంపరను తమ సూత్రనిష్ఠులయందే పరిమితము జేసికొని యుండవచ్చుననియు తోచుచున్నది.

ద్వైతమత సంక్షేపము

స్వతంత్రము అస్వతంత్రము నని తత్త్వము రెండువిధములు. సర్వేశ్వరుడు స్వతం త్రుడు. తక్కినది. అస్వతంత్రతత్త్వము. సర్వేశ్వరుడు విష్ణువనబడును. ఈతడే 'బ్రహ్మ విదాప్నోతి పరం' అను శ్రుతియందుచెప్పబడిన బ్రహ్మ శబ్దార్థము. బ్రహ్మముజగత్తుకు నిమిత్తకారణము మాత్రమే జగత్తు ఈశ్వరునికి ప్రతిబింబమువలె నుండును. ఈ ప్రతి బింబము దర్పణమందలి ప్రతిబింబమువలెగాక లిఖితమందలి ప్రతిబింబమువలె నుండును.

చేతనము అచేతనముననిని యస్వతంత్రతత్త్వము ద్వివిధమైనది. చేతనమనిన జ్ఞానముగలది. ఇయ్యది, ఉత్తమమధ్యమాధమభేధముచే మూడువిధములైనది. ఈవిభాగము స్వాభావికమైనది.

ఉత్తమ చేతనులు ముక్తియోగ్యులు మధ్యములు. నిత్యసంసారులు అధములు తమోయోగ్యులు. పైయందరికిని స్వరూపానురూపమగు సూక్ష్మశరీరము కలదు.

అధములు భగవద్భాగవత నిందకులై 'ఆసురీష్వేవ యోనిషు' అని చెప్పబడిన కోటికి చేరుదురు. వీరలకు దుఃఖము స్వతస్సిద్ధమైనది. సుఖమో ఆవేశకృతమైనది.

మధ్యములు నిత్యసంసారులు 'గతాగతిం కామకామా లభన్తే' అని చెప్పబడిన వారు. వీరలకు మోక్షము లేదు. వీరలకు దేహము దుర్లక్షణములతోను సల్లక్షణముల తోను మిశ్రితమైయుండుటచే అధములకంటే వైలక్షణ్యము కలిగియుందురు.

ఉత్తములు, దేవతలు, ఋషులు, పితరులు, దేవోత్తములు, మనుష్యోత్తములని యైదు విధములుగ నుందురు. మనుష్యోత్తములనిన పరిక్షిజ్జన కాంబరీషాదులు. వీరల దేహము సల్లక్షణస్వరూపము గలది. కాదాచిత్కముగ నసురావేశనిబంధనముగ దుర్ల క్షణస్వరూపము గలుగును.

దేవోత్తమ చేతనులు దుఃఖాసంస్పృష్టులనియు దుఃఖసంస్పృష్టులనియు రెండు విధములుగ నుందురు. సర్వేశ్వరుడు, ఆవెనుక లక్ష్మియు, దుఃఖాసంస్పృష్టులు తక్కిన వారు దుఃఖసంస్పృష్టులగుదురు. ఈ చేతనులలో అధికారవశముచే జ్ఞానానందాదులందు తరతమ భావము కలదు.

సరస్వతి పార్వతి శచి బ్రహ్మ మొదలగువారు ఋజు దేవతలనబడుదురు, దేవత లందరిలో చతుర్ముఖుడు జ్ఞానాధికుడు.

చేతనులు పరస్పరము భిన్నులు, అనేకులు. మోక్షసాధనోపాయము విష్ణుభక్తి. ఆభక్తియు చతుర్ముఖునికధికమైయుండును.

ఈ భక్తియు యమనియమాదిరూపమనియు శాస్త్రశ్రవణాదిరూపమనియు ద్వివిధ మైయున్నది.

మనుష్యులకు సత్తు చిత్తు ఆనన్దము ఆత్మ యను నాలుగుగుణములచేతనే ఉపాసన మునందధికారము కలదు. ఉపాసనా తారతమ్యముచే ఫలతారతమ్యము కలుగును. ఉపాసనముచే నీశ్వర సాక్షాత్కారము. [అధికారి విశేషముచే సాక్షాత్కారభేదమున్నది చతుర్ముఖునకు సంపూర్ణ సాక్షాత్కారము కలదు.

భగవన్నిర్హేతుకకార్యముగ చేతనునకనాదిగ సంసారసంబంధమేర్పడినది. దానిచే చతుర్ముఖుడాదిగా సకల చేతనులకు సంసారబంధమేర్పడినది. వీరలకధికారి భేదముచే దుఃఖానుభవమందును భేదము కలదు.

భక్తిచే భగవదనుగ్రహము కలిగి మోక్షము సిద్ధించును;

మోక్షమనునది నిత్యమగునొక్క యప్రాకృతస్థాన విశేషము. అచ్చట స్థూల దేహత్యాగము సంభవించును.

మోక్షమందు దేవాదిరూపముచే యేరూపముచే సంసారిదశయందుపాసనము చేయబడినదో ఆరూపముతోడనే భగవదనుభవము కలుగును.

ఋజుగణమందలి అధికారిపురుషులు అసంఖ్యాకులుగ నుందురు.ఒకానొకచతుర్ము ఖుడు ముక్తుడైనతోడనే ఆపనికి రాగలమరియొకవ్యక్తి యాస్థానము నాక్రమించగలడు. ఇట్లు ఋజుగణశృంఖల యనువర్తించుచున్నది.

అభేదశ్రుతులకు తత్సాదృశ్యము తదధీనత్వమునను నర్థమునంగీకరించుట వలన నిర్వాహము. నిషేధశాస్త్రములకు స్వతంత్రభగవదన్యవస్తు నిషేధవిషయత్వముచే నిర్వా హమును చెప్పదగినది.

అద్వైతసిద్ధాంతసంక్షేపము

తత్త్వమొక్క బ్రహ్మమే. అయ్యది గుణరహితమైనది. సజాతీయ విజాతీయ స్వగతభేదశూన్యమైనది.

స్థావరజంగమాత్మకముగ కానవచ్చు జగత్తు మిథ్య. భేదముగతోచుట భ్రాన్తి సిద్ధము.

అన్తఃకరణావచ్ఛిన్నమగు చైతన్యము (బ్రహ్మము) జీవుడు అని వ్యవహరింపబడు చున్నాడు.

అనాదియగుమాయచే సంసారము కలుగుచున్నది.

'తత్త్వమసి' 'అయమాత్మా బ్రహ్మ' ఇత్యాద్యాప్తోపదేశమువలన కలిగెడిప్రత్యక్షా త్మకజ్ఞానముచే వివిధభేదదర్శనరూపప్రపంచనివృత్తి కలుగును. ఇదియే మోక్షము. మోక్షము దేశాంతరగమనసాధ్యము కాదు. ఉపాధివిగమముచే 'అత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుతే' యనినట్లు జీవదశయందే కూడ సంభవించును.

వేదచోదితకర్మాచరణము బ్రహ్మజ్ఞానోదయమునకు సాధకము. బ్రహ్మ వివిదిషను కల్గించుటకు తోడ్పడిన కర్మాచరణము వివిదిష కలిగినవెనుక త్యజింపదగినది. జ్ఞాతృజ్ఞేయ రూపప్రపంచనివృత్తికల్గిన బ్రహ్మజ్ఞానికి కర్మాచరణము విరుద్ధము గనుక సర్వకర్మలకు స్వరూపత్యాగమే అంగీకరింపబడినది.

'ద్వా సుపర్ణా' ఇత్యాదిభేదశ్రుతులకు బలవత్తరములగు నభేదశ్రుతులచే బాధము చెప్పదగును. బ్రహ్మమునందు గుణములను చెప్పెడి శ్రుతులన్నిటికిని అగుణప్రతిద్వంద్వి యొక్క అభావమును చెప్పుటయందే తాత్పర్యము చెప్పదగును.

విశిష్టాద్వైతమతసంక్షేపము

చేతనాచేతనవిశిష్టమగు బ్రహ్మమొక్కటియే తత్త్వము. ఈబ్రహ్మము సూక్ష్మాకారముచే కారణముగను స్థూలాకారముచే కార్యముగను నుండును. ఈబ్రహ్మము శ్రీమన్నారాయణుడు. ఈతడు నిత్యలక్ష్మీసమేతుడు.

చేతనులు అచేతనములు గూడ నిత్యతత్త్వములే. చేతనులు పరస్పరము భిన్నులు, అసంఖ్యేయులు, ఈశ్వరపరతంత్రులు, ఇందు నిత్యులు ముక్తులు బద్ధులునని మూడు భేదములు కలవు. నిత్యులనిన నెప్పుడైనను సంసారములోనంటని యనంతగరుడవిష్వక్సేనాదులు. ముక్తులు శుకవామదేవప్రభృతులు. బద్ధులు అస్మదాదులు.

ప్రకృతియనునది యచేతనతత్త్వము. ఇది త్రిగుణాత్మకమైనదియు చేతన కర్మానుష్ఠానసాధనమును అయియున్నది.

అనాదికర్మవాసనవలనను ఈశ్వరనిగ్రహమువలనను చేతనులకు దేహసంబంధరూపసంసారము కలుగును.

అనభిసంహితకర్మాంగకమగు భగవత్సమాశ్రయణముచే ప్రీతుడగుభగవానుని యనుగ్రహమువలన మోక్షము కలుగును. మోక్షము ఆనందరూపమైనది. ముక్తులయానందము బ్రహ్మానందము ఏకరూపమైనవి తారతమ్యములేదు. భగవత్సమాశ్రయణము భక్తిప్రపత్తి రూపమైనది.

పురుషోత్తముడగు భగవానునియందు నిరతిశయప్రీతిరూపాపన్నమైన జ్ఞానమునకు భక్తియని పేరు. ప్రపత్తియనిన ఆత్మభరసమర్పణము

వేదచోదితకర్మానుష్ఠానమువలనను యోగాభ్యాసమువలనను భగవద్విషయక జ్ఞానము కలుగుచున్నది. జ్ఞానియు జ్ఞానోదయానంతరము కూడ నిత్యనైమిత్తికకర్మలను శరీరముండునంతకాలమనుష్ఠించవలెను.

'తత్వమసి' 'అయమాత్మాబ్రహ్మ' 'నేహనానాస్తి' 'ఏకమేవాద్వితీయం' అనునవి అభేదశ్రుతులు.

'ద్వా సుపర్ణా' సమానే వృక్షే' ఇత్యాదులు భేదశ్రుతులు.

'య ఆత్మని తిష్ఠన్' ఇత్యాదులు ఘటకశ్రుతులు. వేదమునందలి యే యంశము గాని అప్రమాణము కారాదు. కావున జగద్బ్రహ్మములకు భేదము అట్లే యభేదము నను రెండు విరుద్ధధర్మములొక్కచోట సంభవింపవు. ఇట్లు వాక్యములు రెంటికిని ప్రామాణ్యమును నిర్వహించుటకు అభేదశ్రుతులకు శరీరశరీరిభావముచే అనన్యత్వమును చెప్పి భేదశ్రుతులకు స్వతస్సిద్ధభేదమును చెప్పదగును.

వైఖానసమతమందలి వైలక్షణ్యము

మోక్షోపాయము పూర్వోక్తములగు భక్తిప్రపత్తులకంటె స్వల్పముగ భిన్నస్వరూపముతో చెప్పబడినది. భగవానునకు నిష్కళసకళస్వరూపములు రెండు కలవు. ఈ రెండు స్వరూపములను యథావిధిగ యుపాసించిన వెనుక జీవాత్మకు పరమాత్మతో యోగము కలిగి భగవద్దర్శనం కల్గును. ఈ దర్శనమే మోక్షమునకుపాయము.

సమారాధనము చతుర్విధమైయున్నది. మానసికము, అగ్నిహోత్రాది హోమరూపము, బింబరాధనరూపము. బింబాపూజనమువలె అబింబపూజనమును ననునవి యీ నాల్గువిధములు స్వతంత్రములుగ గాని సముచ్చితములుగగాని కావవచ్చును. ఇంతియే పూర్వోక్తసిద్ధాంతముకంటె వైలక్షణ్యము.

మోక్షస్వరూపముగూడ ద్వివిధమైయున్నది. దానిచే ఆనందతారతమ్యము కలదనియు కొందరనుచున్నారు. నిష్కళోపాసకులకు బ్రహ్మమందాత్యన్తికలయమును సకళోపాసకులకు ఆమోదాదిలోకప్రాప్తియు కలుగును. ఈ యానందతారతమ్యమ

నిర్వచనీయమైనది. వచనబలముచే జీవన్ముక్తి యంగీకరింపనగును. ఈ నిర్ణయమున కాధారములగు సూత్రవాక్యములీదిగువున నుదహరించబడుచున్నవి.

బ్రహ్మసూత్రభాష్యకర్తయగు శ్రీ శ్రీనివాసమఖి యీ యుల్లేఖమును ధ్రువపరచి నట్లు తెలియవచ్చుటలేదు.

శ్రీ వైఖానససూత్రమందలి 'అథ ప్రాణాగ్నిహోత్రవిధానం స్వయం జ్యోతి ప్రాణోగార్హ రాత్మా యజమానః బుద్ధిః పత్నీహృదయ పుండరీకం వేదీ రోమాణి దర్భాః పత్యోఽపాన ఆహవనీయో వ్యానోఽన్వాహార్య ఉదానస్సభ్యస్సమాన ఆవసథ్య ఇతి పంచాగ్నయో భవన్తి. జిహ్వాదీన్ద్రియాణి యజ్ఞపాత్రాణిరసాదయో విషయాహవింష్యస్య ఫలమోమిత్యర్థావాప్తిః. తదేవమేకాధ్వర్యు మాత్మయజ్ఞం సంకల్ప్యామృతోపస్తరణమసీ త్యన్నం ప్రోక్ష్య అన్నసూక్తేనాభి మృశ్యఊర్జస్కరమిత్యాధావం పీత్వా అంగుష్ఠానామికా మధ్యమైరాదాయాన్నం ప్రాణాయస్వాహా అపానాయ స్వాహా వ్యానాయ స్వాహా ఉదా నాయ స్వాహా సమానాయ స్వాహేతి పంచాహుతీః పాత్రం స్పృశన్నేవ హుత్వా ఊర్జస్కరమితి పునశ్చాధావం పీత్వాఽశ్నీయాత్. ఆచమ్యాపో గృహీత్వా ఆదిత్యాభి ముఖమోం ప్రాణానాప్యాయస్వేత్యుదరమభిమృశేత్. దక్షిణేన కరాంగుష్ఠాగ్రేణాఽ ణోరణీ యానితి దక్షిణపాదాంగుష్ఠే (జలం) సంస్రావయేత్. ఏవం సాయం ప్రాతః ప్రాణాగ్ని హోత్రం యజతే. ఆత్మయాజినామిదమిజ్య (మిద) మగ్నిహోత్రం యావ జ్జీవకమితి బ్రహ్మవాదినో వదన్తి. తదేవం భుక్త్వాగచ్ఛన్తమనృణో బ్రహ్మభ్యేతి పద మితి సామపూర్వం మాతా పితా గురుర్వాపై తృకాదికమృణత్రయం జాయమానస్య బ్రాహ్మణస్య సహజాతమిత్యుక్త్వా వారయేత్' (గృహ్యసూత్రం 2. 18)

'యజ్ఞేషు విహీనం తత్సంపూర్ణం భవతి ద్విజాతిరతంద్రితో నిత్యం దే వాయతనే వా భక్త్యా భగవన్తం నారాయణమర్చయేత్తద్విష్ణోః పరమం పదం గచ్ఛతీతి విజ్ఞాయతే.' (4. 12)

'ప్రాప్తే ప్రయాణకాలే శుక్లమహో మాసాః షడుత్తరాయణమగ్ని ర్జ్యోతి రేతేన పథా బ్రహ్మపదమపునరావృత్త్యభ్యేతి, ధూమః కృష్ణో రాత్రిర్మాసాష్షడ్దక్షిణాయనం చాంద్ర మసమేత జ్యోతిః ప్రాప్య నివర్తతే. ఇతి గతీ చోభే విజ్ఞాయ శాంతింజ్యోతిష్మతీం

జపతి. ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేషు నిరుధ్య క్రమేణ ఘంటావసానికే పదత్రయే నివిష్టో నానావిధే స్వయంజ్యోతిషి బ్రహ్మణ్యద్వితీయే తద్యోఽసౌ సోఽహమిత్యాత్మోపాసన క్రమేణవా సమాదధీత. యస్మాత్ప్రయాణకాలే యం ధ్యాయతి తన్మయ ఏవ భవత్యాత్మేతి బ్రహ్మవాదినో వదన్తి'. (5. 1.)

నివృత్తిర్నామ లోకానామనిత్యత్వం జ్ఞాత్వా పరమాత్మనోఽన్యన్నకించి దస్తీతి సంసారమనాదృత్య ఛిత్వా భార్యామయం పాశం జితేంద్రియో భూత్వా శరీరం విహాయ క్షేత్రజ్ఞ పరమాత్మనోరైక్యం కృత్వా అతీంద్రియం సర్వజగద్బీజ మశేషవిశేషం నిత్యానంద మమృతరసపానవత్సర్వదా తృప్తికరం పరంజ్యోతిః ప్రవేశమితి విజ్ఞాయతే'.(8.8)

'అధ్యాత్మరతో యతిః భిక్షాశీ నియమయమాంశ్చ సమాచరన్ సంయతేంద్రియో ధ్యానయోగేన పరమాత్మానమీక్షేత.' (9. 6.)

(భిక్షుధర్మానధికృత్య) 'ప్రాణాగ్నిహోత్రవిధినా ఆత్మయజ్ఞం సంకల్ప్య ప్రాణ యాత్రామాత్రమష్టౌ గ్రాసాన్ వా అశ్నీయాత్, కామం నాశ్నాతి ** సంగం త్యక్త్వా నియమయమీ ప్రియం సత్యం వదన్ సర్వభూతస్యావిరోధీ నమః సదాఽధ్యాత్మరతో ధ్యానయోగీ నారాయణ పరంబ్రహ్మ పశ్యన్ ధారణాం ధారయేత్. అక్షరం పరం బ్రహ్మాప్నోతి 'నారాయణపరం బ్ర' హ్మేతి శ్రుతిః' (10. 7.)

'జీవాత్మనః పరమాత్మనాసమావస్థానం సమాధిః, యథానుష్ఠోపలమాదిత్య దర్శనాదుష్ణత్వమాశ్రితంతథా పరమాత్మదర్శనాత్ప్రత్యగాత్మా నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావ్య పరమానన్దమయత్వం ప్రాప్య పరమాత్మానం నారాయణంసదా పశ్యత్యనుభవత్యేవ. అష్టాంగయోగమార్గేణ నిత్యమణిమాద్యైశ్వర్యం చ ప్రాప్నోతి, జీవన్ముక్తో భవేత్. అథ చాత్యయకాలే సర్వద్వారాణి సంయమ్య ప్రాణమపానేన శోధయిత్వా సర్వేషు నాడీ మార్గేషు నిర్మథ్య హంసేతి సుషుమ్నయా చోర్ధ్వం గత్వా హృదాయాంభోజే ప్రాణమారోప్య తదన్తరాకాశే పరేజ్యోతిషి మనోవృత్తిం సుసంయమ్య పరమాత్మానం పశ్యన్ భ్రువోర్మధ్యే ప్రాణమారోప్య ప్రణవాక్షరేణ సంబిదునాదేన సముత్థాపయిత్వా ప్రాణముత్సృజతి, ప్రాణేనసహ పరమాత్మని ప్రలీయతే, తదా పరమాత్మనా సహ వైకుంఠమాప్నోతి' (మరీచి విమానార్చనకల్పః 96 పటలమ్.)

సర్వం వీక్ష్య వైఖానసానాం రచితనిగమచూడాదర్పణేస్మిన్ మహాన్తః। విదిత నిఖిలన్తస్త్రి శ్రీనివాసాధ్వరీన్ద్రాశ్శయమిహ కుతుకేనాలోక్య నన్దం త్వమన్దమ్॥ ఇహ ఖలు, శ్రీమద్వృషగిరీశ శ్రీనివాస ప్రసాద ప్రథమభాజనతాలబ్ధ శ్రుతిస్మృతీతిహాసనిఖిలాగమ రామాయణ భారత పురాణషడ్దర్శనీ కల్పసూత్రాది నిఖిలవిద్యాపారీణత్వ ప్రఖ్యాత కవికులతిలకాగ్రేసర శ్రీనివాసాధ్వరీసుధీచూడా మణిః, చిరానుస్యూతకర్మ ధారాసంవర్ధిత సంసృతిస్రోతో నిమజ్జజ్జనసన్తారణనౌ కాయమానవిఖనోమునిమరీచి ప్రముఖ సూక్తి పారంపరీమనుసృత్య, శ్రీ మత్పారాశర్య మహర్షిన్ ప్రణీత వేదాన్తసూత్ర భాష్యం నిర్మిత్సుః, తదవిఘ్న పరిసమాప్తయే, స్వకులేష్టదైవతం శ్రీ వేఙ్కటేశం ప్రార్థయతే ‘ నిరుపమగుణసిన్ధుర్నిత్య లక్ష్మీసమేతో నిఖిల నిగమ వేద్యోనిస్తులో వేఙ్కటేశః నిజ చరణ సమర్చాసక్త భక్తౌఘరక్షీ నివసతు హృదయే మే స్వాంఘ్రిభక్తిం వితన్వన్ ’ ఇతి. నిరుపమానామ్. సర్వజ్ఞత్వకృపాలుత్వ సర్వజగత్కారణత్వ నిత్యత్వ నిర్మలత్వ నిరవధికసౌన్దర్యాది సమస్త కల్యాణగుణానాం సిన్ధుః - రత్నాకరః అత్ర భగవతః సిన్ధుత్వరూపణేన గుణానాం రత్నత్వమున్నీయతే. అనేన హేయప్రత్యనీక కల్యాణగుణనిధిః పరమాత్మా పురుషోత్తమస్సముపాస్య ఇతి జ్ఞాపితమ్. నిత్యలక్ష్మీ సమేతః - నిత్యం - నిరన్తరం లక్ష్మ్యాన్వితః అనేన లక్ష్మీవిశిష్ట ఏవ నారాయణః ప్రపత్తవ్య ఇతి సూచితమ్. నిఖిల నిగమ వేద్యః. “వేదైశ్చసర్వైరహమేవ వేద్యః” ఇతి భగవదుక్తేః, అనేన దేవతాంతర ప్రతిపాదికానామపి శ్రుతీనాం తదన్తర్యామి భగవత్పరత్వం జ్ఞాపితమ్. నిస్తులః - శరణాగతరక్షణే నిరుపమ ఇత్యర్థః. “ వేఙ్కటేశ సమో దేవో న భూతో న భవిష్యతి ” ఇత్యుక్తేః నిజచరణ సమర్చాయాంసక్తా యే భక్తాస్తేషామోఘం రక్షతీతి తథా. ఏతేన భగవదారాధనస్యైవ ముక్తౌ సాక్షాదుపాయత్వముక్తమ్భవతి. వేంకటేశః - వేంకటగిరివాసీ అనేన వేఙ్కటగిరేః నిరుపమస్థానత్వం ప్రకాశితమ్. నిరుపమస్య భగవతః నివాసస్థానత్వాత్. అత ఏవోక్తమ్. “వేఙ్కటాద్రి సమంస్థానం బ్రహ్మాణ్డే నాస్తికించన” ఇతి స్వాంఘ్రిభక్తిమ్, వితన్వన్ - విస్తారయన్. మే. హృదయే నివసతు. అనేన జ్ఞానసహకృతభక్తేరేవ ప్రాధాన్య మితిస్వాభిమతం నిరూపితమ్, ఇతి.

—()—

రాష్ట్రపతి అవార్డునందుకుంటున్న
శ్రీమాన్ రొంపిచర్ల పార్థసారధి భట్టాచార్యులవారు